

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

GÜNLÜK GAZETEYLE PROPAGANDA: DEMOKRAT (1979-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uğur Demirbilek

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ceren SÖZERİ ÖZDAL

Nisan 2025

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

GÜNLÜK GAZETEYLE PROPAGANDA: DEMOKRAT (1979-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uğur Demirbilek

Tez Savunma Jürisi: Prof. Dr. Ceren SÖZERİ ÖZDAL (Tez Danışmanı)

Doç. Dr. Özlem DANACI YÜCE

Dr. Ece BAYKAL FİDE

Nisan 2025

ÖNSÖZ

İlk olarak bu çalışmayı yapmam konusunda yardımlarını ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Ceren Sözeri Özdal'a teşekkür ederim.

Süreç boyunca yanımda olan, yol gösteren, moral veren Suna Özcan'a, Leman Meral Ünal'a ve Nisanur Atıcı'ya da için teşekkür etmek istiyorum.

Bu çalışmanın hayata geçmesinde büyük katkıları bulunan görüşmecilere de deneyimlerini ve fikirlerini aktardıkları için minnettarım.

10 aylık bir macera olan Demokrat'ın bu ülkedeki özgürlük ve eşitlik mücadelesinde önemli bir durak olmasına rağmen hakkıyla tartışılmaması beni bu çalışmaya iten temel etken olmuştur. Tez süreci boyunca çok büyük çabaların ve bedellerin ürünü olan bu gazeteyi hakkıyla değerlendirebilmenin yükünü ciddiyle taşımaya çabaladım. Umarım bu konuda başarılı olabilmişimdir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	IV
ŞEKİL LİSTESİ.....	VI
TABLO LİSTESİ.....	VIII
RÉSUMÉ.....	IX
ABSTRACT.....	XI
ÖZET.....	XIII
GİRİŞ	1
1. DEMOKRAT'I YARATAN TOPLUMSAL VE SİYASAL KOŞULLAR: 12 EYLÜL'E DOĞRU TÜRKİYE.....	3
1.1. Ekonomik Kriz.....	4
1.1.2. 1970'li Yıllarda Sınıflar Mücadelesi	8
1.2. Siyasal Kriz	11
1.2.1. Temsiliyet Krizi ve Siyasal Alanın Militarizasyonu	12
1.2.3. 1970'lerde Siyasal Partiler	22
1.3. 1970'li Yıllar ve Basın	24
1.3.1. 1970'li Yıllar ve Sosyalist Basın	28
1.4. 1970'li Yıllar ve Organik Bunalım	30
2. DEVRİMCİ YOL'DAN DEMOKRAT'A	32

2.1. THKP-C'den Devrimci Yol'a	33
2.2. Devrimci Popülist Bir Hareket Olarak Devrimci Yol	38
2.3. Demokrat'ın Çıkışını Hazırlayan Koşullar	45
3. PROPAGANDA VE DEVRİMCİ PROPAGANDA	53
3.1. Siyasal Bir Araç Olarak Devrimci Propaganda	63
4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	70
5. DEVRİMCİ PROPAGANDA ARACI OLARAK DEMOKRAT	72
5.1. Demokrat'ın Yapısı	72
5.1.1. Demokrat'ın Kaynakları ve Teknik İmkanları.....	80
5.1.2. Demokrat'ın Basımı ve Dağıtımı.....	86
5.1.3. Demokrat'ın Kurumsallığı ve Propaganda.....	89
5.2 Demokrat'ın Siyasal İşlevi.....	92
5.2.1. Manşetler Üzerinden Demokrat'ın Gündemi.....	104
5.2.2 Aylara Göre Demokrat'ın Gündemi.....	117
5.3. Demokrat'ın Haberciliği ve Yarattığı Reaksiyonlar.....	128
5.3.1. Recai Ünal ve Adil Yılmaz'ın Öldürülmesi.....	136
5.3.2. Demokrat'ın Yaygınlığı.....	140
5.4. 12 Eylül'den Sonra Demokrat.....	143
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	150

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AP : Adalet Partisi

CGP : Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

ÇKP : Çin Komünist Partisi

Dev-Genç : Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri
Federasyonu

DGM : Devlet Güvenlik Mahkemeleri

DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP : Demokratik Parti

IMF : Uluslararası Para Fonu

İÜ : İstanbul Üniversitesi

MC : Milliyetçi Cephe

MESS : Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası

MHP : Milliyetçi Hareket Partisi

MSP : Milli Selamet Partisi

ODTÜ : Ortadoğu Teknik Üniversitesi

ODTÜ-DER : ODTÜ Öğrencileri Kültür Derneği

ÖTK : Öğrenci Temsilcileri Konseyi

SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi

TARİŞ : İzmir İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri
Birlikleri

TAKSAV : Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat için Vakıf

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

THKO : Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

THKP-C : Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

TİSK : Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TÖB-DER : Tüm ğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği

TİKP : Türkiye İşçi Köylü Partisi

TKP : Türkiye Komünist Partisi

TKP/ML : Türkiye Komünist Partisi (Marksist-Leninist)

TSİP: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜRK-İş : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1	49
Şekil 5.1	76
Şekil 5.2	76
Şekil 5.3	82
Şekil 5.4.....	101
Şekil 5.5	107
Şekil 5.6	107
Şekil 5.7	110
Şekil 5.8	110
Şekil 5.9	112
Şekil 5.10	112
Şekil 5.11	113
Şekil 5.12	114
Şekil 5.13	115
Şekil 5.14	116
Şekil 5.15	116
Şekil 5.16	118
Şekil 5.17	118

VII

Şekil 5.18	120
Şekil 5.19	120
Şekil 5.20	122
Şekil 5.21	122
Şekil 5.22	124
Şekil 5.23	124
Şekil 5.24	125
Şekil 5.25	125
Şekil 5.26	126
Şekil 5.27	126
Şekil 5.28	127
Şekil 5.29	127
Şekil 5.30	130
Şekil 5.31	132
Şekil 5.32	135
Şekil 5.33	138
Şekil 5.34	139

TABLO LİSTESİ

Tablo 5.1	105
-----------------	-----

RÉSUMÉ

Dans la thèse intitulée “*Journal Quotidien et Propagande: Le Demokrat (1979-1980)*”, les caractéristiques fondamentales de la propagande politique dans le journal *Demokrat*, publié par le mouvement *Devrimci Yol* à partir du 26 décembre 1979, ont été analysées. L’hypothèse de la recherche est la suivante: *Demokrat* ne promeut pas une propagande organisationnelle du mouvement *Devrimci Yol*, mais plutôt un projet hégémonique visant à diffuser l’idéologie de *Devrimci Yol*. Autrement dit, dans le cadre politique défini par *Devrimci Yol*, le journal cherche à polariser diverses dynamiques sociales autour d’un antagonisme politique unique, en adoptant un contenu populiste révolutionnaire. Durant sa période de publication, *Demokrat* visait à organiser les réactions sociales fondées sur des enjeux de classe et politiques, tout en les articulant autour d’une perspective révolutionnaire. Par conséquent, il traitait de sujets pertinents pour les groupes qu’il ciblait.

Dans cette optique, la première partie analyse le contexte social et politique de la Turquie des années 1970 à travers le concept de “crise organique” de Gramsci (1992), en examinant la crise économique, la crise politique et le paysage médiatique national de l’époque. Sur le plan économique, la Turquie a connu une crise économique croissante tout au long des années 1970. Le modèle d’accumulation de capital par substitution aux importations, entré en crise après le choc pétrolier mondial de 1972, a été un moteur central des développements politiques et sociaux en Turquie durant cette décennie (Ozan, 2021). À cette crise économique s’est ajoutée une crise de représentation politique : les partis au Parlement ont perdu leur capacité à représenter les classes sociales qu’ils prétendaient incarner, entraînant une perte de légitimité auprès de la société (Akça, 2020).

La deuxième partie retrace le parcours historique des thèses et analyses du mouvement *Devrimci Yol*, éditeur du *Demokrat*. Le mouvement est évalué

à travers le concept de populisme (Laclau, 2005; Morgül, 2009; Stavrakakis, 2004), et les résultats de recherche sur les raisons de la création du journal sont discutés.

La troisième partie explore l'histoire de la propagande, examine les approches théoriques liées à ce phénomène et analyse le concept de "propagande révolutionnaire" en tant qu'outil politique (Liu, 2020).

La quatrième partie décrit la méthodologie de l'étude, ses limites et les profils des personnes interrogées.

La cinquième partie évalue le *Demokrat* en tant qu'instrument de propagande d'un projet hégémonique, en analysant sa structure, sa fonction et son impact. Les résultats de la recherche sont examinés à travers les perspectives d'Auerbach et Castronovo (2013), qui ne limitent pas la propagande à son contenu, ainsi qu'à travers le phénomène de la propagande révolutionnaire.

Enfin, la conclusion confirme l'hypothèse de recherche. Il est démontré que le journal fonctionnait dans le cadre du projet populiste-hégémonique de Devrimci Yol, en structurant les conflits sociaux et les revendications populaires autour d'un antagonisme binaire entre le « peuple » et les « ennemis du peuple », tout en prétendant être la voix du « peuple ». De plus, le journal a atteint un niveau d'influence politique et journalistique suffisant pour être pris au sérieux par ses adversaires, ce qui a entraîné des menaces et des actes de violence à son encontre. Il est également souligné que le *Demokrat* a dépassé le *Cumhuriyet* en termes de tirage et a permis à Devrimci Yol de renforcer son unité idéologique et sa coordination organisationnelle.

ABSTRACT

The thesis titled “Daily Newspaper and Propaganda: The Demokrat (1979-1980)” examines the fundamental characteristics of political propaganda in Demokrat, a daily political newspaper launched by the Devrimci Yol (Revolutionary Path) movement starting from December 26, 1979. The research hypothesis posits that Demokrat did not serve as a vehicle for organizational propaganda of the Devrimci Yol movement but rather propagated a hegemony project rooted in Devrimci Yol’s ideology. In other words, within the political framework outlined by Devrimci Yol, the newspaper aimed to polarize diverse social dynamics under a singular political antagonism, adopting a revolutionary populist stance. During its publication period, Demokrat sought to organize class-based and political social reactions through a revolutionary lens, focusing on issues relevant to its target audience.

To this end, the first section analyzes Turkey’s social and political landscape of the 1970s through Gramsci’s (1992) concept of “organic crisis”, exploring the economic crisis, political instability, and the national media environment of the era. Economically, Turkey experienced a deepening crisis throughout the 1970s. The import-substitution capital accumulation model, which collapsed following the 1972 global oil crisis, became a driving force behind the country’s political and social developments during this decade (Ozan, 2021). This economic crisis coincided with a crisis of political representation, as parliamentary parties failed to represent their claimed social classes, leading to a loss of societal consent (Akça, 2020).

The second section outlines the historical trajectory of Devrimci Yol’s core theses and analyses, contextualizing the movement within the concept of populism (Laclau, 2005; Morgül, 2009; Stavrakakis, 2004) and discussing research findings on the motivations behind Demokrat’s establishment.

The third section investigates the history of propaganda, reviews theoretical approaches to the phenomenon, and evaluates the concept of “revolutionary propaganda” as a political tool (Liu, 2020).

The fourth section details the study’s methodology, limitations, and profiles of interviewees.

The fifth section assesses Demokrat as a propaganda instrument of a hegemony project, analyzing its structure, function, and impact. The findings are examined through Auerbach and Castronovo’s (2013) perspectives, which transcend content-based definitions of propaganda, alongside the phenomenon of revolutionary propaganda.

In the conclusion, the research hypothesis is validated. The study confirms that the newspaper operated within Devrimci Yol’s populist-hegemonic project, framing social conflicts and popular demands through a binary antagonism between the “people” and “enemies of the people” while claiming to represent the “people’s” voice. Additionally, the newspaper achieved significant political and journalistic influence, prompting threats and violent acts from rivals. It is also noted that Demokrat surpassed Cumhuriyet in circulation and enabled Devrimci Yol to consolidate its ideological unity and organizational coordination.

ÖZET

Günlük Gazeteyle Propaganda: Demokrat (1979-1980) başlıklı tezde, 26 Aralık 1979 tarihinden itibaren *Devrimci Yol* hareketinin çıkarmaya başladığı günlük siyasi gazete *Demokrat*'taki politik propagandanın temel nitelikleri incelenmiştir. Araştırmanın hipotezi şudur: *Demokrat*'ta *Devrimci Yol* örgütünün örgütsel propagandası değil, bir hegemonya projesi *Devrimci Yol* fikriyatının propagandası yapılmaktadır. Yani *Devrimci Yol*'un çizdiği siyasal çerçevede, çeşitli toplumsal dinamikleri tek bir siyasal antagonizma çerçevesinde taraflaştırmaya çalışan, devrimci popülist siyasal içerikte bir yayın yapılmaktadır. *Demokrat* çıktığı dönemde sınıfsal ve politik temelli toplumsal tepkileri örgütlemeye ve devrim ufuklu bir perspektifle buluşturmayı amaçlamakta; bu nedenle hedeflediği kesimlerin ufkuna giren konuları işlemektedir.

Bu amaçla ilk bölümde Türkiye'nin 1970'li yıllardaki toplumsal ve politik ortamı Gramsci'nin (1992) "organik bunalım" kavramsallaştırması temelinde analiz edilmiş; 1970'li yıllardaki ekonomik kriz, siyasal kriz ve dönemin ulusal basın dünyası incelenmiştir. Ekonomik olarak Türkiye'de 1970'li yıllar boyunca giderek şiddetlenen bir ekonomik kriz yaşanmıştır. İthal ikameci sermaye birikim modelinin 1972 küresel petrol krizinin tetiklemesiyle bunalıma girmesiyle başlayan süreç 70'li yıllar boyunca Türkiye'deki politik ve toplumsal gelişmelerin itici gücü olmuştur (Ozan, 2021). Yaşanan kriz ortamına bir de siyasal bir temsiliyet krizi eşlik etmiş, parlamentoda yer alan siyasal partiler temsil ettikleri sınıfları edemez hale gelmiş ve toplumun rızasını yitirmeye başlamıştır (Akça, 2020).

İkinci bölümde *Demokrat* gazetesini çıkaran *Devrimci Yol* hareketinin temel tezlerine ve tespitlerine ilişkin tarihsel bir izlek ortaya konmuş; *Devrimci Yol* hareketi Laclau (2005), Morgül (2009) ve Stavrakakis'ten (2004) hareketle popülizm kavramıyla beraber değerlendirilmiş ve *Demokrat*'ın çıkış sebeplerine ilişkin elde edilen araştırma bulguları tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde propaganda olgusunun tarihi incelenmiş, propagandaya ilişkin teorik yaklaşımlar tartışılmış, siyasal bir araç olarak “devrimci propaganda” (Liu, 2020) kavramı değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde çalışmada kullanılan yöntem, araştırmanın sınırlılıkları ve görüşülen kişilerin profilleri aktarılmıştır.

Beşinci bölümde *Demokrat* gazetesi bir hegemonya projesinin propaganda aracı olarak ele alınarak yapısı, işlevi ve etkisi bakımından değerlendirilmiş, araştırma bulguları Auerbach ve Castronovo’nun (2013) propagandayı içerikle sınırlamayan perspektifleriyle ve devrimci propaganda olgusuyla beraber incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilerek araştırma hipotezi doğrulanmıştır. Bu bağlamda gazetenin *Devrimci Yol*’un popülist hegemonya projesi içinde işlevlendiği; gazetede çeşitli toplumsal çatışmaların ve popüler taleplerin “halk” ve “halk düşmanları” temelinde ikili bir antagonizmaya tabi kılınarak ekseninde devrimci popülist bir propaganda yapıldığı ve gazetenin “halk” tarafının sesi olma iddiası taşıdığı ifade edilmiştir. Ek olarak gazetenin politik muarızları tarafından hem siyasal etki hem de habercilik bakımından ciddiye alınır düzeye geldiğini, bu sebeple gazetenin tehditler ve şiddet eylemlerine maruz kaldığını, gazetenin en büyük rakibi olan *Cumhuriyet* gazetesini tiraj bakımından geçtiğini ve *Devrimci Yol* hareketinin *Demokrat* sayesinde kendi fikri birliğini sağlama ve örgütsel koordinasyonunu geliştirme konusunda ilerleme kaydettiği sonucuna da ulaşılmıştır.

GİRİŞ

“*Günlük Gazeteyle Propaganda: Demokrat (1979-1980)*” başlıklı tezde, 26 Aralık 1979 tarihinden itibaren *Devrimci Yol* hareketinin çıkarmaya başladığı günlük siyasi gazete *Demokrat*’taki politik propagandanın temel nitelikleri incelenecektir.

Bu amaçla ilk bölümde Türkiye’nin 1970’li yıllardaki toplumsal ve politik ortamı Gramsci’nin (1992) “organik bunalım” kavramsallaştırması temelinde analiz edilecektir. Bölüm içinde 1970’li yıllardaki ekonomik kriz, siyasal kriz ve dönemin ulusal basın dünyası ele alınacaktır. Buna göre 1970’lerin başında ortaya çıkan küresel petrol krizinin yıkıcı etkilerinin 1970’lerin sonuna doğru Türkiye’yi etkilemeye başlamış ve ülkedeki ithal ikameci sermaye birikim modelinin artık işlemez hale gelmiştir (Ozan, 2021). Ekonomik krizin siyasal yaşama da etki etmiş, 1980’e doğru parlamenter siyasal yaşamda bir temsiliyet krizi yaşanmış, siyasal partiler; temsil ettikleri toplumsal sınıfların taleplerini yerine getirmede yetersiz kalmış ve bu sebeple bir “temsiliyet krizi” ortaya çıkmıştır (Akça, 2020).

Daha sonra *Demokrat* gazetesini çıkaran *Devrimci Yol* hareketinin temel tezlerine ve tespitlerine ilişkin tarihsel bir izlek ortaya konacak; *Devrimci Yol* hareketi Laclau (2005), Morgül (2009) ve Stavrakakis’ten (2004) hareketle popülizm kavramıyla beraber değerlendirilecek; Erdoğan’ın (1998) *Devrimci Yol* ve CHP’yi (Cumhuriyet Halk Partisi) iki ayrı popülist hegemonya projesi olarak ele almasından hareketle *Demokrat*’ın çıkış sebeplerine ilişkin elde edilen araştırma bulguları tartışılacaktır. Ardından propaganda olgusunun tarihsel süreci incelenecek, propagandaya ilişkin teorik yaklaşımlar tartışılacak, siyasal bir araç olarak “devrimci propaganda” (Liu, 2020) kavramı irdenelecektir. Sona doğru *Demokrat* gazetesi bir hegemonya projesinin propaganda aracı olarak ele alınarak yapısı, işlevi ve etkisi bakımından analiz edilecek, araştırma bulguları

Auerbach ve Castronovo'nun (2013) ortaya koydukları kapsayıcı ve propagandayı içerikle sınırlamayan perspektifle ve devrimci propaganda olgusuyla incelenecektir.

Bu araştırmada amaç gazetenin kimler için, nasıl ve ne biçimde propaganda ürettiğini ortaya koymaktır. Araştırmanın konusu öz olarak *Demokrat* gazetesinin propaganda sürecinin temel nitelikleridir. Bu anlamda *Demokrat*'ın kurumsal yapısı, siyasal işlevi ve yarattığı etki konu edilmiştir.

Tezin hipotezi şudur: *Demokrat*'ta *Devrimci Yol* örgütünün örgütsel propagandası değil, bir hegemonya projesi *Devrimci Yol* fikriyatının propagandası yapılmaktadır. Yani *Devrimci Yol*'un çizdiği siyasal çerçevede, çeşitli toplumsal dinamikleri tek bir siyasal antagonizma çerçevesinde taraflaştırmaya çalışan, devrimci popülist siyasal içerikte bir yayın yapılmaktadır. *Demokrat* çıktığı dönemde sınıfsal ve politik temelli toplumsal tepkileri örgütlemeye ve devrim ufuklu bir perspektifle buluşturmayı amaçlamakta; bu nedenle hedeflediği kesimlerin ufkuna giren konuları işlemektedir.

Demokrat gazetesiyile ilgili yapılan tek bilimsel-akademik çalışma Şükran Arzu Gönüleri'nin *Medyanın ekonomi politiği bağlamında geleneksel ve yeni medyada patronsuz gazetecilik olgusu: Demokrat ve Birgün gazeteleri örneği* başlıklı çalışmasıdır (2025). Fakat *Birgün* ve *Demokrat* örneklerini patronsuz gazetecilik olgusu ekseninde tartışan çalışmanın odağında tarihsel bir süreç olarak *Demokrat*'ın kendisi bulunmamaktadır. Bunun dışında ise *Demokrat*'la ilgili tarihsel bilgilerin geldiği kaynaklar anı, biyografi ve söyleşi kitaplarıdır. Gazetecilik pratiği olarak nitelendirilebilecek bu çalışmalar da *Devrimci Yol*'un 12 Eylül 1980 darbesi öncesi ve sonrasında içinden geçtiği sürece odaklandığından ve tarihsel kaynakların *Demokrat*'ta doğrudan çalışan insanları içermemesinden ötürü, gazetenin tüm bu süreçteki rolü eksik kalmış; sadece gazetenin çıkışının sebeplerine (Alfatlı, 2014, s.91-92; Ketenoğlu, 2015, s. 156-160; Müftüoğlu, 2011 s. 200-203), ilk dönem maddi kaynaklarına (Müftüoğlu, 2014, s. 201; Pekdemir, 2014 s.359; Yılmaz, 2014, s.192; Arı, 2015, s.86) ve hedef kitleleriyle (Ketenoğlu, 2015, s.159) ilgili kişisel anekdotlara ve

değerlendirmelere yer verilmiştir. Bundan dolayı 1970’li yılların en kitlesel sosyalist hareketinin (Bora, 2017, s.669) çıkardığı günlük bir gazetenin çalışılması; dönemin siyasal tarihi, Türkiye sosyalist hareketinin tarihi ve basın tarihi bağlamında özgün bir katkı olabilir. Tüm bu sebeplerden dolayı çalışma betimleyici nitelikte tasarlanmış; gazetenin tarihsel süreç içindeki rolünü, yapısını ve işlevini açıklamayı ve tartışmayı hedeflemiştir.

Çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmada iki farklı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak Demokrat’ın üretim, dağıtım ve arşiv sürecinde yer almış sekiz kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak gazetenin 10 aylık süre boyunca attığı tüm manşetler yorumlayıcı içerik analizi yöntemi kullanılarak tasnif edilmiş ve çalışmanın kuramsal çerçevesi eşliğinde tartışılmıştır.

1. DEMOKRAT’I YARATAN TOPLUMSAL VE SİYASAL KOŞULLAR: 12 EYLÜL’E DOĞRU TÜRKİYE

Demokrat gazetesini anlamak ve doğduğu tarihsel kesitin içinde anlamlandırabilmek için gazeteyi ortaya çıkaran tarihsel koşulların içinde değerlendirmek gerekmektedir. Gazetenin çıktığı Aralık 1979’dan Eylül 1980’e kadar olan on aylık süreç, kısa olmasına rağmen ülkenin 12 Eylül 1980 askeri darbesine doğru gidişini hızlandıran gelişmelerin yaşanması ve darbeyi ortaya çıkaran toplumsal ve siyasal koşulların keskinleşmesi sebebiyle önemlidir. Bu on aylık süreçte 12 Eylül’den sonra ülkenin sermaye birikim rejiminin değişmesiyle sonuçlanan bir ekonomik kriz ve parlamenter sistemi tıkayan bir siyasi kriz ortamı bulunmaktadır.

Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde 1970’li yılların ikinci yarısında Türkiye’deki toplumsal koşullar, ekonomik durum ve bu çerçevede hareket eden toplumsal ve siyasal özneler ile 1970’li yılların basın dünyası incelenecektir.

1.1 Ekonomik Kriz

1970’li yıllar dünya ekonomisinin yapısal bir bunalıma girdiği bir evre olarak kabul edilmektedir. “1973 Petrol Krizi” adı verilen bu kriz, bir aşırı birikim krizi olup tüm dünyada etkili olmuştur. Kriz kısa erimli bir bunalım olarak yaşanmamış; ekonomik ve toplumsal hiyerarşilerin yeniden organize edilmesini zorunlu kılan, toplumsal yapının her ögesini etkileye ve dolayısıyla yalnızca ekonomik müdahalelerle geçiştirilemeyecek derinlikte yaşanmıştır. Krizin etkisi konjonktürel sonuçlarla sınırlı kalmamış, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan küresel kapitalist ekonomik ilişkilerin değişimini dayatacak sarsıntılar yaratmıştır (Ozan, 2021, s. 48). Türkiye’de ise 1970’li yıllarda, 12 Eylül 1980 darbesine giden süreçte, ithal ikameci sermaye birikim modelinden ihracat odaklı sermaye birikim modeline geçişte bir askeri darbeyi zorunlu kılacak kadar keskinleşen ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulların tetikleyicisi bu kriz ve yarattığı sonuçlardır.

Tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye’yi etkileyen kriz, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler açısından ithal ikameci sermaye birikim modelinin krizi ve bu modelle uyumlu politikaların iflas etmesi olarak gelişmiştir. Krizin dünya ölçeğindeki etki gücü ve yayılma hızı ülkeden ülkeye değişmektedir. 1960’lı yılların sonunda, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kapitalist dünyada yaşanan hızlı yatırım artış hızının azalması ile uluslararası mali piyasalarda ortaya çıkan aşırı likidite birikimi ve ardından gelen kriz 1970’li yılların temel küresel meselesi haline gelmiş; 1973 yılının sonlarından itibaren petrol fiyatlarının dört katına çıkması sonucunda petrol tüketicisi ülkelere petrol üreticisi ülkelere doğru yoğun bir para akışı yaşanmıştır. Bu tabloya ek olarak az gelişmiş ülkeler, ithal ettikleri sanayi metallerinin fiyatlarının enerji fiyatlarındaki artış sebebiyle dolaylı olarak zamlanmasından dolayı krizden çifte zarar görmüşlerdir. Bu süreçte uluslararası bankalar, zenginleşen petrol üreticisi ülkelerin yatırdıkları paraları değerlendirebilmek için az gelişmiş ülkelere krediler açmaya başlamışlardır. Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu, küresel kapitalist ekonomide bağımlı durumdaki az gelişmiş ülkeler, bu gibi kredi imkanlarına ek olarak kendi iç toplumsal yapıları ve uluslararası ekonomik iş bölümündeki

konumları nedeniyle dünya krizinden farklı biçim ve zamanlarda etkilenmişlerdir (Ozan, 2021 s. 49-50; Kazgan, 2005, s. 135- 136).

Türkiye'nin krizden etkilenmesi her ne kadar yıkıcı olsa da yavaş gelişen bir süreç olmuş, kritik sonuçlar ancak 1979-1980 yılları arasında tepe noktaya varmıştır. Özetlemek gerekirse Türkiye 1950'lerin sonundan itibaren tarım ve ticaret sermayesinin birikimine dayanan bir modelden ağırlıklı olarak iç pazara yönelen sanayi sermayesi birikimine yönelmiştir. Yani teknolojinin ve yatırım mallarının ithal edildiği, dayanıklı tüketim ürünlerinin ise ülke içinde imal edildiği ithal ikameci bir birikim rejimi inşa edilmiştir. 1970'li yılların ortalarına kadar aşırı ihracat bağımlılığına ve ihracattaki durgunluğa rağmen ülke ekonomisi, uluslararası konjonktürün elverişli olmasıyla sağlanabilen dış kaynaklar sayesinde istikrarlı ve yüksek bir büyüme hızı yakalayabilmiştir. Dünyada 1970'lerin başında ortaya çıkan krizin Türkiye'de 1977'ye kadar ekonomik açıdan kritik sonuçlar üretememesinin başlıca sebebi budur (Ozan, 2021 s. 51; Kazgan, 2005, s. 137).

1973'te yapılan genel seçimlerin ardından devletin, krizin Türkiye ekonomisine yansımaları engelleme çabalarıyla kısa vadeli dış borçlar ve Avrupa ülkelerine çalışmaya giden Türkiyeli işçilerin yolladığı paralar sebebiyle döviz rezervlerinin artışı, krizin sonuçlarının gecikmeli biçimde ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Ancak bu imkanlar 1977'den itibaren kurumaya başlamış ve ekonomik kriz ötelenemez duruma gelmiştir (Boratav, 2005, s. 129). Bu tarihten itibaren imalat sanayisinde üretim artış hızı düşmeye, tarım üretimi ise yerinde saymaya başlamıştır. Ek olarak ihracat azalmış, ithalat ve dış ticaret açığı artmış, döviz rezervleri ise dramatik biçimde erimeye başlamıştır. Böylece Türkiye 1978 yılında aldığı kısa vadeli borçları ödeyemez duruma gelmiş, IMF (Uluslararası Para Fonu) dışındaki kredi kanallarının kapanmasıyla da dış borç bulma konusunda zorlanmaya başlamış ve böylece IMF'nin dayattığı "ekonomik istikrar politikaları" uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu politikalar da dönemin hükümetlerinin IMF'nin dayattığı koşulların yaratacağı tepkilerden ürkmeleriyle, tümüyle uygulanmamıştır. Bu çelişkili ekonomi politikaları da krizi daha fazla derinleştirmiştir. 1979 yılına gelindiğinde dış kaynaklar bitmiş, karaborsa ve

kaçakçılık artmış, emekçi ve egemen sınıflar arasında mücadele sertleşmeye başlamıştır (Ozan, 2021 s. 52).

Öz olarak küresel kapitalist kriz ve küresel konjonktürdeki değişimler, bunların sonucunda dış borçlanmada yaşanan zorluklar sebebiyle 1980'e gelindiğinde Türkiye'de artık ithal ikameci birikim modelinin sınırlarına gelinmiş, bu birikim rejiminin gerektirdiği mevcut sınıfsal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi zorunluluğu doğmuştur (Ozan, 2021, s. 53).

1970'li yıllarda Türkiye hem Avrupa'ya işgücü ihraç eder konumda olduğu hem de dış borçlanma ve yabancı yatırım yoluyla sermaye ithal ettiği için emperyalist dünya sisteminde bağımlı ülke pozisyonundadır. 1970'lerin iki temel özelliği dünya ölçeğinde sermayenin belirgin düzeyde uluslararasılaşması ve yabancı sermayenin yönlendirmesiyle toplumsallaşması; yani emeğin dünya çapında yoğun sömürsünün gerçekleşmesidir. Sermayenin ve üretimin uluslararasılaşması iki yönlü bir hareket içermektedir: İlk olarak emperyalist ülkelere bağımlı ülkelere sermaye ihracı, ikinci olarak bağımlı ülkelere emperyalist ülkelere emek gücü ihracı. Özellikle bağımlı ülkelerde yabancı sermaye yatırımının üretken sanayi dallarına yapılması döneme özgü bir niteliktir (Poulantzas, 1981, s.9, 54; akt. Ozan, 2021, s.53). Türkiye'de de yabancı sermaye yatırımı bu alanlara yoğunlaşmıştır. Bu anlamda Türkiye'deki ithal ikameci birikim rejiminde emperyalist bağımlılık ilişkilerinin rolü büyüktür (Sönmez, 1986, s.77).

Bağımlılık ilişkilerinin yarattığı koşullara ek olarak (sermayenin uluslararasılaşması, ihracatın ön plana çıkması, emek ihracı gereklilikleri, dış borç bulma zorlukları) bir de yerel koşullar sebebiyle ithal ikameci modelin hayata geçmesinde yaşanan sınırlılıklar bu dönemin sınıfsal ittifaklarının oluşmasında belirleyici olmuştur (Ozan, 2021 s.54). İthal ikamecilikte iç pazarın sınırlılığı ve döviz rezervlerinin yetersizliği olmak üzere iki temel kronik problem bulunmaktadır. Yani iç pazara dönük sanayi üretimi ve ekonomik korumacılık sebebiyle sermaye tükettiği döviz elde edemez ve böylece dış borçlanma kaçınılmaz olur. Bu da söz konusu ithal ikameci politikaların ömrünü kısıtlamaktadır. Fakat bağımlı yapısına rağmen Türkiye ekonomisindeki yabancı

sermaye payının, emekçi sınıfların politik etki gücü ve ülkenin jeopolitik konumu sebebiyle düşük olması, ithal ikameci birikim rejiminin 1970’lerin sonunda sınırlarına ulaşabilmesinde diğer etkenlerin yanında yan bir etken olarak sayılabilir (Savran, 2016, s.187).

Egemen ve emekçi sınıflar arasında tesis edilen sınırlı bir uzlaşma iklimi ithal ikameci sermaye birikim rejiminin özüdür. Bu türden ekonomi politikaları emek gücünün yeniden üretiminin sürekli kılınmasını, dolayısıyla sınıflar mücadelesinin şiddetinin düşük seviyelerde seyretmesini mümkün kılan yüksek ücretleri de kapsar; yani ücretlerin sürekli düşük tutulması gerekmemektedir. Dolayısıyla bu dönemde toplu sözleşme ve örgütlenme haklarının yasalarla garanti altına alınması, ücretlerin istikrarlı biçimde yükselmesi şaşırtıcı değildir (Boratav, 2005, s.124). Sermaye açısından bakıldığında zaman ithal ikameci birikim rejimi 1960’lı yıllardan 1970’lerin ikinci yarısına kadar sanayi, ticaret ve tarım burjuvazisi açısından ciddi bir çatışma olmadan ya da çatışmaya ihtiyaç duyulmadan işlemiş; büyük işletmeler ile küçük işletmelerin uyumluluğu tesis edilebilmiştir (Ozan, 2021, s.55).

İthal ikameci birikim rejimine bağlı gelişen bu “uysal” sınıfsal güç ilişkileri ve dengeler, petrol krizinin sonuçlarının 1970’lerin sonunda hissedilmeye başlanmasıyla değişecek; ilişkiler ve ittifaklar bunalım sebebiyle dağılacak ve yeniden oluşacaktır. 1979 yılının sonlarına doğru kriz hem egemen sınıfları hem de emekçi sınıfları etkileyecek düzeye gelmiştir. Kentlerde emekçiler ürün yokluğu, fiyat artışı, zamlar ve karaborsadan dolayı derin bir yoksulluk içine sürüklenmiş; kırsal alanda ise küçük ölçekli tarım üreticileri, 1979 yılında artan enflasyon krizinin etkilerini yoğun biçimde hissetmeye başlamıştır (Boratav, 2005, s.145).

Sermaye sınıfı için yüksek enflasyonun kapsamlı sorunlar yarattığı ve ekonomik büyümenin durduğu bu evrede toplumsal artışı sermayeye aktarmanın vergi teşvikleri ve kredi-döviz tahsisleri gibi yöntemleri yetersiz kalmakta, sermaye için artı değer sömürsünü yükseltmek elzem hale gelmekte; bu durum da emek-sermaye çatışmasının ibresinin sermaye lehine dönmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak emek hareketinin ve sosyalist hareketin örgütlülük

seviyesiyle işçi ücretlerinin ulaştığı düzey bu değişimin sistem içi araç ve yöntemlerle gerçekleşmesine de engel olmaktadır (Ozan, 2021, s.56).

1980'e gelinirken toplu sözleşmelerde uzlaşma sağlanamıyor, grevlerin sayısı ve çapı büyüyor, sermaye bastırır da ücretler düşürüleliyordu. İşte bu esnada gündeme gelen "24 Ocak Kararları" ve bu kararların hayata geçirilmesini sağlayacak olan 12 Eylül askeri darbesi, emek-sermaye çelişkisinin sermaye lehine çözülmesi yolunda atılan bir adım niteliği taşımaktadır. Bu kararlar, IMF'nin az gelişmiş ülkelere dayattığı istikrar programlarıyla uyumlu, ithal ikamecilikten ihracatı önceleyen bir sermaye birikim rejimine geçişi sağlamaya yönelik kararlardı. İhracatın yasal mevzuatta yapılan değişikliklerle teşvik edildiği, dış pazar için üretimin esas alındığı, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edildiği, ücret artışlarının ve emek piyasasının sermaye lehine denetlenip regüle edildiği, emek örgütlülüğün yasalarla kısıtlanıp baskı altına alındığı bu yeni birikim rejimi 12 Eylül'ün ardından Türkiye'nin egemen birikim modeli durumuna getirilmiştir (Ozan, 2015, s. 666). Bu nedenle 24 Ocak Kararları, sermayenin emek karşısındaki karşı saldırısı olarak okunabilir (Boratav, 2005, s. 124).

1.1.2. 1970'li Yıllarda Sınıflar Mücadelesi

1970'li yıllar burjuvazinin kendi çıkarlarının farkına vardığı, kendisi için sınıf olma doğrultusunda dönüştüğü ve örgütlendiği bir süreçtir. Temel sermaye örgütlenmeleri bu yıllarda kurulmuş ya da geçmişe nazaran kendilerini yenilemişlerdir. 1971 yılında aralarında Vehbi Koç, Sakıp Sabancı, Nejat Eczacıbaşı gibi sanayicilerinin de bulunduğu sermayedarlar tarafından kurulan TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği) bu anlamda burjuvazinin örgütlenmesinde ileri bir aşamayı temsil etmektedir. 1979'a kadar ekonomiye ilişkin raporlar hazırlayan dernek, 79'dan itibaren Ecevit hükümeti aleyhine reklam kampanyaları yaparak siyasete açık biçimde müdahale etmeye başlamıştır. TÜSİAD büyük sanayi sermayesinin çıkarlarını temsil etmekte ve bu dönemde üyeleri daha çok İstanbul ve İzmir'de yerleşik bulunmaktadır. Dernek içinde etkili olan sermaye grupları ise Koç, Sabancı, Eczacıbaşı, Tekfen, Dinçkök, Yaşar ve Ercan'dır (Ozan, 2021, s.62-63).

Dönemin öne çıkan sermaye örgütlerinden biri de TİSK'tir (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu). Metal, ağaç, tekstil, matbaacılık, gıda, cam, maden ve kimya sektörlerindeki işveren sendikalarından oluşan İstanbul İşveren Sendikaları Birliği, 1962'de TİSK'i oluşturarak Türkiye çapında çalışma yürüten bir işveren örgütü durumuna geçmiştir (Sönmez, 1992, s.159-60). 1970'li yılların ortalarına kadar Koç grubunun ağırlığını hissettirdiği TİSK içerisinde, Halit Narin başkanlığı döneminde bu ağırlık azalmıştır. Narin, TUSİAD'da örgütlü bulunan ve tekel nitelikleri olan sermaye gruplarının dışında kalan firmalarla tekstil işkolunu büyük holdinglerin etkisinden tutmaya çalışmakta; TİSK'i TUSİAD'ın dışında kalan büyük sermayedarlarının militan savunma örgütü durumuna getirmektedir. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren TUSİAD'a kıyasla daha küçük ölçekli olan büyük sermayenin temsilciliğini rolünü üstlenen TİSK, bu yapısından dolayı sınıflar mücadelesinin güncel durumu içerisinde daha radikal ve militan tutumlar almaktaydı. (Ozan, 2021, s.65).

TİSK'in en büyük sendikası olan MESS (Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası) ise Ekim 1959 tarihinde kurulmuştur. Sanayi sektörü içinde yaşanan sınıf mücadelesinin en önemli öznelerinden biri olan MESS, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan kriz yıllarında işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesi hususunda sermayenin en önemli mücadele araçlarından biri haline gelmiş, bu bağlamda emek-sermaye çatışmasında öne çıkan agresif bir aktör olmuştur. Örneğin DİSK'in MESS üyeli işletmelerde gerçekleştirdiği 1977 grevleri, Türkiye'de yaşanmış en kapsamlı grevlerdir. MESS hem yayınlarında hem de toplu sözleşme görüşmelerinde uzlaşmaz bir tavırla hareket ederek, en militan sermaye çatı örgütü olan TİSK içerisindeki en radikal yapı haline gelmiştir (Ozan, 2021, s.66).

İşçi sendikaları ise 1970'lerin ikinci yarısından itibaren ekonomik kriz ve ücretlerin baskılanması gibi nedenlerle mücadele çizgilerini sertleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde hem işçilerin genel nüfus içerisindeki oranı, hem de işçi sınıfı içerisinde imalat sanayi işçilerinin ağırlığı artmış, sendikaların üye sayıları katlanmış, grevlerin yaygınlığı ve etki güçleri ise büyümüştür. Özellikle DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu), daha çok kamu sektöründe

örgütlü TÜRK-İŞ'in (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) uzlaşmacı sendikacılığına karşı daha tavizsiz bir çizgi izleyerek işçi havzalarının tamamında örgütlenmiş, eylemci bir pratik izlemiş ve ulusal siyasal gündeme etki edebilmeyi başarmıştır. 1970'lerin ilk yarısına kıyasla sayıları neredeyse dört kat artan grevlerin dışında işyeri işgali, fazla mesaiye kalmama, sakal bırakma, yürüyüş düzenleme, yemek boykotu ve iş yavaşlatma gibi eylem biçimleri de bu dönemin işçi hareketi içinde yaygınlık kazanmıştır (Ozan, 2015, s.669).

Bu dönemin özelliklerinden biri de emek hareketinin ekonomik talepler ufkunu aşarak politikleşmesidir. Bu bağlamda DİSK'in Mart 1978'de gerçekleştirdiği *"Faşizme Karşı İhtar Eylemi"*nde siyasal talepler öne çıkmış, eyleme Türk-İş üyesi sendikaların bir kısmı da katılmıştır. Yine DİSK, 1975 sonundan başlayarak Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kurulmasına karşı eylemler, grevler ve mitingler düzenleyerek yasanın parlamentodan geçişini engellemeyi başarmış ve bu eylem silsilesi içinde 15-16 Haziran 1970 işçi eylemleri sonrasında gerçekleşen en kapsamlı siyasal işçi eylemi ve genel grevini örgütleyebilmiştir (Ozan, 2015, s.669).

İşçi sınıfının örgütlenmesi genel olarak kar oranlarının artması için sermayenin müdahale etmeyi istediği, kritik önem taşıyan sektörlerde yoğunlaşmıştır. Örgütlenme seviyesinin yüksek olduğu ve yüksek ücretlerin norm olduğu bu sektörler kamuda kâğıt ve demir-çelik; özel ve yabancı yatırımın olduğu sektörde ise dayanıklı tüketim malları ve otomotivdir (Keyder, 2014, s.219). Grevlerin en çok etkili olduğu alan imalat sanayisidir ve tüm grevlerin yüzde 62'si bu alanda yaşanmaktadır. En uzun süren grevler ise imalat ve madencilik alanlarında görülmektedir. Genel olarak 1970'li yıllar işçi sınıfının daha önce olmadığı düzeyde örgütlendiği ve ayağa kalktığı yıllardır; bu anlamda 1977'deki Büyük Grev ile 1978 ve 1980 MESS grevlerinin ülke tarihindeki en kitlesel grevler olması tesadüf değildir. Dönemin en güçlü işçi ve işveren örgütleri olan DİSK Maden-İş ve MESS'i karşı karşıya getiren bu grev dalgasına yaklaşık 20 bine yakın işçi katılmıştır (Ozan, 2015, s.672).

Bu dönemde ayrıca kentleşme hızı sanayileşme hızının önüne geçmiş, büyük kentlerin gecekondulu mahallelerinin nüfusu artmaya başlamıştır. Kentleşmenin hızlanmasıyla beraber çalışanların önemli bir bölümü üretken olmayan sektörlere doğru yönelmeye başlamıştır (Ozan, 2015, s.673). Bu yeni toplumsal gerçeklik, sosyalist hareketin ve MHP'nin (Milliyetçi Hareket Partisi) 1970'ler boyunca gecekondulu mahallelerinde yaşayan kent yoksullarının arasında yoğun şekilde örgütlenebilmesinin nesnel bir sebebi haline gelmiştir.

1.1. Siyasal Kriz

1970'li yılları, özellikle de 12 Eylül'e giden süreci bir hegemonya krizi olarak açıklamak mümkündür. Küresel ekonomik kriz, içe dönük ithal ikameci sermaye birikim rejiminin sınırlarına gelinmesi, sınıflar mücadelesinin sertleşmesi ve buna bağlı olarak sınıflar arası ittifakların çözülmesi, siyasal alanda iktidar bloğunun hem birliğini sağlayacak hem de bağımlı sınıfları egemen sınıflara bağlayıp rıza üretecek hegemonya stratejilerinin üretilmemesi, bu durumun bir sonucu olarak parlamenter sistemde bir temsiliyet krizi oluşması, emek örgütlülüğünün ve sol siyasal hareketlerin kitleselleşmesi, bunun karşısında parlamenter merkez sağı radikal milliyetçi sağa yaklaşması, devletin ya da ya da devlet dışı aktörlerin legal-illegal siyasal şiddetin dozunu arttırması ve bütün bu politik ve sosyal ilişki ve çelişkilerin devletin kademeli olarak militarizasyonuna yol açması; tüm bunlar 1970'li yılların sonuna doğru derinleşen hegemonya krizinin boyutlarıdır. Bu anlamda bu dönemi kapatan 12 Eylül darbesi bu krizin hem sonucu hem de ona yönelik bir cevap olarak okunabilir (Akça, 2020, s.109).

İşte bu başlıkta 12 Eylül darbesine kadar süren siyasal kriz ve *Demokrat*'ın çıktığı siyasal iklim incelenecek, özellikle 12 Eylül'e giden yolun taşlarını döşeyen önemli gelişmeler incelenecek ve böylece *Demokrat*'ın doğduğu tarihsel kesitin siyasal boyutu, gazetenin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

1.2.1. Temsiliyet Krizi ve Siyasal Alanın Militarizasyonu

1970’li yıllarda ekonomik ve politik krizin iç içe geçtiği hegemonya krizinin politik boyutunun en önemli unsuru toplumsal sınıfların siyasal partilerle bağının kopması ve sınıfları temsil edecek hükümetlerin kurulamaması sonucunda bir temsil krizinin ortaya çıkmasıdır. Bu krizin yarattığı koalisyon hükümetleri, koalisyonları oluşturan partiler arasındaki gerilimler ve sonuç olarak parlamenter sistemin tıkanması; yaşanan siyasal krizin en önemli yönüdür (Ozan, 2015, s.659). Özetle, 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından 1973 genel seçimlerine kadar ülkede bir askeri sıkıyönetim idaresi yaşanmış, 1973 ve 1977 seçimlerinde ise hiçbir parti seçimlerde tek başına hükümet kurmaya yetecek bir oy oranı elde edememiştir (Ozan, 2015, s.687).

Süreç başından itibaren incelenecek olursa, İsmet İnönü’nün liderliğinden Bülent Ecevit’in liderliğine geçen CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), 1973 seçimlerine iddialı biçimde girmiş, İnönü’den Ecevit’e geçiş CHP’yi tek parti döneminin aurasını taşıyan, “devletli” bir parti kimliği yerine “halkçı” ve sol bir parti hüviyetine kavuşturmuş “Karaoğlan” adıyla anılmaya başlayan Ecevit’in karizması ve iletişim yeteneklerinin de katkısıyla “Umudumuz Ecevit” sloganlarıyla seçime girilmiştir. TBMM’nin (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tamamını ve Senato’nun üçte birini belirleyecek seçim 14 Ekim günü, yüzde 66,8 gibi düşük bir katılım oranıyla yapılmıştır (Aydın ve Taşkın, 2018, s.251-252). CHP seçimden yüzde 33,3’lük bir oranla birinci parti olarak çıkmasına rağmen 13 milletvekili eksiğinden dolayı tek başına hükümet kuracak sayıya ulaşamamıştır. AP (Adalet Partisi) yüzde 29,3 oy oranıyla ikinci, DP (Demokratik Parti) yüzde 11,9’luk oy oranıyla üçüncü, MSP (Milli Selamet Partisi) yüzde 11,8’lik oy oranıyla üçüncü, CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) yüzde 5,8’le dördüncü, MHP yüzde 3,4’le beşinci parti olmuştur (Ozan, 2015, s.691).

Büyük sermaye en büyük iki parti olan CHP ve AP arasında bir koalisyon kurulmasını isterken birbiriyle derin bir rekabet içinde bu olan iki parti kriz koşulları altında ortaya çıkan politik stratejilerini ve tabanlarının taleplerini uyumlu hale getirmeyi başaramamışlardır (Akça, 2020, s.111). 26 Ocak 1974’te

CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuş, CHP lideri Ecevit başbakan olurken, MSP lideri Necmettin Erbakan da başbakan yardımcısı olmuştur. Hükümette CHP 17, MSP 7 bakanlık alırken İçişleri ve Adalet gibi iki kritik koltuk MSP'ye gitmiştir (Aydın ve Taşkın, 2018, s.252-254). 1974 yılının Ocak-Kasım ayları arasında 11 ay süren bu hükümet iki partinin yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle uzun ömürlü olmamıştır. Zorlu bir sürecin ardından kurulan hükümet kuruluşundan itibaren iç tartışmalarla yıpranmaya başlamıştır. 1974 Kıbrıs Harekatı'nın kapsamı, 1974 Genel Af Kanunu konusundaki tartışmalar, MSP'nin İçişleri ve Adalet bakanlıklarında kadrolaşması ve hükümet programında yer almasına rağmen seçmen yaşının 18'e inmesine karşı çıkması iki partinin arası açan gelişmelerin başındadır (Aydın ve Taşkın, 2018, s.256).

Cumhuriyetin 50. yılı vesilesiyle 1973 seçimlerinin öncesinde gündeme gelen fakat dönemin hükümetinin sıcak bakmadığı genel af konusu ise CHP ve MSP ilişkilerini geri dönülmez biçimde zedeleyen gerilimlerin başındadır. MSP TCK'nın 141. ve 142. maddeleri kapsamında "komünizm propagandası" yaptığı gerekçesiyle tutuklanan ve hüküm giyenlerin af kapsamı dışında kalmasını istemesine rağmen 12 Mart döneminde 163. madde kapsamında "şeriat düzeni kurmak" iddiasıyla yargılananların af kapsamına alınmasını istemektedir. CHP ise 141. ve 142. maddelerden yargılananların af kapsamına alınmasında ısrarcıdır. Af kanunu görüşmeleri esnasında iki parti arasındaki mutabakata rağmen MSP "komünizm propagandası" kapsamında hüküm giyenlerin af kapsamına alınmasına karşı oy kullanmış, af kanunu böylece mutabık kalınan biçimde çıkmamıştır. Ancak CHP kanunu AYM'ye götürmüş, AYM kanunun eşitlik ilkesine aykırı olduğuna hükmetmiş ve böylece 141-142 mağdurları da serbest kalabilmiştir (Ozan, 2014, s.692).

Koalisyon hükümetine sıkıntı yaratan bir başka gelişme Kıbrıs meselesidir. 1974 yılında Yunanistan'daki askeri yönetimin desteklediği EOKA örgütü Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlama hedefiyle bir darbe yapmış, bunun üzerine Türkiye de adadaki Türk azınlığı koruma gerekçesiyle Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunarak adanın yaklaşık yarısını kontrol altına almıştır. CHP'nin harekâtı Kıbrıs'ın kuzeyiyle sınırlı tutmasına karşın MSP'nin adanın tümünün kontrol alınmasını istemesi koalisyonun dağılmasına yol açan gelişmelerden biri

olmuş, sonuç olarak Eylül 1974'te Ecevit başbakanlıktan istifa etmiştir (Ozan, 2014, s. 693).

MSP'den bıkan ve erken seçime giderek Kıbrıs'a yapılan başarılı müdahalenin getirdiği prestiji oya tahvil etmek isteyen Ecevit erken seçim kararı çıkmasını sağlayamamıştır. Bağımsız bir ara hükümet döneminin ardından AP lideri Süleyman Demirel MSP, MHP ve CGP ile bir koalisyon hükümeti kurmak üzere anlaşmaya varmış, 31 Mart 1975'te I. Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuştur. 218 oya karşılık 222 oyla ucu ucuna güvenoyu alabilen yeni hükümet buna rağmen 1977 seçimlerine kadar görevde kalmayı başarmıştır fakat tüm bu dönem Demirel ve AP hakkındaki yolsuzluk iddiaları, cumhurbaşkanıyla yaşanan sorunlar, devlet himayesindeki MHP'nin paramiliter güçlerinin yarattığı siyasal şiddet iklimi ve CHP'nin Meclis içi sert muhalefeti sebebiyle gergin geçmiştir (Aydın ve Taşkın, 2018, s.269).

MC'ye (Milliyetçi Cephe) rengini veren ve ortaklarının siyasal ve ideolojik meşruiyet için kullandıkları temel olgu anti komünizmdir; sola karşı birlik olmak bu mutabakatın temel tutkalı durumundadır. Koalisyon ayrıca küçük partilerin desteğine muhtaç olduğu için MHP ve MSP hükümet ve Meclis'te pazarlık ve manevra imkânı bulmuş, bu iki partinin de devlet içinde kadrolaşması artmıştır. Fakat bu ortaklığa rağmen İlk MC dönemi önemli iç tartışmalarla geçmiştir. Özellikle MSP, AP'nin Kıbrıs konusunda tavizkar olduğunu düşünmekte, Demirel'in ekonomi politikalarına karşı çıkmakta ve MHP ile kimi zaman sokağa da yansıyan gerilimlerin içine girmektedir. Koalisyon özellikle DGM (Devyasası görüşmeleri sırasında *"laiklik karşıtı faaliyetlerin"* DGM'lerin yetki alanına girip girmeme konusunda ciddi tartışmalar yaşamıştır. 1977'ye gelindiğinde ise AP ve MHP'nin sıkıyönetim ısrarlarının MSP'nin direncine çarpması koalisyonun çalışmasını engelleyen bir başka problem olarak ortaya çıkmıştır (Ozan, 2014, s. 694).

1976 yılına gelindiğinde işçi hareketi canlanmaya başlamış, o yılın 1 Mayıs'ında Taksim'de 100 binden fazla işçi bir araya gelmiştir. DİSK'in 1976 yılında işçi sınıfı içindeki etki gücü doruğa ulaşmış, özellikle MC'nin tekrardan DGM'leri kurma hamlesine karşı DİSK'in eylemselliği etkili olmuş ve tasarı

geri çekilmiştir. 1976 yılı aynı zamanda sosyalist hareketin de canlandığı bir yıl olmuş, özellikle sol siyasal hareketler üniversiteler ve liselerde ülkücü militanlara karşı durarak, sağa ve hükümete yönelik toplumsal tepkiyi bünyelerine çekmeye başlamış, yasal ve yasadışı sosyalist örgütlerin geneli büyük kentlerin gecekondu mahallelerinde ve taşra kentlerinde MC'ye karşı gelişen hoşnutsuzluk dalgasına yaslanarak kitleselleşmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler ışığında MC'ye karşı oluşan tepkiler artmış ve koalisyon içinde MSP ile AP arasında anlaşmazlıklar çıkmaya başlamıştır. Ülke çapında şiddet ortamının artması, MSP'nin Meclis ve hükümet içindeki uyumsuz tutumu ve hükümetin genel olarak etkisiz kalması sebebiyle 5 Haziran 1977 tarihi için erken seçim kararı alınmıştır (Aydın ve Taşkın, 2018, s.276-280).

Büyük sermayenin umut bağladığı 1977 seçimleri hem CHP'nin hem de AP'nin oylarını arttırdığı ancak ikisinin de tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği bir seçim olmuştur. İki parti arasındaki rekabet, özellikle AP'nin giderek daha radikal bir sağ pozisyona geçmesi ve CHP'yi anti komünist retoriğinin hedefine oturtması sebebiyle artmış, büyük sermayenin arzu ettiği CHP-AP koalisyonu kurulamamıştır. İlk olarak Temmuz 1977'den Ocak 1978'e kadar süren II. MC Hükümeti (AP-MSP-MHP koalisyonu), ardından Ocak 1978-Kasım 1979 arasında bağımsız 11 milletvekilinin desteğiyle kırılgan bir CHP hükümeti, son olarak da Kasım 1979-Eylül 1980 arasında dışarıdan destekli, III. MC olarak da adlandırılan bir AP azınlık hükümeti kurulmuştur (Akça, 2020, s. 111).

II. MC dönemi de birincisi gibi ortakları açısından genel olarak sorunlu bir dönem olmuştur. MHP ile MSP'nin etkisi birinci MC'ye göre daha da artmış; AP 17, MHP 5, MSP ise 7 bakanlık elde etmiştir. Özellikle polis içinde kadrolaşan MHP'nin siyasal şiddet eylemleri devlet koruması altında gerçekleşmeye başlamıştır. Koalisyon genel olarak sola ve emek hareketine yönelik MHP merkezli şiddet eylemlerini desteklemiş, iktidarda kaldığı beş aylık sürede 155 insan bu şiddet eylemleri sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Şiddet gecekondu mahallelerine, üniversitelere, liselere yayılmış; solcu olarak tanınan akademisyenlere, gazetecilere, kamu görevlilerine yönelik suikastlar gerçekleşmeye başlamıştır. Bu dönemde MHP ve MSP arasındaki anlaşmazlıklar

devam etmiş, MHP'nin İçişleri'nde, Emniyet'te ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı TARIŞ (İzmir, İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri) gibi korporasyonlarda yarattığı kadrolaşma bir gerilim başlığı haline gelmiştir. Bunların dışında MSP'nin varlığının yarattığı bazı özel gerilimler de mevcuttur. Ekonomi politikalarında IMF önerileri AP tarafından desteklenirken MSP tarafından engellenmekte, bütçe ve atamalar konusunda MSP hükümet içinde direnç oluşturmakta, devalüasyon konusu da yine MSP duvarına çarpmaktadır. Genel olarak MSP'nin bu konumu hükümeti büyük sermayenin isteklerini karşılama konusunda etkisiz bırakmıştır. (Ozan, 2014, s.695-696).

Hükümet 1977 yılının aralık ayında, CHP tarafından ülke güvenliği sağlayamadığı, ulusal birliğe zarar verdiği, halkı yoksulluğa sürüklediği iddialarıyla verilen gensoru önergesi sonucu yapılan oylamayla düşürülmüştür. MC hükümetleri genel olarak ekonomik krize çare bulmakta ve sermaye sınıfını temsil etmekte başarısız olmuş; para basmak ya da borçlanmak gibi geçici çözümlerden medet ummuştur. Bu esnada ezilen sınıfların da rızasını almakta başarısız olmuş, onların rızasını kazanacak bir pratik sergileyememiştir. Böylece bu hükümetlerin “sınıflarüstü” görüntüsü kaybolmuş, hükümetin varlığı sınıflar mücadelesini keskinleştirir hale gelmiştir. Bu ortamda büyük sermaye CHP'nin yeni bir hükümet kurmasını desteklemiş, yeni hükümetin toplumsal muhalefeti uzlaştırmaya ikna edeceği konusunda bir beklenti oluşmuştur. Böylece Meclis'teki bağımsızlarla, DP'nin ve AP'den istifa edenlerin desteğiyle yeni CHP hükümeti kurulabilmiştir. Yeni hükümet ilk başta büyük sermayenin taleplerini karşılamaya yönelik adımlar atmış, büyük bir devalüasyon yaparak TÜSİAD'ın takdirini kazanmış, temel mal ve hizmetlere de yüzde 50 oranında zamlar yapmıştır. Fakat daha sonra hükümet IMF politikalarını eksiksiz hayata geçirmeye devam ettiği takdirde tabanını kaybedebileceği endişesiyle tereddüt etmeye başlamış; böylece sermaye ile CHP arasında da gerilim başlamıştır. Hükümet ayrıca temel tüketim maddelerinin yokluğu, elektrik kesintileri, uzun alışveriş kuyukları gibi ekonomik kriz kaynaklı sonuçlar sebebiyle ezilen sınıfların da desteğini kaybetmeye başlamıştır. CHP öz olarak sermaye sınıfının talepleri ile kendi toplumsal tabanının taleplerini uzlaştırma konusunda başarısız

olmuştur. CHP hükümeti, 1978’de Kahramanmaraş’ta yaşanan Alevi katliamı sebebiyle sıkıyönetim ilan etmiş, 1979 ara seçimlerinde CHP’nin yenilgi alması üzerine de hükümet istifa etmiştir (Ozan, 2014, s.696-697).

12 Kasım’da MHP ve MSP’nin dışarıdan desteğiyle yeni hükümet Demirel tarafından kurulmuştur. TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) içinde MSP’ye yönelik “irtica” hassasiyetin gelişmesi ve MHP’nin politik şiddet olaylarındaki öncü rolü sebebiyle yıpranması Demirel’i dışarıdan destek modeline sürüklesede bu hükümet yine de III. MC hükümeti olarak anılmıştır (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 307). Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra TSK’dan hükümete gelecekteki darbenin habercisi olacak bir uyarı mektubu yazılmıştır. Fakat bu hükümet döneminde gerçekleşen en önemli gelişme 24 Ocak Kararları’nın gündeme gelmesidir. Bu kararlar özetle ihracatın teşvik edilmesini, iç talebin sınırlanmasını, yabancı sermayenin teşvik edilmesini, faizlerin serbest bırakılmasını, yeni vergi düzenlemelerini, bazı madenlerin özel sektöre devrini, sıkı bir para ve maliye politikasının izlenmesini amaçlamaktadır. Ancak bu kararların hayata geçişi siyasal istikrarsızlık sebebiyle 12 Eylül’den sonra mümkün olacaktır. Yine bu hükümet döneminde yurttaş özgürlüğünü kısıtlayacak ve solu hedef alacak bazı yasalar hayata geçmiş, polisin arama ve kimlik sorma yetkisi genişletilmiş, valilere askeri birlikleri kullanma yetkisi verilmiş, işkence yaygınlaşmıştır. Yine devlet kurumlarındaki sağcı kadrolaşma devam etmiş, hükümete yakın olmayan insanlar görevlerinden alınmıştır. Devlet kurumlarının ve işletmelerinin sağcılara ve özellikle MHP kadrolarına tahsis edilmesinin yarattığı rahatsızlık Şubat 1980’de İzmir’de TARİŞ direnişinin gerçekleşmesine yol açmıştır. Bu hükümet döneminde Alevilere yönelik Çorum’da gerçekleşen katliam da önemli gelişmelerdendir (Ozan, 2014, s.699).

Tüm bu gerilimlerin sürdüğü esnada, 6 Nisan 1980’de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün görev süresi sona ermiştir. Fakat TBMM’de yapılan seçimlerde 100’ün üzerinde oturum yapılmasına rağmen bir türlü cumhurbaşkanı seçilememiş ve bundan dolayı 24 Ocak Kararları ile ilgili görüşmeler yapılamamıştır (Aydın ve Taşkın, 2018, s.311).

70'ler boyunca Ecevit'e ve CHP'ye seçimleri kazandıran siyasal çizginin temelinde sınıfların varlığını ve çatışmasını inkâr etmeyen ancak bunların uzlaşabileceğini savunan ve CHP'nin "halklaşmasını" hedefleyen yeni halkçılık yorumunun olduğu söylenebilir. CHP'nin bu sol popülist hegemonya projesi planlı kalkınma, ılımlı kamucu ekonomik politikalar, sosyal adalet ve siyasal özgürlükçülüğü hedefleyerek işçi sınıfına, köylülüğe, aydınlara, kentli orta sınıflara ve sanayi sermayesine seslenmiştir. "Demokratik sol" olarak tanımlanan bu çizginin ayırt edici özelliklerinden başında Marksist içerikli olmamasının CHP tarafından sürekli olarak vurgulanması gelmektedir. MSP ile kurulan kısa koalisyon göz ardı edilirse, CHP'nin bu stratejisi 1978-79 yılları arasında iktidar olabilmıştır. Ancak hükümetin hegemonya krizinin derinleştiği bir dönemde kurulması ve dışarıdan desteğe muhtaç olması, iktidarını kudretsiz kılmıştır. Emek güçleri ve sermaye güçleri arasında bir uzlaşma yakalamaya çalışırken parlamenter sistemi de korumaya çalışan CHP nihayetinde bu çabasında başarısız olmuştur ve tarafların hiçbirini memnun edememiştir. CHP ulusal ve yerel sermayenin baskısıyla 1978 yılında IMF ile anlaşmak zorunda kalsa da toplumsal muhalefet sebebiyle IMF önerilerinin uygulayamayacağı için IMF ve batı bloku ile ilişkileri olumlu bir çizgiye çekip paketleri yumuşatarak dış kaynak elde etmeye, ithal ikameci sermaye birikim modelini daha ileriye taşımayı amaçlamıştır. CHP hükümeti bir taraftan IMF ve sermaye güçlerinin ücretleri baskılayan, iç talebi kısan, enflasyonu azaltmaya yönelik "acı reçete" taleplerini emekçi sınıflar açısından kabul edilebilir bir seviyeye çekmeye çalışırken öte taraftan işçi sendikalarını "aşırı" ücret artışı taleplerine ve toplu sözleşme süreçlerinin "aşırılıklarına" set çekmeye çalışmıştır. Ancak sermaye birikim krizinin ve sertleşen sınıflar mücadelesinin sonucunda büyük sermaye CHP'den desteğini çekmiş ve TUSİAD gazetelere ilanlar vererek CHP hükümetini düşürmeye çabalamıştır. İşçi sendikalarının hükümete desteği ise 1978 sonlarına doğru sıkıyönetim ilan edilmesi ve taleplerinin görmezden gelinmesi sebebiyle son bulmuştur. Parlamenter hukuk düzenini koruma çabası ise güvenlik bürokrasisinin faaliyetleri ile AP, MHP ve onların temsil ettiği sermaye kesimleri tarafından baltalanmıştır (Akça, 2020, s.111).

CHP'nin başarısız sol popülist hegemonya projesine karşılık AP'nin 1960'taki kapsayıcı-kalkınmacı popülist hegemonya projesi daha 1970'lerin başlamasıyla etkisini yitirmeye başlamıştır. Sol siyasal hareketin ve sınıflar mücadelesinin güçlenmesiyle beraber AP, 1960'lardaki çizgisine kıyasla daha otoriter ve milliyetçi bir çizgiye geçmiş, bu değişim parlamentoda MHP başta olmak üzere diğer sağ partilerle ortaklaşmayı getirmiştir. AP'nin anti komünizm, milliyetçi ve otoriter devletçi siyasal stratejisi sağın ve devlet elitlerinin iktidar bloku içinde birlik sağlamasına hizmet etmiş, CHP ise radikal sola çanak tutmakla eleştirilmiştir. Maraş Katliamı sonrası Demirel'in *"Bana sağcılar, milliyetçiler cinayet işliyor dedirtemezsiniz"* beyanından da anlaşılacağı üzere AP, yükselen sağ siyasi şiddet karşısında sağ güçler ve güvenlik bürokrasisiyle beraber saf tutmuştur. Tüm bunlara rağmen MC içi tartışmalar sebebiyle bu ortaklık yürümemiş ve hegemonya krizi karşısında sermayenin talep ettiği "güçlü iktidar" inşa edilememiştir. MHP ve MSP'nin gençlik yapılanmaları arası çatışmalar, MSP ile AP arasındaki Kıbrıs anlaşmazlıkları, DGM yasasının çıkarılmasına ve sıkıyönetime ilişkin anlaşmazlıklar ilk MC'nin başarısız olmasında etkili olmuştur. İkinci MC'nin dağılmasında ise AP'nin kabul ettiği IMF önerilerinin MSP'nin direnciyle karşılaşması etkili olmuştur. 12 Eylül öncesinde kurulan dışarıdan destekli AP hükümeti, 24 Ocak Kararları'nı alarak iç talebin kısıtlanması, işçi ücretlerinin baskılanması, ihracatın teşvik edilmesi, ticaret ve finans sektörlerinin liberalleştirilmesiyle beraber sıkı maliye ve para politikalarını içeren neoliberal bir dönüşüm programını uygulamaya girişmiştir. Buna paralel olarak polisin yetkileri arttırılmış, valilere ve kaymakamlara askeri birlikleri kullanabilme yetkisi verilmiş; yasal düzenlemelerle devlet daha da otoriter hale getirilip sivil hükümet kontrolünde askersiz bir "darbe rejimi" inşa ederek TSK'nın yönetime el koymasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak yine de 12 Eylül'le sonuçlanacak siyasetin militarizasyonu süreci durdurulamamıştır (Akça, 2020, s.112).

Militarizm toplumsal-politik iktidar ilişkilerini yönetmek, toplumsal ve politik güçleri disipline etmek üzere şiddet kullanılmasıyla beraber bu pratiği mümkün kılan siyasal, hukuki, iktisadi ve ekonomik düzenlemelere dayanan bir yönetim tekniğidir; ordunun formel ya da enformel araç ve yöntemlerle siyasal

süreçlere müdahil olup hakimiyet kurmasıdır. Bu anlamda 1970’li yıllardaki hegemonya krizi, ithal ikameci birikim modelinin sınırlarına ulaşması, sınıflar mücadelesinin sertleşmesi, sol siyasal hareketlerin radikalleşmesi ve parlamenter siyasette yaşanan temsiliyet krizi; siyasetin militarize olmasını sağlayan temel zeminidir. Bu süreçte şiddet pratikleri legal ve illegal ağırlar aracılığıyla toplumun ve siyasal denetimin temel aracı haline gelmiştir. Devlet yapısı içerisinde güvenlik bürokrasisi, özellikle de (polis o dönemde böyle bir rolü üstlenecek kurumsal kapasitesinin bulunmamasından dolayı) ordu iç siyasette belirleyici hale gelmiştir. Yani bir yönetim tekniği olarak militarizm önce sıkıyönetim vesilesiyle ordunun toplumsal ve siyasal hayatı denetim altına alması, paralelinde MGK ve “milli güvenlik siyaseti” eliyle parlamento içi ve dışındaki siyasal süreçleri kontrol eder hale gelmesi ve finalde yönetime el koymasıyla hayata geçmiştir (Akça, 2020, s.113-114).

Devlet 1980’e doğru yükselen işçi sınıfı hareketine ve sol siyasal güçlere karşı giderek daha fazla baskı ve şiddeti devreye sokmuştur. Dönemin sol siyasal güçleri ciddi biçimde kitleselleşmelerine rağmen aşırı parçalı yapılarından dolayı iktidara talip olabilme durumundan uzak olsalar da bu durum iktidar bloku tarafından böyle algılanmamış; bu sebeple özellikle 1970’li yılların ikinci yarısı siyasal şiddet iklimiyle damgalanmıştır. Siyasal şiddetin kaynakları ilk olarak devletin güvenlik aygıtları, legal ve illegal boyutlarıyla devletin kontrgerilla örgütlenmesi ve devletle organik ilişki içerisinde bulunan MHP’li ülkücü militan örgütlenmelerdir. Bu dönemde MHP’nin siyasal stratejisi parlamentoda sınırlı ancak sokakta etkin bir güç haline gelmek, “devleti ve milleti” komünizm tehdidine korumak, bir iç savaş mantığı izleyerek şiddet iklimini derinleştirmek ve böyle olası bir askeri darbenin ardından iktidara gelmek olarak özetlenebilir. Bu amaçla devlet içinde kadrolaşan MHP, MC hükümetleri sayesinde etki alanını genişletmeye, parlamento içinde kilit pozisyonunu muhafaza etmeye ve kadrolarını sol siyasal güçler karşısında mobilize ederek sokağa egemen olmaya çalışmıştır (Akça, 2020, s.114).

1977 yılında siyasal şiddet olaylarında ölenlerin sayısı 319 iken bu sayı 1978’de 1095, 1979’da ise 1362 olmuştur. 1980 Şubat’ından sonra ise bu sayı ayda 200 kişiye çıkmıştır. Resmi ve gayri resmî boyutlarıyla devlet aygıtlarının ve

Ülkücü militanların aktörü olduğu siyasal Şiddet eylemleri 1977 1 Mayıs'ı, 1980 TARIŞ Direnişi gibi kitlesel işi eylemlerine; mezhep çatışması ııkarmak ve iı savaş iklimi yaratmak üzere 1975 Erzincan, 1978 Malatya, 1978 Sivas, 1978 Maraş, 1980 ıorum katliamlarıyla Alevilere; 16 Mart 1978'de İ'de (İstanbul niversitesi) yedi solcu öğrencinin ldrlmesi, Ağustos 1978'de Balgat'ta solcuların gittiği bir kahvehanenin taranması, Ekim 1978'de yedi TİP (Türkiye İŞi Partisi) yesi öğrencinin ldrlmesi, 1980 Fatsa belediyesine operasyon düzenlenmesi gibi vakalarla da sol siyasal hareketlere yönelmiştir. Bunların dışında işi hareketinin ve solun nder isimlerine; solcu olarak tanınan gazetecilere, akademisyenlere, yargı mensuplarına ve kamu görevlilerine de suikastlar düzenlenmiŐtir. Bu tablonun karşısında sol ise öz savunma temelli Şiddet kullanımının yanı sıra misilleme niteliği taşıyan silahlı eylemlerde bulunmuş; kimi küçük ölçekli sol örgütler ise bir siyasal strateji olarak "silahlı mücadele" ıizgisinde faaliyet yrtmŐtir. Temel olarak Şiddetin bir yönetme biıımı olarak yoğun kullanımının amacı toplumsal tedirginliği, korkuyu, kimsenin can güvenliğinin olmadığı endiŐesini yaratmak, toplumu pasifize etmek ve ıarenin "güçlü ve otoriter bir iktidar" olduğu mesajını vermektir. Yani 1970'lerin sonlarına doğru artan siyasal Şiddet iklimi darbe mekaniğinin bir parıasıdır. Bu anlamda bir olağanüstü yönetme mekanizması olarak sıkıyönetim uygulaması önem taşımaktadır. 12 Mart sonrası ilan edilen sıkıyönetim 2 yıl 5 ay, Kıbrıs Harekâtı sırasında ilan edilen 1 yıl 2 ay, Maraş Katliamı sonrası ilan edilen ise 21 aydan uzun sürmüŐ; toplamda on yıllık sürecin yarısından fazlası sıkıyönetim idaresi altında geımiŐtir. Sıkıyönetim z olarak askeriye'nin gündelik polisiye iŐlevleri üstlenmesi, sola ve işi hareketine yönelik baskının ve Şiddetin sıkıyönetim mahkemeleri de kullanılarak artması anlamına gelmektedir. Son olarak Maraş Katliamı'nın ardından 26 Aralık 1978'de ilan edilen sıkıyönetim uygulaması ise özel bir anlam taşımaktadır. Bu sreıte TSK tüm asayiş faaliyetlerinin sorumluluğunu üstlendiği halde siyasal Şiddet iklimi azalmak yerine artmıştır. Bu durum orduda askeri bir darbenin koşullarının oluşması iıin bilinıli bir göz yumma eğiliminin oluŐmasından kaynaklanmakta; sıkıyönetimin bilinıli etkisizliği darbe mekaniğinin bir parıası olarak iŐlevlendirilmiŐtir. z olarak 1970'li yıllardaki hegemonya krizi dönemin sermaye kesimleri, sağ siyasi liderler ve ordu tarafından "devletin, anayasal

düzenin, yaşam ve mülkiyet güvenliğinin” bir bütün olarak tehdit altına girdiği biçiminde algılanmış ve tüm bunların parlamenter düzen içinde korunamayacağına ikna olunmuştur (Akça, 2020, s.116-118).

Tüm bu gelişmelerin sonunda askeri bürokrasi, uzun süredir hazırlandığı darbeyi hayata geçirmeye karar vermiştir. TSK komuta kademesinin daha önce 11 Temmuz olarak belirlediği darbe günü ertelenmiş ve 26 Temmuz’da bütün hazırlıklar yeniden gözden geçirilerek tamamlanmıştır. 9 Eylül günü ise darbenin tarihi ve saati birliklere ulaştırılmış, 12 Eylül 1980’de TSK mevcut hükümeti devirerek yönetime el koymuştur (Aydın ve Taşkın, 2018, s.311).

1.2.3. 1970’lerde Siyasal Partiler

Siyasal krizin temel aktörleri olan partileri; CHP’yi, AP’yi, MSP’yi ve MHP’yi sadece gelişmeler ışığında değil; retorikleri, sınıfsal tabanları ve programları açısından da analiz etmek dönemin anlaşılabilmesi ve krizin boyutlarının görülebilmesi açısından önemlidir.

CHP 1970’li yılların ilk yarısından itibaren öncesine kıyasla ciddi bir dönüşüm süreci yaşamıştır. 12 Mart askeri rejiminin Nihat Erim başbakanlığındaki hükümetini desteklemek hususunda Genel Başkan İsmet İnönü ve Genel Sekreter Bülent Ecevit arasında tartışmalar yaşanmış; 6 Mayıs 1972 tarihinde gerçekleşen CHP 5. Olağanüstü Genel Kurulu’nda Parti Meclisi listesi güvenoyu alınca 34 yıldır CHP’yi yöneten İnönü istifa etmiş, 1970’lerin geri kalanında Ecevit CHP’nin liderliğini yürütmüştür. CHP bu dönemde sendikalarla ilişkiye geçmiş, sol bir retoriğe yaslanmış ve 1976 yılında Sosyalist Enternasyonal’e katılmıştır (Ozan, 2015, s.676).

CHP ilk kez Ecevit liderliğinde girdiği 14 Ekim 1973 tarihindeki genel seçimde “*hakça bir düzen*” ve “*halk iktidarı*” kavramlarına dayanan bir propagandaya ağırlık vererek ekonomik kalkınma, “*sosyal adalet ve özgürlükçü demokrasi*” hedeflerinden oluşan bir siyasal program açıklamıştır. Bu programın hedeflerine göre özel sektör halkı aşırı kar hedefleriyle ezmeyecek, devlet ise özel sektörün önüne taş koymayacaktır (Ozan, 2015, s.676). CHP bu yıllarda geçmiş dönemde kullanılan “*ortanın solu*” kavramı yerine kendi siyasal

kimliğini “*demokratik sol*” olarak tanımlayarak “özgün”, “yerli”, “Marksist olmayan” bir sol program ve retorik inşa etmeyi amaçlamıştır. Parti bu dönemde sanayileşmiş, işçi nüfusuna ve gecekondu mahallelerine sahip kentlerde oylarını arttırmıştır. Temkinli ve yumuşatılmış bir anti emperyalizm, Marksizmden ayrılmış bir anti kapitalizm retoriği CHP’nin bu dönemdeki siyasal söyleminin merkezinde yer almaktadır (Ozan, 2015, s.677).

1960’larda, 27 Mayıs darbesinin ardından güçlü bir biçimde siyaset sahnesine çıkan AP aynı başarıyı 1970’li devam ettirememiş, 1969 genel seçimlerinde elde ettiği yüzde 46,5’lik oy oranı 1973 genel seçimlerinde yüzde 29,8’e düşmüştür. 27 Mayıs’ın ardından askerin siyaset üzerindeki sürekli etkisi karşısında gelişen toplumsal tepkinin odağı olan AP’nin bu rolü 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin partinin müdahaleyi desteklemesiyle azalmış, TSK ile AP arasında anti komünist temelde bir yakınlık oluşmuştur (Ozan, 2015, s.679).

AP 1973 sonrasında komünizm karşıtı siyasi retoriğe giderek daha fazla yaslanarak diğer sağ partilere yönelen seçmenlerini konsolide etmeye çalışmış; küçük tarımsal üreticileri ve esnafı kendi etrafında birleştirmeye uğraşmıştır. AP’nin anti komünist siyaseti sadece TSK ile kurulan ilişkilerde ya da seçim çalışmalarında etkili olmamış, Milliyetçi Cephe hükümetlerinde Demirel’in öncü rol oynamasında etkili olmuştur. AP lideri Süleyman Demirel’in özellikle 1970’li yılların ortasından itibaren kurduğu siyasal söylemin temelinde, toplumsal ve siyasal hayata emekten yana müdahalede bulunmak isteyen (CHP dahil) tüm güçlerin “bölücü, yıkıcı, kötü dışarıda, milli ve manevi değerlere düşman” olarak kodlanması yer almaktadır. AP’nin bu dönemde tabanı küçük tarımsal üretici ve esnaftan oluşmasına rağmen parti büyük sanayi sermayesinin çıkarlarına hizmet eden bir siyasal çizgiye sahiptir (Ozan, 2015, s.680).

MSP 1970’li yıllarda taşra kentlerindeki esnaf, zanaatkar küçük burjuva kesimlere seslenen, Türkiye’nin uluslararası kapitalist sisteme eklenmesiyle durumları sarsılan taşra burjuvazisini temsil eden bir siyasal parti niteliği taşımaktadır. Parti kapitalistleşmenin, sanayileşmenin ve modernitenin geleneksel toplumsal ilişkileri parçalayıcı etkisi karşısında dayanışma faaliyetleriyle karşı durmayı hedeflemektedir (Keyder, 2006, s.70; Ozan, 2015,

s.681). MSP'nin kitleselleşmesinin temel sebebi kapitalist modernleşme sürecinin ekonomik ve kültürel çıktılarını İslami bir retorikle eleştirmesidir. Parti bu yolla, özellikle Orta ve Doğu Anadolu'da AP seçmenine seslenebilme olanağı bulmuş, ayrıca tarikat ve cemaatlerle ilişkiler geliştirmiştir (Toprak, 2006, s.253; Gürel, 2004, s.9). Sosyal açıdan muhafazakarlığı, ekonomik açıdan devlet öncülüğünde ağır sanayileşmeyi savunan MSP, Türkiye'nin geri kalmışlığını modernleşme sürecinin yarattığı yozlaşmaya bağlamaktadır (Ozan, 2015, s.682). 1973 genel seçimlerinde yüzde 11,8 oyla 48 milletvekili çıkaran MSP, CHP ile koalisyon hükümeti kurduktan sonra 1975 yılında I. MC hükümetinde yer almıştır. 1977 seçimlerinde oy oranı yüzde 8,6'ya ve vekil sayısı 24'e inen parti, 1977'de ikinci MC hükümetinde yer almış, 1979'da da AP azınlık hükümetini dışarıdan desteklemiştir (Çakır, 2004, s.547).

1970'lere kadar sol harekete karşı siyasal şiddet eylemleriyle öne çıkan MHP'nin parlamenter bir aktör olarak öne çıkması I. MC hükümetinde yer almasıyla başlamış, 1977 seçimlerinde oyunu arttırıp 16 milletvekilliği kazanarak yeni rolünü pekiştirmiştir. Koalisyon hükümetlerine katılım bu süreçte MHP'nin bürokrasi içinde kadrolaşmasını sağlamış, koalisyonların öncüsü olan AP'ye ise sol harekete MHP'nin sokak gücünden faydalanma imkânı vermiştir (Ozan, 2015, s.684). Anti komünist çizgideki MHP ve ülkücü hareket ve onların yasal zemin dışındaki paramiliter uzantıları, 1970'ler boyunca CHP'ye, Alevi kitlelere, sola ve emek hareketinin örgütlü güçlerine karşı şiddet eylemlerine girişmiş ve bu çizgisini ideolojisinin temeli haline getirmiştir. MHP denetimindeki kamplarda silahlı eğitim alan ülkücü militanlar, siyasal şiddetin derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Ağaoğulları, 2006 s.231-235). Kapitalist modernleşme ve sanayileşme sürecinin dezavantajlı durumda bıraktığı esnaf, zanaatkar ve başka küçük burjuva kesimlere seslenen MHP; milliyetçi, anti komünist ve dinsel bir siyasal söylem etrafında örgütlenmiştir (Ağaoğulları, 2006, s.220).

1.3. 1970'li Yıllar ve Basın

1950'lerden itibaren basın dünyası gelecek dönemlere sarkacak iki yapısal değişiklik yaşamıştır. Bunlardan ilki nicel büyüme ve nitel gelişme,

ikincisi ise yeni türden bir politik kamplaşmanın ortaya çıkışıdır. Türkiye basını İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki kapitalist modernleşme sürecinin konjonktürü içinde ulusal pazarın gelişmesi, sosyal refahın artması, teknolojinin ve ulaşım imkanlarının gelişmesi sonucunda kitlesel bir okunurluğa 1960’lardan itibaren erişmiştir. Tirajlar altı haneli sayılara ulaşmaya başlamış ve piyasadan gelen reklamların artışı devlet ilanlarına olan bağımlılığı azaltmıştır. Bu süreç gazetelerin formatlarının değişmesine de yol açmış, *Hürriyet* ve *Günaydın* ile başlayan renkli ve bol fotoğraflı format dilin resmîyetten “popüler” bir hale kaymasını da beraber getirmiş; örneğin tanınan solcu bir yazar olan Aziz Nesin’in yazıları *Günaydın* gazetesinde erotik foto roman tefrikalarıyla aynı sayfalarda yer almaya başlamıştır. Gazetecilikte küresel düzlemde de görülen bu eğilim, 1990’larda daha da hızlanacaktır (Bora ve Cantek, 2009, s.885-886).

Basın özgürlüğü 1970’li yıllara gelindiğinde önemli bir sorun haline gelmiştir. 27 Mayıs darbesinin ardından DP’nin 1950 basın yasasına getirdiği baskıcı değişiklikler geri alınmış ve 1961 anayasasına basın özgürlüğünü güvenceye alabilmek için iki madde eklenmiştir (Koloğlu, 1992, s.78). Ancak 1960’lardaki bu moment kalıcı olmamış, 12 Mart askeri müdahalesinin ardından anayasadaki basın özgürlüğüyle ilgili 21. ve 22. maddeleri değiştirilmiş; sadece yargıçlara ait olan gazete ve dergi toplatabilme yetkisi savcılara verilerek basın özgürlüğü önemli bir darbe almış; toplatmaya sebep olarak suç iddiaları ise “devletin bütünlüğünü, milli güvenliği, kamu düzenini ve genel ahlaki korumayla” ilişkilendirilerek keyfiyete ve istismara açık bir belirsizlik yaratılmıştır (Topuz, 2003, s.250-251). 1950-1960 arası yıllık ortalaması 60’a ulaşan basın davaları 1961-1974 yılları arasında 34’e düşmüş, 1975-1980 arasında ise 311 gibi bir düzeye ulaşmıştır (Koloğlu, 1992, s.78). Bu yıllarda sıkıyönetim uygulamaları kapsamında gazeteciler, devlet tarafından daha baskıcı denetim mekanizmalarına tabi tutulmuş; basın kuruluşları için toplamda 39 kez faaliyet durdurma kararı verilmiş, bu yaptırımlar kimi durumlarda belirli sürelerle, kimi durumlarda ise süresiz uygulanmıştır (Kejanlıoğlu, 2001, s.119).

1970’li yıllarda siyasal iktidarların baskıları, sansür ve cezalar ile yasal mevzuattaki engelleyici problemler gazetecilik mesleğinin yapılabilmesi adına başlıca engellerin başında gelmektedir. Bunların dışında kâğıt tedarikindeki

sorunlar yayın faaliyeti açısından genel bir problemdir. Yine bu dönemde gazetelerin kuponla ya da kura yoluyla ev eşyalarından apartman dairelerine kadar hediye dağıtması faaliyeti, yani lotaryacılık; gazetelerin arasında haksız rekabeti körükleyen ve bu faaliyet için mali gücü yetmeyen gazetelerin zarara uğramasına yol açan bir uygulama olarak sorunlu bir yerde durmaktadır (Cantek, 2020).

1970’li yıllar genel olarak gazetelerin önceki dönemlere kıyasla daha yoğun okunduğu yıllardır. 1960-1980 arasında gazete tirajları büyük artış göstermiş ve 1979’da günlük toplam 3 milyona ulaşmıştır. Önceleri özel kamyonlarla yapılan dağıtım, ticarileşmenin artmasının ardından dağıtım şirketlerinin işi haline gelmiş; bu dönemde *Gameda* ve *Hürriyet* gazetesine ait *Hür Dağıtım* şirketleri kurulmuştur. Bu dönemde büyük gazeteler İstanbul haricinde Ankara, İzmir, Adana ve Erzurum gibi bölgesel merkezi şehirlerde de basım tesisleri kurmaya başlamış, fax sisteminin gelmesiyle haberler gazete merkezlerinden basım tesislerine anlık olarak ulaşmaya başlamıştır. 1970’lerde bütün gazetelerin geçtiği ofset baskı sistemiyle beraber daha temiz gazete baskıları mümkün hale gelmiştir. Ancak tüm bu teknik yenilikler gazete işinin maliyetlerinin artması sebebiyle yeni ekonomik kaynaklar bulma baskısını getirmiştir. Üretim maliyetlerini satıştan kazanamayan gazeteler özel sektör ve devlet ilanlarıyla bu açığı kapatmaya çalışmışlar, kapatamayanlar faaliyetlerine son vermekle bir sermaye grubunun mülkiyeti altına girme seçenekleri arasında kalmıştır (Koloğlu, 1992, s.79).

1970’li yıllarda *Cumhuriyet* gazetesi, CHP’ye ve Bülent Ecevit’in “demokratik sol” çizgisine yakın bir yayın çizgisi izlemiş ve genel olarak CHP seçmeni ve sol siyasal hareketlerin tabanı tarafından ilgi görmüştür (Aydemir, 2014, s.190). 12 Mart’ın ardından askeri yönetim gazetenin önemli yazarlarından İlhan Selçuk’u tutuklamış, gazetenin sahibi olan Nadir Nadi’yi ise gazetenin iç işlerine müdahale ederek ayrılmaya zorlamıştır. Ancak okur tepkilerinin ardından Nadir Nadi gazeteye geri dönmüştür. Uğur Mumcu’nun 1975’te kadroya katılması ise gazeteye yeni bir canlılık getirmiştir. Bu yıllarda gazetenin yöneticileri zaman zaman değişse de yönetimdeki temel etken her zaman İlhan Selçuk olmuştur (Topuz, 2003, s.266). 1980’e yaklaşırken

Cumhuriyet ile dönemin en kitlesel sosyalist hareketlerinden olan *Devrimci Yol*'un arasında, *Demokrat* gazetesinin çıkmasına yol açacak bir gerilim yaşanmış; *Devrimci Yol*, 1979 yılında *Cumhuriyet*'in kendilerini “şiddet yanlısı, terörist” olarak itham eden yayınları sebebiyle gazeteye karşı bir “ihtar boykotu” düzenlemiş ancak durumun devam etmesi üzerine *Cumhuriyet*'e alternatif, sol bir günlük gazete çıkarma kararı alınmıştır (Alfatlı, 2014, s.91-92; Ketenöglü, 2015, s.156-160; Müftüoğlu, 2014 s.200-203).

Dönemin bir başka önemli gazetesi olan *Milliyet*, 1979'da başyazarı Abdi İpekçi'nin ülkücü bir militan tarafından öldürülmesiyle dönemin politik şiddet olaylarının bir mağduru haline gelmiştir. Yaşanan suikastın ardından gazete sahibi Ercüment Karcan, *Milliyet*'i elden çıkarmak istemiş; 1979'da Aydın Doğan gazeteye ortak olmuş, daha sonra da tamamını satın almıştır. 1970'li yıllarda ana akım medya rolünü üstlenen *Milliyet*'in yazar kadrosunda Çetin Altan, İlhami Soysal, Ali Gevgilili, Hasan Pulur, Doğan Heper, Nail Güreli, İsmail Cem ve Mümtaz Soysal gibi isimler bulunmuştur (Aydemir, 2014, s.190; Topuz, 2003, s.266).

1950 yılında yayın hayatına başlayan *Tercüman* gazetesi ise 1970'lere geldiğinde sağın ortak sesi haline gelmiştir. 1961 yılında mali bir darboğaza giren gazete sermayedar Kemal Ilıcak'a satılmış ve temel olarak AP başta olmak üzere MHP ve kısmen MSP'nin sözcüsü haline gelmiştir (Topuz, 2003, s.243).

1970'li yıllardaki basın dünyasındaki politik kutuplaşma iklimi CHP, AP, MSP ve MHP taraftarlığına bağlı, parti odaklı olmaktan ziyade sağ-sol ayrışması temelinde, ideolojik olarak ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda *Cumhuriyet*'ten Uğur Mumcu radikal olmayan, düzen için bir siyasal çerçeve içinde ama radikal bir dille kapitalizmi ve dönemin siyasal iklimini teşhir eden yazılarıyla sol içinde öne çıkmıştır (Bora ve Cantek, 2009, s.889). Yine solda öne çıkan yazarlar *Cumhuriyet*'ten İlhan Selçuk, *Demokrat*'ta Murat Belge ve Can Yücel, *Politika*'da Ahmet Kahraman, Aziz Nesin, İsmail Cem; *Yeni Ulus*'tan Aziz Nesin, Fakir Baykurt'tur (Cantek, 2020, s.693). Sağ cenahın köşe yazarlarında ve haber satırlarında ise bir iç savaş dili hâkim olmuş, sol siyasal hareketin gelişmesine paralel olarak anti komünist retorik de güçlenmiştir. MC

iktidarlarının sesi olma rolündeki *Tercüman*'da öne çıkan yazarlar Rauf Tamer, Ahmet Kabaklı ve Ergun Göze olmuş; gazete sayfalarında MHP'nin kitle katliamları da dahil olmak üzere faili olduğu siyasal şiddet eylemleri hem meşrulaştırılmış hem de yüceltilmiştir (Bora ve Cantek, 2009, s.889-890).

1970'li yıllarda basın dünyasını şekillendiren meselelerden biri de TRT ve etrafında süren tartışmalardır. 1968'de haftada üç olarak başlayan televizyon yayımları 1972 yılında beş güne yükselmiştir. Bu kısıtlı içeriğe rağmen çoğunluğu siyasal içerikli haberlerden ve tartışmalardan oluşan yayın akışı basın ve siyaset dünyasında sert tartışmalara neden olmuştur. 1964 yılında kuruma tanından özerklik 12 Mart askeri müdahalesinin ardından kaldırılmış, bu tarihten itibaren TRT anti komünist paranoyaya sahip sağcı basının ve siyasetçilerin baskısı altında kalmış; MC hükümetleri döneminde sağcılaşan yayın çizgisi sebebiyle de sol basının eleştirilerine uğramıştır (Cantek, 2020, s.721.)

Bu dönemde genel olarak TRT'nin devlet tekelinde radyo ve televizyon yayımları haricindeki en kapsamlı ve ölçekli yayın faaliyeti ulusal günlük gazetelerdir. Ancak siyasal baskılar, sansür ve teknik gelişmelerin getirdiği mali baskılar sonucu artan piyasalaşma sebebiyle herhangi bir sermaye grubuna dayanmayan ve ana akım siyasal partilerden destek alamayan gazetelerin yaşama şansı azalmıştır.

1.3.1. 1970'li Yıllar ve Sosyalist Basın

1970'li yıllar sol açısından önce 12 Mart sonrası alınan darbelerle dağılma, 1974 sonrasında ise toparlanarak kitleselleşme sürecidir. 1960'la kıyasla 70'li yıllar solun yüksek bir kitlesellik düzeyine eriştiği yıllardır. Üç yüz bin üyesiyle DİSK, yüz binleri kapsayan üniversite ve lise örgütlenmeleri, yüz binlerce üyeye sahip memur-öğretmen-polis örgütlenmeleri ve meslek odaları; tüm bunların dışında taşra ve kentlerdeki yüz binleri aşan militan ve sempatizanlar solun kitleselliğinin yoğunlaştığı temel alanlardır. Ancak kitleselleşmeyle beraber genel bir örgütsel dağınıklık, kendiliğindenlik ve parçalılık halinin de mevcut olması solun ülke siyasetinde etkin olabilme kapasitesini sınırlamıştır (Aydinoğlu, 2011, s.381-382). Bu yıllarda sola yakın olan ve dönemin siyasal ve toplumsal atmosferi içinde hızla siyasallaşan insanlar ilişkisi

kuracakları sosyalist odaklar aramakta, sosyalist örgütler kendilerine doğru kendiliğinden akan sempatizan yığınını organize etmeye çalışmaktadırlar (Aydınöğlü, 2011, s.29-330). Bu dönemin solunun temel örgütlenme karakteristiği şöyledir: İnsanlar kolektif bir siyasal faaliyet için bir araya gelirler, ancak bu siyasal faaliyeti biçimlendirecek tüzükler ve örgütsel yapılar mevcut değildir. Dolayısıyla bu yıllarda sol siyasal pratik içinde kendiliğinden bir yön yaygındır (Aydınöğlü, 2011, s.407). Bu dönemde sosyalist solun en kitlesel hareketleri *Devrimci Yol*, *Halkın Kurtuluşu*, *Kurtuluş* ve TKP'dir. Bu örgütlerin her birinin taraftar ve militan sayıları on binleri bulmakta, hepsi toplam olarak yüz binlerce insanın siyasal etkinliğine aracılık etmekte ancak her birinin örgütlü, gerçek kadroları ve üyeleri yüzölçümlü sayılarla ifade edilmektedir (Aydınöğlü, 2011, s.417).

1974 sonrası solun toparlanma süreci bir dergi akınıyla başlamış; genel olarak önce siyasal dergiler ve daha sonra dergilerin temsil ettiği siyasal yapılar ortaya çıkmıştır. 1974 Ocak ayında yayımlanmaya başlayan haftalık *Kitle* gazetesi, TSİP'indir (Türkiye Sosyalist İşçi Partisi). Doğu Perinçek'in önderlik ettiği TİKP (Türkiye İşçi Köylü Partisi), 1974 Kasım'ında aylık *Aydınlık* dergisini, 1975 Nisan'ında haftalık *Halkın Sesi* dergisini, 1978 Nisan'ında da günlük *Aydınlık* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. TKP (Türkiye Komünist Partisi) Ocak 1974'te aylık yasadışı *Atılım*'ı, Temmuz 1974'te de aylık olarak ve yasal biçimde *Ürün* dergisini yayımlamaya başlamıştır. Ayrıca DİSK'e ait günlük *Politika* gazetesi de TKP'nin DİSK'te etkin olması sebebiyle TKP'nin etkisi altındadır. TİP'in haftalık dergisi *Yürüyüş*, Nisan 1975 tarihinde yayına başlamıştır. THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) kökenli *Devrimci Yol* hareketinin *Devrimci Yol* dergisi Mayıs 1977'de, onun önceli olan *Devrimci Gençlik* dergisi ise Kasım 1975'te çıkmaya başlamıştır. THKP-C kökenli Kurtuluş'un *Kurtuluş Sosyalist Dergi*'si ise aylık olarak Haziran 1976'da çıkmaya başlamıştır. Yine THKP-C kökenli bir başka hareket de önce Nisan 1976'da *Militan Gençlik* dergisini, Aralık 1976'da da *Halkın Yolu* dergisini çıkarmaya başlamıştır. THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) kökenli örgütlerden *Halkın Kurtuluşu*'na ait *Halkın Kurtuluşu* dergisi Şubat 1976'da *Mücadelede Birlik*'e ait *Emeğin Birliği* dergisi ise Kasım 1976'da çıkmaya

başlamıştır. TKP/ML (Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist) ardıllarından bir grup önce *Halkın Gücü*'nü ve sonrasında *Partizan*'ı, diğer bir grup ise *Halkın Birliği*'ni çıkarmıştır (Ersan, 2013, s.70).

Haftalık, iki haftalık ya da aylık periyotlarla çıkan bu dergiler bir örgütlenme aracı niteliği taşımakta, bunları çıkaran örgütler dergilerin isimleriyle anılmakta, dergilerde çıkan yazılar ve polemiklerle diğer politik aktörlerle olan farklar açıklanmaktadır. İlk dönemlerde dahi dergilerin tirajları 5 bin ile 40 bin arasında seyretmiş, bu yüksek ilgi dergileri çıkaran siyasal yapıları da şaşırtmıştır. Her dergi bulunduğu şehirden başka şehirlerde yayılmakta, açılan dergi büroları birer örgütlenme ve eylem merkezine dönüşmektedir (Ersan, 2013, s.70).

Öz olarak sosyalist hareketlerin 1974 sonrası toparlanması çok hızlı gerçekleşmiş; dağınık siyasal kümeler çok kısa sürelerde on binlerce insanı peşlerinden sürükleyen siyasal hareketlere dönüşmüştür. Bu denli büyük kitleleri tüzüklü ve programlı formel örgütlerle kapsayacak örgütsel deneyim, politik netlik ve teorik birikim dönemin sosyalist siyasal önderlerinde bulunmamaktadır. Bu nedenle dergi veya yayın merkezinde gelişen siyasal hareketler bu eksikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Aydinoğlu, 2011, s.421-422).

1.4. 1970'li Yıllar ve Organik Bunalım

Buraya kadar anlaşıldığı üzere Türkiye 1970'li yıllarda derin bir ekonomik ve siyasal krizin içindedir. 1980 sona ererken ekonomi çökmüş, siyasal sistem ise çalışmaz olmuş, siyasal şiddet eylemleri ise tüm ülkenin gündemini belirler hale gelmiştir. Birbirini derinleştiren krizlerin iç içe geçtiği bu tarihselliği anlayabilmek için Antonio Gramsci'nin "organik kriz" kavramsallaştırmasına başvurmak yararlı olacaktır. Tarihsel süreç içerisinde sosyal sınıfların kendi temsilcilerinden siyasal ve ekonomik krizler sebebiyle ayrışmaları mümkündür; yapı yani ekonomik temel ile üstyapı yani politik ve sivil toplum arasındaki uyum demek olan tarihsel blok çatırdamaya başlayınca toplumsal sınıflar kendilerini temsil eden partilere ve örgütlere duydukları güveni yitirmeye başlarlar (Gramsci, 1992, s.210). Bu süreçler egemen

sınıfların, toplumun alt kesimlerini temsil kapasitesini ve onların rızasını yitirmeleriyle karakterize olur. Yani bir yönüyle de hegemonya krizi olan bu durum, egemen sınıflarla bağları zayıflayan alt sınıfların daha önce görülmemiş şiddette ve düzeyde politik mücadeleye girişmeleri halinde üst yapıda ciddi kırılmalara yol açabilir. Böylesi zamanlarda tahakküm ilişkilerini düzenleyen geleneksel temsil süreçlerinin bozulmaya başlaması krizi derinleştirir ve “otorite krizi” olarak algılanmasına yol açar. Egemen sınıflar yönetim kapasitelerini kaybederler. Böylesi anlarda kriz nedeniyle sarsılmış bulunan tarihsel blokun yeniden inşa etmek egemen sınıfların temel hedefidir; ellerindeki tüm araç ve yöntemlerle hegemonyayı yeniden tesis etmeye çalışırlar. Ayağa kalmış alt sınıfların deneyimsizliği karşısında ellerinde devlet imkanları bulundurma avantajına sahip olan egemen sınıflar, hegemonya araçlarını yitirdikleri için rıza üretemezler ancak hala zor araçlarına sahiptirler. Bu noktada tarihsel blokun yeniden inşası için devreye radikal çözümler girebilir, egemen sınıflar “olağanüstü” önlemlere başvurabilir. Organik kriz koşullarında ordu, polis, bürokrasi ve yargı egemen sınıfların elinde yeniden hegemonya tesisi araçları olarak iş görecektir. Çünkü kriz zamanlarında toplumsal denetimi yitiren egemen sınıflar devlete yaslanma eğiliminde olmaktadır (Yetiş, 2009, s.140-141).

Gramsci'nin kavramsallaştırmasında “organik” sıfatı krizin boyutlarını betimlemektedir. Bu türden krizler kapitalizmin ekonomik boyuttaki konjonktürel krizleri gibi değildir. Ayırıcı özellikleri egemen sınıflarının hegemonyasının sorgulanmaya başlanı hale gelmesi, krizin hem siyasi hem de ekonomik boyutlu olmasıdır (Thomas, 2010, s.210-211).

1970'lerin siyasi ve toplumsal zemini bir organik kriz etrafında şekillenmiştir. Organik krizlerde kitleler geleneksel ideolojilerinden kopmakta ve eskiden inandıkları şeylere inanmaz hale gelmektedir. Yaşanan durum eski olanın ölmesi ancak yeni olanın doğmamasıdır (Gramsci, 1992, s.276).

1970'li yıllara bakıldığında zaman alt sınıfların daha önce hiç olmadığı biçimde güçlü ve örgütlü biçimde ayağa kalkarak egemen sınıflar ve onların siyasi temsilcileri karşısında özerk hale geldiği, parlamentoda rekabet egemen sınıfların siyasi temsilcilerinin yaşanan ekonomik ve siyasi kriz karşısında

sınıflarının kendilerine dayattığı yeni bir tarihsel blok inşa etme görevini yerine getiremedikleri görülmektedir. Bu yetersizlik 12 Eylül darbesine giden süreçte sermayenin siyasal partilerle arasına mesafe koymasını açıklamaktadır.

Gramsci'ye göre organik kriz dönemlerinde egemen sınıfların temsilciliğe soyunanlar hegemonyaya dayalı rıza üretme kabiliyetlerini yitirdikleri için, şiddet araçları egemenliğin korunması için öne çıkmaya başlar ancak bunun da karşı hegemonyayı güçlendirme riski bulunmaktadır (Portelli, 1982, s.27). AP ve MHP'nin kabaran toplumsal hareketi şiddet araçlarıyla, CHP'nin uzlaşısıyla bastırmaya çalıştığı bu istikrarsız taktiksel silsile, istikrarsızlıkla damgalanmış parlamenter faaliyetlerle beraber bir işe yaramamış, yalnızca aktörlerin birbirlerini karşılıklı olarak tüketmelerine yol açmıştır. Bu sebeple “olağanüstü” bir çözüm olarak tarihsel blokun yeniden inşa edilebilmesi için sahneye askeri bürokrasi davet edilmiş ve 12 Eylül askeri darbesi gerçekleşmiştir.

2. DEVRİMCİ YOL'DAN DEMOKRAT'A

12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından kurulan siyasal rejimin sosyalist harekete yönelik operasyonları ve yargılama süreçleri ve ardından 1974 sonrası ortaya çıkan toplumsal ve siyasal koşullar sosyalist siyasal hareketlerin yeniden mayalandığı zemini oluşturarak *Devrimci Yol*'un çıkışına giden sürecin taşlarını döşemiştir. 1974 sonrası dönem, Türkiye'de sosyalist hareketinin en kitlesel, yaygın ve etkili olduğu dönemdir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından sosyalist hareketin bütününe gerçekleşen operasyonlar sonucunda yaşanan örgütsel dağılmalar aşılmış; işçi hareketi, köylü hareketi ve gençlik hareketi içinde sosyalist solun etki alanı genişlemiş; büyük kentlerin gecekondu mahalleleri sosyalist örgütlerin örgütlendiği alanlar haline gelmiştir. *Devrimci Yol* ise bu dönemin en kitlesel sosyalist hareketlerinden biridir.

Demokrat gazetesini değerlendirebilmek adına gazetenin çıkaran *Devrimci Yol* hareketinin siyasal çizgisini ve dönemin organik bunalım koşullarında işgal

ettiği yeri bilmek önem taşımaktadır. Bunun için önce hareketin tarihçesi, temel tezleri ve dayandığı toplumsal kesimler incelenecek, ardından dönemin organik bunalım ortamında *Devrimci Yol*'un tarihsel olarak oturduğu yer “popülizm” kavramıyla beraber ele alınacak ve *Demokrat*'ın ortaya çıkış süreci anlatılacaktır.

2.1. THKP-C'den Devrimci Yol'a

Devrimci Yol'un kökleri 12 Mart darbesinin öncesinde kurulan *Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi*'ne dayanmaktadır. Örgüt 1970 yılının sonunda kurulmuştur. Örgütün ortaya çıkmasında belirleyici olan siyasal fikriyatın yaratılmasında, eylemlerinin örgütlenmesinde ve örgütün yönetilmesinde en çok öne çıkan kişi Mahir Çayan'dır. İleride örgütü oluşturacak grup dönemin en kitlesel öğrenci örgütü olan Dev-Genç'i (Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu) elinde bulundurmasının yanı sıra Karadeniz bölgesinde taraftarlar edinmiş, emek hareketi içinde varlık göstermeye başlamış ve TSK içinde bir örgütlenmeye girişmiştir. THKP-C'yi oluşturan kadrolar 12 Mart'a doğru yaptıkları değerlendirmelerde Türkiye'nin çatışmalı bir sürece doğru gittiğini söylemiş, sosyalist hareketin örgütlülük düzeyinin ve eylem çizgisinin ise bu süreci kaldıramayacağını ifade ederek “*düzen içi örgütlenmelere, pasifizme, örgütsüzlüğe ve cuntacılığa*” tepki göstermiş, silahlı mücadeleyi temel alan bir örgütlenmenin doğru olduğuna inanmışlardır. Bu doğrultuda silahlı eylemlere başlayan örgüt, 30 Mart 1972'de Tokat'ın Niksar ilçesinde bulunan Kızıldere köyüne yapılan bir operasyon sonucu üyelerinin ve yönetici kadrolarının büyük kısmının yaşamını yitirmesiyle son bulmuştur (Ersan, 2013, s.42-45).

Kızıldere'nin ardından THKP-C'nin dağılan yapısından arta kalan ilişkiler çözülmüş, örgüte sempati duyan üniversite öğrencileri ise örgütsüz duruma gelmişlerdir. 1974 affından sonra cezaevinden çıkan THKP-C kadroları kendilerini politize olmuş kitlesel bir öğrenci hareketinin içinde bulmuş, bunun da etkisiyle bir süre siyasal ilişkilerini sürdürme yönünde çaba sarf etmelerine rağmen geçmiş değerlendirmesinde ve ideolojik-politik çizgide gelişen farklılıklar sebebiyle siyasal bir birlik sağlanamamıştır (Ersan, 2014, s. 272).

Devrimci Yol'a dönüşecek olan THKP-C ardılı siyasal yapı ise 1975 yılının Kasım ayında *Devrimci Gençlik* dergisinin ilk sayısını çıkararak siyasal çalışmaya başlamıştır. Dergi, THKP-C'nin af sonrası tahliye edilen Oğuzhan Müftüoğlu, Nasuh Mitap, Ali Başpınar, Sedat Kesim gibi kadroları ile dönemin öğrenci hareketi içindeki THKP-C sempatzanı Melih Pekdemir, Taner Akçam, Necdet Erdoğan Bozkurt gibi öne çıkan bazı isimlerin bir araya gelmesiyle çıkmaya başlamıştır (Müftüoğlu, 2014, s.122-145). 1974 sonrası dönemin solun kendiliğinden büyümesine elverişli koşullarının etkisiyle 15 bin basılan derginin ilk sayısı kısa sürede tükenmiş, ikinci kez baskı yapılmıştır (Pekdemir, 2014, s.221). *Devrimci Gençlik* dergisi ilk sayısından itibaren bilinçli bir tercih olarak soyut teorik tartışmalara girmekten kaçınmış, dönemin siyasal gelişmelerinin önüne koyduğu sorunlarla ilgilenmiş, bu sorunlar gerektirdikçe de teorik tartışmalara girişmiştir (Devrimci Hareket, 1997, s. 4).

Çıkışından itibaren *Devrimci Gençlik*'in etki alanı gençlik dışına da taşmaya başlamış, toplumsal muhalefetin önemli öznelerinden olan TÖB-DER (Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği) ve TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) gibi iki meslek örgütünde *Devrimci Gençlik* etkinlik kurmaya başlamıştır. 1976 yılından itibaren İstanbul'un, İzmir'in ve Ankara'nın gecekondulu mahallelerine yönelen *Devrimci Gençlik*, taşra kentlerinde ise *Halkevleri* başta olmak demokratik kitle örgütleri aracılığıyla örgütlenmeye başlamış, böylece öğrenci hareketinin sınırlarını aşan bir hüviyete bürünmüştür (Pekdemir, 2008, s.745).

1977 yılına gelindiği zaman *Devrimci Gençlik* içinde artık bu genişlemenin ortaya koyduğumu durumla uyumlu, merkezi düzeyde politika üretebilecek bir örgütlenme ve yayın organı ihtiyacı hasıl olmaya başlamıştır (Pekdemir, 2014, s.337-338). 1977 yılının Nisan ayında *Devrimci Yol Bildirgesi*'nin yayımlanmasıyla beraber *Devrimci Gençlik* sürecinden yeni bir siyasi hareket doğmuş, 1 Mayıs 1977 tarihinde de *Devrimci Yol* dergisinin ilk sayısı yayımlanmaya başlamıştır. Her iki yayın da gençlik mücadelesiyle sınırlı izlenimi veren ancak fiiliyatta çok geniş toplumsal kesimlerle bağ kurmuş olan *Devrimci Gençlik*'in bütün bu toplumsal kesimlere hitap edecek bir örgütlenme inşa etme çabasının adımlarıdır. Bildirge bir manifesto ve program işlevi

görürken dergi de partileşme yolunda netleşmeyi sağlayacak tartışmaların yürütülmesi işlevini görecektir (Ersan, 2014, s.282).

Devrimci Yol genel olarak THKP-C'nin ideolojik ve politik mirasçısı olduğu iddiasını savunmuş ancak THKP-C'nin örgütsel ve eylemsel bir tekrarı olmayı hedeflememiştir. *Devrimci Yol*, bu geçmişin teorik mirasına sahip çıkmasına rağmen sürece çeşitli yönlerden eleştiriler de getirmiş, THKP-C'nin yenilgisini örgütün kendisi ile ilişkide olduğu geniş toplumsal kesimler arasındaki ilişkiyi sağlayacak bağlantı örgütlenmelerinin eksik oluşuna bağlamış, THKP-C'nin yenilgisinde halktan tecrit olmanın payı olduğunu ifade etmiştir (Pekdemir, 2008, s.746).

Bildirgede temel siyasal görev olarak bir parti inşası ortaya konulmuş, *Devrimci Yol*'un bunun için perspektif oluşturacağı ve platform işlevi göreceği ifade edilmiştir (Bildirge, 1977, s.7). *Devrimci Yol*'un önüne koyduğu parti Türkiye koşullarına özgü, Leninist; yani alt organların üst organlara tabi olduğu, üyelerinin aktif olarak siyasal çalışma içinde yer aldığı, ideolojik olarak netlik ve birlik içinde bulunan bir işçi sınıfı partisidir. Bu parti de “anti emperyalist, anti oligarşik demokratik halk devrimine” öncülük edecektir. (Pekdemir, 2008, s. 759).

Devrimci Yol dönemin sosyalist hareketini bölen SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi)-ÇKP (Çin Komünist Partisi) tartışmasında taraf olmamış; Sovyetler Birliği hala sosyalist bir ülke görülmekle beraber iktidardaki SBKP “modern revizyonist” olarak tanımlanarak Marksist Leninist ilkeleri bırakmak, uzlaşmacı bir siyasete sürüklenmekle eleştirmiştir. Bunun yanında ÇKP'yi de milliyetçi bir çizgiye kaymakla eleştirilmiş, bu partinin ve takipçilerinin Sovyetler Birliği'nin emperyalist ve kapitalist bir güç olduğu yönündeki tezleri reddedilmiştir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s.2256).

Devrimci Yol'a göre emperyalist sistem içinde artık klasik, açık sömürgecilik değil yeni sömürgecilik yaşanmaktadır. Bildirgede bu tespitin özet bir hali şöyle yer almıştır: “Bu dönem gerek emperyalist ülkelerin kendi aralarındaki ilişkilerde, gerekse emperyalist ülkelerle, sömürge ve yarı sömürge

lkeler arasındaki ilişkilerde biçimsel bazı değişikliklerin gözlendiği bir dönemdir. Bir yanda emperyalizmin geri ülkeleri sömürme biçimindeki değişimler sonucu emperyalizmin işgali gizli bir niteliğe bürünmüş, bunun sonucu emperyalist tahakküm bu ülkeler açısından içsel bir olgu halini almıştır.” (Devrimci Yol Bildirge, 1977, s.9). Bu tespitten hareket eden *Devrimci Yol*’a göre Türkiye ABD (Amerika Birleşik Devletleri) emperyalizmine ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel bağımlı, yeni sömürge bir ülkedir. Bu sebeple ülkede emperyalizme bağımlı kapitalist bir ekonomi gelişmiştir. Bu ekonomik yapı ülke içinde kendi iç dinamikleriyle ortaya çıkmadığı için dışa bağımlıdır ve ortaya çıkışından itibaren rekabetçi değil tekelci biçimde gelişen bir pazara sahiptir. *Devrimci Yol*’a göre ithal ikameci montaj sanayinin gelişmesiyle beraber işçi sınıfının niceliğinde bir artış meydana gelmiş ve böylece şehirlerde örgütlenmenin önemi artmıştır (Pekdemir, 2008, s.750).

Devrimci Yol, Türkiye’deki egemen sınıflar ittifakını “oligarşi” olarak tanımlamış, bu ittifakın emperyalizmin ülke içindeki uzantısı olarak “tekelci burjuvazi ile pre-kapitalist unsurlar olan toprak ağalarından ve tefeci bezirganlardan” oluştuğu ifade edilmiştir. Bu “oligarşik yapı”nın içinde “tekelci burjuvazi” belirleyici bir role sahip bulunmakta ve emperyalist sisteme olan bağımlılık ilişkisi sebebiyle bu ittifak içinde ABD emperyalizmini temsil etmektedir. Bu durum “gizli işgal” olarak tanımlanmaktadır. *Devrimci Yol*’a göre halk ile oligarşi arasındaki çelişki “baş çelişki” durumundadır ve Türkiye devriminin üzerinde yükseleceği toplumsal zemin de temel olarak burasıdır (Pekdemir, 2008, s.750-751).

Devrimci Yol’un analizlerine göre Türkiye’de demokratik bir rejim bulunmamaktadır. Oligarşik yapı, demokratik hak ve özgürlüklerin olmadığı bir “terör rejimi”yle hüküm sürmektedir. *Devrimci Yol*’un THKP-C’den miras aldığı bu tespite göre “sömürge tipi faşizm” olarak tanımlanan bu rejim biçimi emperyalizmin ve tekelci burjuvazinin, devlet kurumlarını ele geçirip dönüştürmesi yoluyla, yukarıdan aşağıya inşa edilmiştir. *Devrimci Yol* literatüründe bu anlamda devlet kurumları, emniyet güçleri ve askeri güçler “resmi faşistler” olarak nitelendirilmiş, devlet kuvvetlerine yardımcı olma misyonuna sahip MHP ve lkc örgütler de “sivil faşistler” olarak

tanımlanmıştır. Fakat devlet ile MHP arasında doğrudan bir emir-komuta ilişkisi olduğu savunulmamış, sivil faşist hareketin “görece bir özerkliğe” sahip olduğu ifade edilmiştir. *Devrimci Yol*’a göre MHP’nin ve bağlı örgütlerin temel rolü devletin tekelci burjuvazi eliyle yukarıdan aşağıya faşistleştirilmesine paralel olarak, toplumun da MHP eliyle aşağıdan yukarıya faşistleştirilmesidir. Buna göre MHP; toplumsal muhalefeti, emek hareketini ve sosyalist hareketi şiddet eylemleriyle yılgınlığa sürüklemek ve böylece devrimci hareketin gelişmesine ket vurmaya çabalamaktadır. *Devrimci Yol*’un faşizm tespitindeki önemli noktalardan biri de parlamentonun varlığıdır. Hareket, parlamentonun açık biçimde çalıştığı dönemleri “gizli faşizm”, parlamenter sistemin ortadan kalktığı askeri yönetim dönemlerini ise “açık faşizm” olarak tanımlamaktadır. Faşizmin bir devlet biçimi olarak tanımlanması, demokratik bir rejimin inşasını da bir devrim sorunu haline getirmekte, mevcut devlet yapısı yıkılmadan evvel Türkiye’de demokratik bir düzenin kurulmasının imkânsız olduğu ifade edilmektedir (Pekdemir, 2008, s.752). *Devrimci Yol*’un egemen sınıflar ittifakının neden böylesi bir rejime ihtiyaç duyduğu hususunda yaptığı açıklama; oligarşinin halk yığınlarına ekonomik ve siyasi tavizler verecek kadar güçlü olmadığını, demokratik bir rejim içinde iktidarını sürdürecektir güçten yoksun olduğunu, bu nedenle oligarşi için faşist bir rejimin inşasından başka yol bulunmadığıdır (Devrimci Yol Sayı 14, 1978, s.2).

Var olan demokratik hakların korunması ve faşizme karşı geniş bir ittifaklar politikası geliştirilmesi gerektiğini savunan *Devrimci Yol*, kısa süre içinde ülke çapında yaygın bir ilişki ağı kurmayı başarak Manisa, Muğla, Uşak, Denizli, Tarsus, Adana, Artvin, Kars, Fatsa, Trakya ve Malatya bölgelerinde etkin bir güç haline gelmeye başlamıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s.2257). Daha 1976 gibi erken bir tarihte öğrenci hareketi içinden yetişen kadrolarını “anti faşist direnişi” geliştirme adına “bölgelere”; yani büyük kentlerin gecekondu mahallelerine ve taşra kentlerine gönderilmesi *Devrimci Yol*’un taban dinamiğinin ve popüler-demokratik hegemonya kapasitesinin güçlenmesinde etkili olmuştur. Özellikle kentlerdeki bu örgütlenme enerjisi *Devrimci Yol*’un bir yönüyle de bir gecekondu hareketi dinamiği kazanmasını sağlamıştır (Bora, 2017, s.671).

2.2. Devrimci Popülist Bir Hareket Olarak Devrimci Yol

Devrimci Yol'u ele almak dönemin organik bunalım ortamı içerisinde değerlendirmek, hareketin tarihsel anlamını, dönemin koşulları içinde edindiği yeri ve diğer politik aktörlerle olan ilişkisini anlayabilmek için popülizm kavramsallaştırması yerinde olacaktır. Popülizm kavramı çok çeşitli biçimlerde ele alınmış; basit dikotomilere dayanan ideolojik bir pozisyon (Muddle, 2004), diskur (Kazin, 1995; Laclau, 2005), strateji (Weyland, 2011; Hetland, 2012) veya biçim (Moffit, 2016) olarak tartışılmıştır. Jansen'e (2011) göre ise popülizm siyasal öznelerin projelerini kitleleştirme amacıyla hayata geçirdikleri bir siyasi pratik biçimidir. Popülizmi siyasi pratik olarak ele almanın avantajları bulunmaktadır: İlk olarak bu yaklaşım popülizmin toplumsal tabanı, ideolojik içeriği veya kurumsal karakteri hakkındaki özcü ön kabullerden kurtarır. Bu perspektiften hareketle popülizm hem iktidardaki hem de muhalefetteki siyasal özneler tarafından kullanılabilen çok farklı toplumsal, ekonomik ve politik projeleri hayata geçirme aracı olarak ele alınabilir (Jansen, 2011). Popülist siyasal pratik, temel olarak siyasal alanın "halk ve düşmanları" arasındaki bir ikiliğe dayalı biçimde çerçevelenmesine ve popülist siyasal öznenin kendini "halkın temsilcisi" olarak sunmasına dayanmaktadır. Bu süreç, belirli bir siyasi öznenin "halk" kimliği altında birleştirilen farklı toplumsal grupların temsilini üstlendiği hegemonik bir operasyondur (Laclau, 2005, s.73-83). Bu süreçte, hegemonik yapının özgül hedeflerine (sosyalizm, seçim zaferi vs.) toplumsal, siyasal ya da ekonomik içerikli geniş bir kolektif talepler silsilesi de (eşit yurttaşlık, işsizliğin azalması vs.) yedirilir. Böylece popülist siyasal öznenin özgül hedefleri, "halk ile düşmanları" arasındaki genel karşıtlığı ifade edecek hale getirilir (Morgül, 2019). Dolayısıyla popülizm, farklı talepleri tek bir kapsayıcı çatışmada birleştirerek siyasal alanı sadeleştirir (Stavrakakis, 2004).

Popülizm kuramları ya da stratejileri farklılık gösterse de ortaklaştıkları nokta siyasal alanın ikili bir antagonizma çerçevesinde sadeleştirilmesidir. Bu anlamda Chantal Mouffe'nin *Sol Popülizm* (2019) isimli çalışmasına bakmak, bu çalışma çerçevesinde Devrimci Yol'u anlamak için kullanılan "devrimci

popülizm” kavramının diğer popülizmlerle ortaklıklarını ve farklarını görebilmek için faydalı olacaktır.

Mouffe’ye göre sol hareketler Avrupa’da 1968 isyanlarının hemen arkasından ortaya çıkan ve sınıfsal koşullar için içerisinden açıklanamayan bir dizi tahakküm ilişkisine karşı gelişen direniş hareketlerini (ikinci dalga feminizm, eşcinsel hareketi, çevre hareketleri ve ırkçılık karşıtı hareket) dikkate almamışlar, politik mahiyetlerini kavrayamadıkları bu direniş hareketlerinin taleplerine kapalı kalmışlardır. Bu durum da Mouffe’nin “sınıf özcülüğü” olarak tanımladığı, politik kimlikleri toplumsal aktörlerin üretim ilişkileri içindeki yerine göre değerlendiren bir perspektife sahip olmalarından kaynaklıdır. Böylece bu perspektife sahip sol hareketler sınıfsallık üzerinden temellenmeyen tüm taleplere kör kalmışlardır. Bu körleştirici perspektif karşısında Mouffe’nin önerisi tahakkümün farklı biçimlerine karşı gelişen mücadelelerin çokluğunu kavramaya eğilimli alternatif bir "özcülük karşıtı" yaklaşım geliştirmektir. Bu mücadelelerin eklemelenmesini politik bir dile tercüme etmek için de sosyalist proje "demokrasinin radikalleşmesi" anlamında yeniden tanımlanmalıdır. Böylelikle toplumsal çatışmanın alanı, işçi sınıfı gibi bir "ayrıcalıklı fail"e kilitlenmektense, genişlemiş olacaktır. Mouffe’ye göre antagonizmler, mücadeleler ve toplumsal olanın kısmi saydamsızlığı daima var olacağı için politikanın sonunu ima ederek saydam ve ahenkli bir toplumu işaret eden “komünizm” miti de terk edilmelidir (Mouffe, 2019, s.13-15). Demokrasinin radikalleştirilmesi “liberal demokratik” kurumsallığın terk edilip sil baştan yeni bir politik topluluk inşa edilmesi değil, “liberal demokratik” kurumlarla eleştirel bir ilişki kurularak gelişkin demokratik kazanımlar elde edilmesidir. Yani “radikal demokrasi” liberal demokrasiden yıkıcı ve radikal bir kopuş değil, liberal demokratik kurumların tahakküm altına alınmış toplumsal grupların lehine daha da demokratikleştirilmesi demektir. Yani radikal demokrasiyi hedefleyen sol popülist proje devrimci bir toplumsal-politik dönüşümü zorunlu kılmamakta, liberal demokratik kurumların demokratik geleneklerinin popülist bir hegemonya stratejisiyle radikalleştirilmeyi amaçlamaktadır (Mouffe, 2019, s.51-52).

Mouffe'nin önerdiği “sol popülist” proje farklı toplumsal talepleri bir siyasal program etrafında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak seçim odaklıdır, devrimci bir toplumsal-siyasal kopuş önermemektedir ve Devrimci Yol'un Marksist-Leninist ideolojik çerçevesiyle sınıfsız toplum hedefini reddetmesi ve işçi sınıfının sınıfsal öncülüğünü reddetmesi sebebiyle uyumsuzdur. Belirtmek gerekir ki Devrimci Yol açısından temel sınıflar (işçi sınıfı ve burjuvazi) arasındaki çelişkiler esas alınmakla beraber toplumsal yapının ve siyasal konjonktürün özgün dinamiklerinin göz önüne alınması ve Mouffe'nin eleştirdiği ekonomizme düşmeyen özgün bir toplumsal kutuplaşma tanımı yapılabilmesi; sonuç olarak da bu kutuplaşmayı çözecek anti faşist geniş tabanlı kolektif bir iradenin yaratılması ihtiyacının tespit edilmesi ve bu doğrultuda popülist bir strateji izlenmesi (Erdoğan, 1998, s.26); Mouffe'nin iddia ettiğinin aksine Marksist temelli bir siyasal programla da kapsayıcı bir popülist stratejinin izlenebileceğini göstermektedir. Yani “sınıfsal perspektif”in ekonomizme düşmediği müddetçe körleştirici ve toplumsal talepleri dışlayıcı sonuçlar yaratması zorunlu değildir. Bu anlamda Mouffe'nin önerdiği “sol popülist” proje ile Devrimci Yol pratiğinde ortaya çıkan popülist strateji farklıdır. Hukuk diliyle ifade etmek gerekirse her iki popülist strateji birbirlerine “usul” yönünden benzemelerine rağmen “esas” yönünden aralarında derin farklılıklar bulunmaktadır.

Devrimci Yol'un popülizmi ise “devrimci popülizm” olarak tanımlanabilir. Bu kavram verili toplumsal ve siyasal düzene karşı geniş tabanlı bir kitlelilik örgütleyerek popülizme yönelen siyasal pratikleri ifade etmektedir. Devrimci popülist siyasal özneler, seçim odaklı popülist siyasal öznelerle benzer şekilde siyasal söylemlerini “egemenler ve halk” gibi bir dikotomi üzerinden geliştirir. İki tür popülizm de kendi özel siyasal hedefleri ile hedefledikleri kesimlerin toplumsal taleplerini birleştirip bir hegemonik girişim olarak kendilerini ortaya koyarlar. Devrimci popülizm, seçim odaklı popülizmden üç noktada ayrılır. İlk olarak hedefleri daha radikaldir: Devrimci popülist özneler hükümet politikalarını değiştirmeyi değil toplumsal ve siyasal kurumların yıkılıp yeniden inşa edilmesini hedeflerler. İkinci olarak devrimci popülist özneler yasal sınırların dışında siyaset yürütmekten ve geleneksel siyasal araç ve yöntemleri

aşmaktan kaçınmazlar. Üçüncüsü seçim odaklı popülizmde karizmatik liderler belirleyici iken devrimci popülizmin siyasi performansı kolektif bir nitelik taşır. Devrimci popülizmin başarısı iki etkene bağlıdır: Birincisi, farklı toplumsal çelişkileri “halk ve halk düşmanları” ikiliği etrafında seferber edebilme; ikincisi, kendi ahlaki ve pratik meşruiyetini “halkın temsilcisi” olarak inşa edebilme. Bu bağlamda devrimci popülist özne “halk düşmanlarını” bastırabilme kapasitesine sahip olmalı, kontrol ettiği alanlarda kazanmayı hedeflediği kitlelerin gündelik sorunlarını çözebilmeli ve yıkmak istediği siyasal ve toplumsal kurumların yerine kendi hedeflediği alternatifleri bugünden inşa ederek uygulanabilir olduklarını göstermelidir. Bu bağlamda *Devrimci Yol*, tüm bu görevleri üç farklı performansla ortaya koymaktadır: Çatışmacı, öncül ve yaşam tarzı performansları (Morgül, 2019).

Çatışmacı performanslar “halk ve halk düşmanları” antagonizmasını besleyen, devrimci popülist öznenin yıkmak istediği toplumsal ve siyasal yapının koruyucuları ve temsilcilerini hedef alan performanslardır. Bu bağlamda ekonomik temelli talepler, karaborsacılığa karşı mücadele, sıkıyönetime karşı verilen mücadele, sağcı militanlarla girilen çatışmalar ve MHP şiddetine karşı oluşan toplumsal tepkileri örgütlemek amacıyla inşa edilen Direniş Komiteleri örgütlenmeleri, *Devrimci Yol*’un ortaya koyduğu çatışmacı performanslara örnek gösterilebilir. Özetle, *Devrimci Yol*’un devrimci popülizmde çatışmacı performanslar merkezi bir rol oynamıştır. İlk olarak mücadele başlığı haline getirilen ve farklı toplumsal sorunları konu alan siyasal eylemlerle “halk ve halk düşmanları” antagonizması yeniden üretilmiştir. İkinci olarak halkı temsilen iktidara meydan okunması ve bu süreçlerde alınan riskler *Devrimci Yol*’un ahlaki meşruiyetini hedeflediği kitleler nezdinde yükseltmiştir. Üçüncü olarak MHP’li militanlara karşı verilen mücadele ve bu bağlamda elde edilen başarılar *Devrimci Yol*’un güç sahibi bir siyasal hareket olarak tanınmasını sağlamıştır. Son olarak bu performanslar devlet aygıtına karşı ahlaki bir halk tepkisi üretilmesi bağlamında önemli bir rol oynamış, böylece yüksek riskler taşıyan devrimci popülist kitlesel seferberlik için gereken duygusal enerji sağlanabilmiştir (Morgül, 2019).

Öncül performanslar ise devrimci popülist öznenin inşa etmeyi hedeflediği toplumsal ve siyasal kurumların bugünden kurulması pratiğidir (Morgül, 2019). *Devrimci Yol* tarihinde buna ilişkin önemli örnekler bulunmaktadır. *Devrimci Yol*'a göre MC hükümetleri döneminde “faşist terör” bir hükümet politikası olarak icra edilmiş, “sivil faşist hareket” kitle desteğini arttırmaya çalışmıştır. Ancak MHP'nin öncülüğünü yaptığını bu şiddet dalgası “geniş halk yığınları içerisinde bir direniş eğiliminin” oluşmasına da yol açmış, can güvenliği talebi 1977-80 arası dönem için temel meselelerden biri haline gelmiştir (Pekdemir, 2008, s. 752). Bu bağlamda 1977 yılında “*faşist şiddete karşı gelişen direniş eğilimlerinin*” örgütlü bir hale bürünebilmesi için “Direniş Komiteleri” adını taşıyan yeni bir örgütlenme modeli ortaya atılmış ve bunların başta çatışmaların yoğun yaşandığı bölgeler olmak üzere tüm yurttaki kurulmasına yönelik girişimlere başlanmıştır. *Devrimci Yol* açısından bu komiteler sadece “anti faşist mücadele”nin bir aracı olması veya halkta oluşan direniş eğilimlerinin organize edilip siyasallaştırılması bakımından önemli değildir. Bu komiteler aynı zamanda gelecekteki “halk iktidarı”nın nüvelerinin bugünden kurulmasının, halkın kendi kendini yönetebilme kapasitesinin arttırılmasının, kitlelerin kendi sorunlarına çözüm bulabilmeyi öğrenmesinin de aracıdır (Müftüoğlu, 1988, s.2251).

Öncü performanslara verilebilecek diğer bir örnek de ODTÜ (Ortadoğu Teknik Üniversitesi) ÖTK (Öğrenci Temsilcileri Konseyi) seçimleridir. ODTÜ’de 1974’ten itibaren ülkücü militanların okulda etkinlik sağlama çabalarına karşı MC hükümetinin atadığı rektöre karşı aylar süren boykot ve eylemler düzenlenmiş, ODTÜ’de üniversite mütevelli heyeti dışında sağın tüm etkinliği kırılmış ve en önemlisi tüm kararların alınmasında ve hayata geçirilmesinde ODTÜ öğrencileri söz sahibi olmuş, çatışmalı tüm bu süreç demokratik katılımıla kararlaştırılmış ve yönetilmiştir. Bu süreçte tüm meseleler öğrencilerin kurduğu komitelerde tartışılmış, kararlar binlerce öğrencinin katıldığı forumlarda oylanarak alınmıştır. Rektörlüğün eylemler esnasında öne çıkan ODTÜ-Der’in (ODTÜ Öğrencileri Kültür Derneği) etkinliğini kırabilmek için kurulmasını kabul ettiği ODTÜ Öğrenci Temsilcileri Konseyi, rektörlüğün amaçladığının aksine tüm bu demokratik sürece resmi bir form kazandırarak

meşruiyetini ve etkisini arttırmıştır, tüm öğrencilerin katılımıyla seçilen ÖTK, ODTÜ-Der'i aşan demokratik, katılımcı ve mevcut üniversite yapısına alternatif bir örgütlenme yaratılmıştır (Ersan, 2014, s.276-277).

Bir başka örnek ise Yeni Çeltek maden işçilerinin direnişidir. Bu direniş *Devrimci Yol*'un kurduğu Yeraltı Maden-İş sendikasının öncülüğünde 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren Amasya bölgesindeki maden işçileri arasında gelişmiş; sendikal örgütlenme biçimiyle, işçilerin yöneten olması deneyimiyle, bölge emekçileriyle birlikte kurulan ortak mücadele komiteleri ve böylece bölgede hayatın organize edilmesinde gösterilen etkinlikle öne çıkmıştır. Bu süreçte Yeni Çeltek işletmesinde Yeraltı Maden-İş'in öncülük ettiği ve "işçi ve işyeri konseyleri" adı verilen yeni bir örgütlenme modeli ortaya konmuş, Yeni Çeltek işçileri bu konseyler aracılığıyla toplu sözleşme süreçlerinde aracısız olarak etkin hale gelmiştir. Bu hareketlilik sendika ve *Devrimci Yol*'un çabalarıyla maden işçilerini aşarak bölge halkını da etkilemeye başlamıştır. Bu durumu engellemek adına Yeni Çeltek işletmesi kapatılmış ancak işçi konseyleri üretime devam etme kararı almış, üretim devam etmiş, elde edilen kömür *Devrimci Yol*'un örgütlenme ağı tarafından satılarak maden ayakta tutulmuştur (Gümüş, 2023, s.455-478). Yeni Çeltek direnişi işçilerin patronsuz da üretim yapıp işletmelerini yönetebilecekleri, işçi örgütlenmesinin gençlik örgütlenmesi, öğretmen örgütlenmesi ve köylü örgütlenmesi aracılığıyla toplumsal yaşamı bölgesel düzeyde yeni biçimde organize etmesi bakımından öncü performanslara örnek gösterilebilir. Özetle, *Devrimci Yol*'un öncül performansları sadece militanlar arasında grup kimliği ve iç dayanışma inşasına yönelik bir kendini ifade etme pratiği değildir. Aksine bu performanslar, hedef kitleler nezdinde *Devrimci Yol*'un siyasal meşruiyetini pekiştirerek ve "biz" ile "onlar" arasındaki çatışmaya dayanan sınırı derinleştirerek stratejik açıdan kritik işlevler üstlenmiş, bir gelecek vizyonu sağlamıştır (Morgül, 2019).

Yaşam tarzı performansları ise genel olarak eğitimli veya orta sınıf kökenli devrimci militanlar ile örgütlemeyi hedefledikleri kitleler arasındaki farkların yaratacağı gerilimi konu alan performanslardır. Devrimci popülist siyasal özneler bu performanslarla hedefledikleri insanlarla aralarındaki kültürel boşluğu gündelik yaşamı düzenleyen pratiklerle ya da söz konusu kitlelerin

çeşitli taleplerini karşılayarak kapatarak meşruiyetlerinin yara almasını önlemeye çalışırlar. Bu bağlamda kıyafet seçiminde halkın genel tercihlerinden uzaklaşmamak, egemen toplumsal değerleri, dini normları ve cinsiyet rollerini cepheden hedef almaktan kaçınmak türünden pratikler ve tavırlar yaşam tarzı performansları bağlamında örneklendirebilir (Morgül, 2019).

Örnekler çoğaltılabilse de bu üç performans türü en yalın biçimde *Devrimci Yol*'un Ordu'nun Fatsa ilçesinde belediye seçimlerini kazanmasıyla yaşanan süreçte incelenebilmektedir. 14 Ekim 1979'da Fatsa'da *Devrimci Yol*'un desteklediği bağımsız aday Fikri Sönmez, CHP ve AP'nin toplamından daha fazla oy alarak seçilmiştir (Hamamcı, 2013, s.169). Seçim sürecinin ardından *Devrimci Yol* kadroları o dönemde ülke çapında tüketim mallarına erişimi zorlaştıran karaborsacılığa karşı harekete geçmiş, karaborsacılık yapan tüccarların depoları ve dükkanları basılmış, el konulan mallar halka piyasa fiyatından satılmış ve elde edilen para tüccarlara teslim edilmiştir (Aksakal, 2007, s.137). Bu sürecin öncesinde ve sonrasında bölgedeki fındık üreticilerini örgütlemek amacıyla köyler, pazar yerleri ve kahvehaneler aylarca dolaşmış, fındık üreten küçük köylülerin tüccarlar ve tefeciler tarafından sömürülmesini engellemek için mitingler düzenlenmiş, hareket bölgede güç kazanmaya başlayınca da bazı örneklerde tefecilerin ve tüccarların depoları ve işyerleri basılarak tahrip edilmiştir (Aksakal, 2007, s.130). Seçim zaferinin ardından ise Fatsa mahallelerinde 11 ayrı “halk komitesi” kurulmuş, bu komiteler mahallelerin sorunlarını tartışma, çözüm arama ve bu temelde belediye ile çözümleri hayata geçirme konusunda görev almışlardır (Hamamcı, 2013, s.169). Seçimlerden sonra komitelerde görüşülen en önemli konu Fatsa'daki çamur problemidir. Fatsa'nın yolları çamurlarla kaplı halde olması, tamamlanmayan kanalizasyon çalışmaları ve bundan dolayı caddelerin çukurlarla dolu olması sebebiyle ciddi bir güvenlik ve halk sağlığı tehdidi bulunmaktadır. Kamu kurumlarının dört yılda ancak temizlenebileceğini düşündüğü sokakları temizlemek için “Çamura Son” ismiyle halk komiteleri tarafından bir kampanya düzenlenmiş ve bir haftada Fatsa sakinlerinin geniş katılımıyla ilçe çamurdan arındırılmıştır. Kampanya hem kamu kurumlarının ve çevre belediyelerin imkanlarını seferber etmeyi hem de yöre insanının aktif katılımını sağlayarak 8

bine yakın insanın aktif olarak çalışmalarda yer almasıyla tamamlanmıştır (Demirbilek, 2011, s.125). Uzun yıllardır çözülemeyen çamur sorununun halkın katılımıyla çözülmesi, seçim dönemleri haricinde siyasal süreçlerden dışlanmış insanların karar alma, planlama, hayata geçirme ve yönetme gibi kolektif siyasal süreçlere dahil edilmesiyle hayata geçirilebilmiştir (Yıldırım ve Haspolat, 2011, s.692). Yine Fatsa’da *Devrimci Yol* militanları halkla kurdukları ilişkilerde yörenin dindar insanlarıyla mesafelenmemek için içki tüketiminden kaçınmış, camileri ziyaret ederek imamlarla ilişkiler geliştirmiş ve Fikri Sönmez belediye başkanı olarak camisi olmayan köylerde cami yapımını sağlamıştır (Morgül, 2019).

1980’lere doğru yaşanan organik bunalım bağlamındaki hegemonya krizi ortamında Türkiye’de temsili demokrasinin toplumsal ve politik problemleri çözebileceğine ilişkin inanç aşılmaya başlanması sadece askeri bir darbe ihtimaline yukarıdan aşağıya çözümlere kapı aralamamış, Fatsa gibi alternatif demokrasi deneyimlerinin hayata geçebileceği zeminleri de yaratmıştır. Laclau’ya (2007, s.198) göre organik bir bunalım dönemine giren sisteme meydan okuyan popülist güçler, sistemi çökertmekten ziyade yeni bir popüler çekirdek etrafında yeni bir sistem inşa etme göreviyle karşı karşıyadır. Burada inşa etme görevi yıkma görevinin önüne geçer. Bu anlamda Fatsa’da yaşanan süreç, devrimci popülizmin pratik olarak hayata geçtiği üç veçhesiyle beraber başarıyla hayata geçmesi ve *Devrimci Yol* tarafından inşa edilen yeni bir popüler çekirdek etrafında yerel bir tarihsel blokun inşa edilmesi girişimi olarak okunabilir (Yıldırım ve Haspolat, 2011, s.690).

2.3. Demokrat’ın Çıkışını Hazırlayan Koşullar

Necmi Erdoğan’a (1998, s.23) göre popülizm kavramı Türkiye solunun tarihi açısından kilit önemdedir; 1970’lerde sağ karşısında yükselebilmüş, kitleselleşmiş sol siyasal örgütler popülist nitelikler taşımıştır. Bu anlamda popülist nitelikler taşıyan *Devrimci Yol* ve Ecevit liderliğindeki CHP’nin dönemin organik bunalım ortamında iki farklı hegemonya projesini temsil etmesi ve bu anlamda girdikleri rekabet *Demokrat*’ın çıkışını hazırlayan önemli bir etkidir.

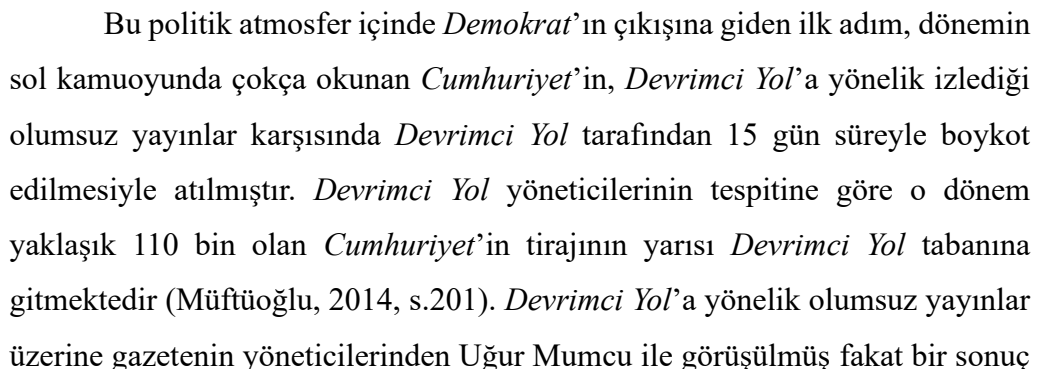
Ecevit ve *Devrimci Yol*'un popülist söyleminde benzer örüntüler olsa da içerik olarak ciddi farklılaşmalar mevcuttur. Toplumsal ve siyasal alandaki antagonizma Ecevit'te "halktan olanlar ve olmayanlar", *Devrimci Yol*'da ise "oligarşi ve halk" olarak tanımlanır. Ecevit'in söyleminde "halk" başkasını sömürmeden geçinen işçi, köylü, esnaf ve zanaatkar kesimlerini işaret ederken, "halktan olmayanlar" ise tekelci sermayedarları, tefecileri ve üretken olmayan üst sınıfları işaret etmekte ancak sermaye kesimlerinin çoğunluğu bu tanımın dışında kalmaktadır. Mao Zedong'un toplumsal çelişkiler ve halk analizlerinden hareket eden *Devrimci Yol*'da ise "halk" tanımı işçi sınıfını, köylülüğü ve toplumsal çıkarları bir devrimden yana olan herkesi kapsarken "oligarşi" ise "emperyalizmle iş birliği halindeki tekelci burjuvaziye, toprak ağalarını ve tefeci bezirganları" içermektedir. Bu bağlamda siyasal rejimi "sömürge tipi faşizm" olarak tanımlayan *Devrimci Yol*'un hareket ettiği popülist antagonizma "oligarşi ve halk" arasındaki çelişkidir. *Devrimci Yol*'u geleneksel soldan ayıran ve ona bir toplumsal hareket dinamiği kazandıran en önemli etken şudur: Temel sınıflar (işçi sınıfı ve burjuvazi) arasındaki çelişkiler esas alınmakla beraber toplumsal yapının ve siyasal konjonktürün özgün dinamiklerinin göz önüne alınması ve ekonomizme düşmeyen özgün bir toplumsal kutuplaşma tanımı yapılabilmesi; sonuç olarak da bu kutuplaşmayı çözecek anti faşist geniş tabanlı kolektif bir iradenin yaratılması ihtiyacını tespit edebilmesidir. Fatsa deneyiminde, Direniş Komiteleri'nde ve genel olarak *Devrimci Yol*'un militan sağla mücadelesinde CHP, AP ve MSP tabanıyla böyle bir iradeyi yaratma arayışına girilmesi bu tespitin bir sonucudur (Erdoğan, 1998, s.26). Ecevit'in popülizmi Gramscici anlamda "pasif devrim" olarak tanımlanabilir; yani popüler tepkilere, taleple ve ideolojik konumlanmalara seslenmekte ve bunları kendi içine eklemlerken antagonistik karakterlerini reformist bir siyasal anlayışla etkisizleştirmektedir. *Devrimci Yol*'un popülizmi ise popüler muhalif ögelerin antagonistik karakterini tümüyle açığa çıkarmayı hedeflemektedir. Birinci durumda popüler talepler devletçi ve reformist bir tarzda eklemlenip soğurulurken bu taleplerin radikal potansiyelleri "sistem içi" kanallarda etkisizleştirilir. İkinci durumda ise antagonistik karakterleri zorlanan çeşitli popüler talepler radikal bir toplumsal ve siyasal değişim projesine eklemlenmektedir. CHP'nin "demokratik halk iktidarı" ve "düzen değişikliği" söylemleri toplumsal muhalefete radikal olmaya

bir çözüm yolu sunarken hem popüler taleplere seslenmiş hem de bunları sınırlamayı hedeflemiştir (Erdoğan, 1998, s.34)

1970’lerdeki organik bunalım ortamı “*eskinin öldüğü ancak yeninin henüz doğmadığı*” (Gramsci, 1992, s.276) koşullarda gerçekleşmiştir. Toplumun hızla politikleştiği, geleneksel politik aidiyetlerin çözülmeye başladığı, hükümetler ve siyasal partiler gibi geleneksel siyasal yapıların derin bir temsiliyet ve otorite krizi yaşadığı bu süreç yeni bir tarihsel blokun oluşmasını dayatmasına rağmen organik bunalımı çözme iddiasındaki güçlerin kendilerini hegemonikleştirememiş, azami başardıkları şey rakiplerini etkisizleştirerek kitle tabanlarını genişletmelerini engellemek olmuştur. Bu bağlamda hem Ecevit hem de *Devrimci Yol* yaşanan organik bunalımı çözme iddiası taşımasına rağmen söz konusu karşılıklı etkisizleştirme sürecinin bir parçası olmaktan kaçamamıştır (Erdoğan, 1998, s.34). Mevcut toplumsal antagonizmalara popülist bir çözüm bulma hedefindeki Ecevit CHP’si, toplumsal kutuplaşmaların derinleşmesi karşısında geleneksel devletçi reflekslerine geri dönmüş; Ecevit popülizminin kitle desteğinde zirveye çıktığı 1977 yılı, CHP’de “düzen değişikliği” programı yerine “asayiş ve milli birlik” programının yer aldığı yıl olmuştur. 1978’de hükümet kuran Ecevit, daha iktidara gelmeden hegemonik projesinden “devleti kurtarma” adına vazgeçmiştir. *Devrimci Yol* tarafında ise MHP şiddetine karşı gelişen anti faşist toplumsal dalga harekete temel dinamiğini verirken aynı zamanda da sınırlamıştır. Kısa bir zaman aralığında çok hızlı büyüyen bir hareket olarak tırmanan radikal sağ şiddet karşısında savunmacı bir konumu aşamamış, hedeflediği hegemonik projenin kurucu ögelerini geliştirip önderliğini üstlenememiştir. Temel karakteri anti faşist mücadele olan hareket, askeri bir darbe ihtimalini çok önceden görebilmesine rağmen kurmayı hedeflediği “direniş cephesine” geniş bir toplumsal tabanı ve dönemin diğer sol güçlerini dahil etmekte başarısız olmuştur (Erdoğan, 1998, s.35).

Devrimci Yol’un gençlik kesimlerden gecekondu mahallelerine kadar çok geniş bir toplumsal ilişkiler ağını kontrol etmeye başlaması başka siyasal aktörlerin kendisine karşı tavır almasını beraberinde getirmiş, özellikle 1978-1980 sürecinde *Devrimci Yol*’un varlığı CHP’de ciddi bir rahatsızlık kaynağı olmuştur. 1978’de CHP’nin azınlık hükümeti kurulmuş, CHP bu süreçte

sosyalist solun MHP'nin şiddet politikası karşısında eylemsiz kalarak politik atmosferin hükümet tarafından kontrol edilemez bir noktaya gelmesine engel olmaya çalışmış, MHP'nin siyasal şiddet pratiğine karşılık vermenin darbe ihtimaline yol açtığını savunmuştur. *Devrimci Yol* ise Ecevit'in faşist güçlere karşı tutum almak yerine sürekli tavizler vererek “faşist terörü” azdirdığını, yaşanan faşist saldırıları “sağ-sol çatışması” olarak niteleyerek anti faşist güçlere “terörist” iftirası attığını ifade ederek CHP'nin MHP'nin siyasal şiddeti konusunda gösterdiği tavrı eleştirmiştir (Ersan, 2008, s. 204). 1979'da *Devrimci Yol*, dönemin diğer sosyalist hareketlerinden olan *Halkın Kurtuluşu* ve *Halkın Birliği* ile aralık ayında gerçekleşen seçimleri boykot etmiştir. “*Seçimler sıkıyönetimin faşist baskı politikalarına karşı direnişin yaygınlaştırılması ve halkın kendi iktidar alternatifinin ortaya konulması noktasından ele alınmalıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında, bu siyasetin hayata geçirilmesi için bugün en uygun yol seçimlerin boykot edilmesidir*” perspektifiyle boykot kararı alan hareket, Ecevit'in “*faşist güçlere teslim olduğunu*” söylemiştir (Devrimci Yol Sayı 30, 1979, s.3).

alınamamış, yayınlar aynı çizgide devam etmiştir. Bu sebeple gazetenin okur kitlesinin önemli bir bölümünün *Devrimci Yol*'un etki alanında olduğu hesap edilerek bir "ihtar boykotu" kararı alınmış ve gazetenin tirajında boykot süresince 50 bin düzeyinde bir düşüş yaşamıştır (Müftüoğlu, 2014, s.201; Şekil 2.1). Boykotun nedeni *Devrimci Yol* sayfalarında şöyle açıklanmıştır: "*Cumhuriyet gazetesi belli bir süredir Ecevit hükümeti tarafından gündeme getirilen ve açıkça halkımızın çıkarlarına ters düşen tüm uygulamaları olumlama, hatta rasyonalize etme çabalan içine girmişti. Cumhuriyet, 'ilerici' ve 'sol görüntü ile Ecevit hükümetinin halklarımızın çıkarlarına ters düşen tüm uygulamaları için kamuoyu oluşturma görevi yüklenmişti.*" (*Devrimci Yol* Sayı 23, 1978, s. 4).

Ancak buna rağmen gazetenin tavrı değişmeyince ilk kez *Devrimci Yol*'a ait bir günlük gazete fikri oluşmaya başlamıştır. Dönemin tanıklarından İbrahim Aydın, gazete fikrinin ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır: "*Cumhuriyet'te bir anlayış vardı. Türkiye'de sağ-sol çatışması vardır gibisinden. Sanki böyle çatışmayı seven, devrimcilerin çatışma işlerinde olmayı kendini gerçekleştirmenin bir ihtiyacıymış gibi gördüğünü zanneden bir garip bir anlayış vardı ki bunun aslında esas nedeni o dönemki mevcut sisteme karşı mücadeleyi örtmek, esas olarak onu öne çıkartmayı gölgelemek, meseleyi basitleştirmektir. Esas bu ihtiyaçtan ötürü bir gazete tartışması başlatıldı*" (İbrahim Aydın, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025). Öz olarak bu fikrin oluşmasındaki temel etkenin MHP şiddetine karşı gelişen toplumsal tepkinin biriktiği adres olan *Devrimci Yol*'un bu sürecin sağ-sol çatışması adı altında bir çeşit politik sorumsuzluk ya da maceracılık gibi algılanmasına engel olmak istemesidir. Ecevit'in "halkın çıkarlarına ters" uygulamalarını savunma görevini üstlenmiş *Cumhuriyet* karşısında, halkın temsilcisi iddiasını taşıyan *Devrimci Yol*'un basın alanındaki savunucusu eksiktir. Günlük bir gazetenin kapatacağı eksik budur; mesele kendi özgül hegemonya projesini olan *Devrimci Yol*'un CHP tarafından *Cumhuriyet* eliyle sıkıştırılmasını önlemektir.

Gazetenin kuruluşunu tetikleyen vakanın *Cumhuriyet* ile *Devrimci Yol* arasındaki gerilim olmasına rağmen arka planda başka nedenler bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gazetenin çıktığı dönemde radyo ve televizyon

yayını yapmanın devlet tekelinde olduğu düşünülürse, o tarihte devlet dışı aktörlerin çıkarabileceği en yaygın medya olan ulusal bir günlük gazetenin kâr amacı gütmeyen, toplumsal ve politik saiklerle örgütlenmesi ciddi bir iddiadır. Böyle bir iddianın gerisinde *Cumhuriyet* geriliminden öte nedenlerin ve buna uygun bir nesnel koşulların olması gerekmektedir. CHP ve *Cumhuriyet* ekseninde yaşanan gerilimin dışında bir başka tetikleyici sebep de *Devrimci Yol* gibi büyüyen bir hareket için iki haftalık periyotlarla çıkan ve ideolojik-politik içerik ve tartışmalarla yüklü bir derginin yetersiz kalmasıdır. İlk olarak sıkıyönetim koşullarında derginin basılması ve dağıtılması meselesi giderek zorlaşmaya başlamıştır (Alfatlı, 2014, s.91). İkinci olarak hareketin büyüyen ilişkiler ağı, siyasal gelişmelerin ve çatışmalı ortamın hızı düşünüldüğünde yeni bir yayın organı ihtiyaç haline gelmiştir:

“Hareketin geldiği nokta şuydu. Birçok alanda yol alınmıştı. Düşün ki Cumhuriyet gazetesine bile uyarı yapabilen bir hareket var. Memur alanında çok ciddi bir örgütlülük var. Gençlik içinde ta 74-75'lere kadar uzanan çok ciddi bir örgütlülük var. Bir de Devrimci Yol dergisi var. O yıllarda burjuva siyasetle alternatif siyaset yarış içindeydi. Ve bazen sol siyaset öne geçiyordu. Dergi bu durumu karşılayamıyordu. Yani gündelik hayata değen, burjuva siyasete gün gün cevap verebilen bir gazete ihtiyaç haline geldi.” (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Devrimci Yol dergilerinin içeriklerine bakıldığı zaman hem teorik bir yayın hem de hedef kitleye seslenen popüler bir gazete biçiminde iki yönlü bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Tüm *Devrimci Yol* sayılarında toplam olarak yayımlanmış 1047 parça yazının 372'sinin haber, 175'inin okur mektubu, 65'inin de güncel gelişmelere ilişkin yazılmış metinler olduğu göz önüne alınırsa dergide yayımlanan metinlerin yarısından fazlasının gazete misyonunu karşılamak üzere kaleme alındığı anlaşılmış olur. (Özdemir Taştan, 2012, s.172). Dergi yayın hayatına başladığı 1 Mayıs 1978'den *Demokrat* gazetesinin çıkışına kadar otuz dört sayı yayımlanmış, *Demokrat*'tan sonra ise 12 Eylül 1980'e kadar sadece üç sayı yayımlanmıştır. Bu bağlamda gazetenin çıkışının örgütsel yayın faaliyetinin teorik ve popüler ayaklarını ayırma ihtiyacını da karşıladığı söylenebilir.

Demokrat'ın çıkışını hazırlayan bir başka sebep de *Devrimci Yol*'un ulaşamadığı ancak ulaşmak istediği kesimlerle bağ kurmak, onlarla diyaloga geçebilmek, solda ağırlık merkezi olabilecek ve bütün sola hitap edebilecek bir gazete inşa edebilmektir (Kumru Başer Kafaoğlu, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2025).

Öz olarak *Demokrat*'ın devrimci bir propaganda aracı olarak çıkması amaçlanmıştır. Ancak bu propaganda *Devrimci Yol* örgütünün propagandası değil, *Devrimci Yol* fikriyatının propagandası; daha doğrusu bu siyasal çizginin propagandası olacaktır (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025). Bu çizginin de “oligarşi ve halk” arasında kurulan bir antagonizmaya hitap eden, farklı toplumsal ve siyasal talepleri bu çatışma etrafında birleştirmeye çalışan bir hegemonya projesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple gazetenin kuruluşunda bunun bir *Devrimci Yol* gazetesi olarak algılanmaması için özel bir özen gösterilmiştir.

Bir gazete çıkarılmasına böylece karar verilmiş, günlük bir gazetenin çıkarılması için gereken paraya dair araştırmalar yapılmıştır. O zamanın parasıyla 13 milyon lira gerektiği hesap edilmiştir (Alfatlı, 2014, s.91-92; Ketenoğlu, 2015, s. 156-160; Müftüoğlu, 2014 s. 200-203). Bu amaçla gazetenin finansmanı için *Devrimci Yol* içinde bir dayanışma kampanyası örgütlenmiş ve tüm *Devrimci Yol* militanlarından “harekete yönelen saldırılara karşı gerekli savunma araçlarının temin edilmesi” maksadıyla bin lira istenmiştir. Ek olarak bazı kadrolar evlerini, arazilerini, ailelerine ait arazileri, ev eşyalarını, takılarını, nikah yüzüklerini satmış; kimi bölgelerde de kurban derileri toplama, sebze-meyve tezgâhı açma gibi yollar denenmiştir (Müftüoğlu, 2014, s.202; Arı, 2014, s.86; Yılmaz, 2014, s.192). Maddi olanaklar zorlanırken *Devrimci Yol*'a yakın olan eğitimci ve yazar Dursun Akçam'dan gazete görev alması istenmiş, Akçam'ın kabul etmesiyle beraber gazetede çalışacak ekibi toplama çalışmaları başlamış ve *Demokrat* isminde karar kılınmıştır (Müftüoğlu, 2014, s.202).

Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü yapmış Hasan Basri Çıplak'ın belirttiğine göre *Devrimci Yol* içinden gazetenin kuruluş aşamalarıyla ilgilenecek

insanlar olarak Hasan Basri ıplak, Selami akiroğlu, Cumhuriyet Aytulun ve İbrahim Sevimli görevlendirilmiş ve bu isimler İstanbul’da toplanmıştır. Yapılan toplantılarda yayın politikası olarak gazetenin *Devrimci Yol*’a değil bütün sola hitap edecek bir gazete olacağı, anti faşist mücadeleyi sokak ve mahalle haberleri düzeyinde merkezine alacağı ve nesnel bir habercilik çizgisi izleyeceği kararlaştırılmıştır. Cumhuriyet Aytulun iktisatçı olduğu ve daha önce alanında çeşitli araştırmalar yaptığı için, Selami akiroğlu hareketin geçmişteki dergilerinin organize ettiğinden dolayı yayıncılıkta tecrübeli olduğu için, Hasan Basri ıplak üniversitede gazetecilik okuduğu ve kısa bir mesleki tecrübesi olduğu için, TÖB-DER’de çalışma yürütmüş İbrahim Sevimli ise politik tecrübesi olduğu için gazeteye alınmıştır. Sürecin geri kalanı ise şöyle gelişmiştir:

“Daha sonra muhabir kadrosunu oluşturduk. Bir kısmı profesyonel. Özellikle sayfa sekreterleri profesyonel. Biraz benim okul arkadaşlarımdan Cağaloğlu’nda çalışanları topladım. Bir kısmı Halkın Kurtuluşu, bir kısmı Devrimci Yol. Bütçe sınırlı olduğu için çok profesyonel çalıştırma durumumuz yoktu. Çoğu hayatlarında ilk defa bir gazete binasına girmiş. İlk olarak hepsine bir süre gazetecilik eğitimi verildi. Tanju Cılızoğlu isimli bir abimiz vardı, o verdi. Haber nedir, habercilik nasıl olmalı, haber nasıl takip edilir, elde edilen bilgilerin güvenilir olduğu nasıl anlaşılır, nasıl teyit edilir; bunların dersini verdik. Deneme yayınlarından sonra ilk sayımız 26 Aralık 1979’da çıktı.” (Kişisel Görüşme, Hasan Basri ıplak, 10 Şubat 2025).

3. PROPAGANDA VE DEVRİMCİ PROPAGANDA

Hegemonya projesi güden bir siyasal örgütün propaganda yayını olarak ele alınacak *Demokrat*’ın analizine ve araştırma bulgularının değerlendirilmesine geçmeden önce propaganda kavramı üzerinde durmak gerekmektedir.

Propaganda en geniş anlamıyla belirli fikirleri yaymak veya desteklemek anlamına gelmektedir. Kavram, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından itibaren yoğun biçimde tartışılmaya başlansa da kelimenin modern anlamıyla kullanılmaya başlanması 1662 yılında Papa XV. Gregory döneminde Katolik inancını Protestanlık karşısında savunma amacıyla yazılan *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* isimli metne kadar gitmektedir (Jowett ve O'Donnel, 2012, s.2). Dini tartışmalardan doğan kavramsallaştırma 1718'de İngilizce sözlüğe eklenmiş, 1848'de de ilk kez ABD'de dini tartışmalardan bağımsız şekilde sözlüklerde yer almaya başlamış ancak kelimenin kendisi Birinci Dünya Savaşı'na kadar çok az kullanılmıştır (Liu, 2020, s.30-31). Propaganda akademik çalışmalarda sıklıkla (yalan eşliğinde) ikna ya da inandırma kavramıyla eş anlamlı biçimde ele alınmaktadır (Jowett ve O'Donnel, 2012, s.2). Öz olarak ikna ve inandırma kavramları ve bunun üzerine gerçekleşen tartışmalar Sokrates'e kadar uzansa da modern propaganda faaliyetinin işaret ettiği yayma ve ikna etme kapasitesi kurumsallığı ve kitle medyasının varlığını gerektirmektedir (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.2).

Propaganda çalışmaları tarihsel olarak her zaman tartışmalı bir alan olmuş, kavramın kendisi hem sosyal bilimlerde hem de günlük dilde net biçimlerde tanımlanamasa bile çoğunlukla negatif anlamlarda kullanılmış; genellikle kelimenin eşdeğeri manipülasyon ve dezenformasyon olmuştur (Liu, 2020, s.26; Jowett ve O'Donnel, 2012, s.2).

Pejoratif olarak tartışılan propaganda kavramı modern anlamıyla Birinci Dünya Savaşı döneminde büyük kapitalist ülkelerde doğmuş, iktidarların toplumu savaş politikalarını desteklemek için manipüle etmesini sağlayan araçları, yöntemleri ve pratikleri ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat propagandayı bu biçimiyle kullanan uzmanlar, aynı zamanda savaş boyunca hedefledikleri toplumsal kesimlerin irrasyonel olduğu sonucuna da ulaşmış, bu sebeple propagandayı temel alan ilk dönem araştırmalar kamuoyunun rasyonelliğine ilişkin olumsuz sonuçlara varmıştır. Bu dönemden önce tanıtım (*publicity*) kavramıyla beraber düşünülen propaganda kavramı giderek manipülasyon ve dezenformasyonu işaret eder hale gelirken bilgi, gerçek ve

olguları işaret eden tanıtım kavramı propagandadan ayrılmaya başlamıştır (Liu, 2020, s.50-53).

Propagandanın böyle olumsuz biçimde ele alınmasının kökleri aslında modernitenin doğumuna kadar gitmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda iletişim ve ulaşım alanlarında tarihte daha önce benzeri görülmemiş ilerlemeler yaşanmış, yeni iletişim biçimlerinin ortaya çıkışı, tarihsel bir olgu olan kitle izleyicisini yaratmış; ilk kez, bilginin geniş ve heterojen gruplara kısa sürede yayılmasını sağlayan kitlesel araçlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda geleneksel toplumdan modern topluma geçişte kitle iletişim araçlarının rolüyle ve bu çerçevede propagandayla ilgili çalışmalar yürüten erken kuşak araştırmacılar için propaganda olumsuz bir kavramdır. Aydınlanma çağının demokrasiye ve piyasa toplumuna ilişkin yaygın olumlu ön kabulleri, toplumun aslında kolayca manipüle edilebilir inancı yaygınlaştıkça aşınmış; kitle medyasının kültürel-politik sığılığı beslediği, toplumun öğrenme ve eğlenme arzularını olabilecek en düşük düzeyde tatmin ettiği kabul edilmiştir. Aslında bu dönemde asıl endişe duyulan şey ortaya çıkan yeni kitlesel medya araçlarının gerçek gücünden var olduğu zannedilen güçleridir. İletişim araştırmalarının emekleme çağında yaşamış araştırmacıların “propaganda” parantezinde gösterdikleri tepkilerin arkasında insanların maruz kaldıkları her uyarana homojen bir şekilde tepki vereceği varsayımı yatmaktadır. Bu dönemde medyaya dair endişelerin çoğu, 19. yüzyılın sosyal bilimler literatüründen kaynaklanmaktadır. Bu literatür, kırsal topluluklardan kentleşmiş ve sanayileşmiş bir topluma doğru yaşanan nüfus kaymasının, "kitle toplumu" adı verilen bir olguyu yarattığını öne sürmektedir. Geleneksel toplumsal yapıların çözülmesinden endişe duyan bu akım, sanayileşme ve kentleşmeyle ortaya çıkan yeni toplumsallığı "toplumsal düzensizlik" üzerinden açıklamaya çalışmıştır (Jowett ve O'Donnel, 2012, s.105-111). Bu bağlamda Fransız psikolog Le Bon'un "kitle toplumu" üzerine yazdıkları, zamanın ruhunu yansıtmaları bakımından önemlidir.

Propaganda olgusunun ortaya çıkışı, 20. yüzyıl başında kapitalist demokrasilerin yaygın “rasyonel birey” anlayışının aşınmasına sebep olmuştur. Kavramın toplumun rasyonel düşünebilme yetisini dışlayan içeriğinin kökenleri Gustave Le Bon'un "kitle toplumu" kuramına kadar götürülebilir. Le Bon'a göre

(2002) 20. yüzyılın eşiğinde geleneksel toplumsal yapıların çözülüp modern piyasa toplumlarının ortaya çıkmasıyla beraber kitle denen yeni bir olgu ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre tek tek bireyler kendi başlarına ne kadar rasyonel olurlarsa olsunlar, kitlenin bir parçası oldukları zaman düşünme yetileri azalmakta; birey kitlenin bir parçası olduğu müddetçe geleneksel toplumsal normların öz denetim mekanizmalarına riayet etmemektedir. Kitlelerin temel niteliklerinin arasında dürtüsellik, kolay öfkelenme, akıl yürütme yeteneğinden yoksunluk, eleştirel düşünce ve yargı eksikliği, duyguların abartılı ifadesi ve kolayca mobilize olabilme bulunmaktadır. Kitleler telkinlere açıktır; onlara telkin edilen imajları gerçeklik olarak kabul ederler. Kitlenin bir parçası olan bireylerin eğitilmiş ya da eğitimsiz olması da önemsizdir; kitle psikolojisi bireyleri mantıktan ve eleştirel düşünceden uzaklaştırıp duygusal yanılsamalara kapılma konusunda eşitlemektedir. Kitle tamamen dış uyaranların etkisi altındadır ve bu etki o kadar güçlüdür ki kitlenin parçası olan insanlardaki “bireysel çıkar” duygusunu yok eder (Le Bon, 2002, s.10). Kitle psikolojisinde liderlerin rolü ve etki mekanizmaları kritik bir önem taşımaktadır. Kitleler bir lidere itaat etme eğilimi sergiler; bu liderler kesin ve sorgulanmayan ifadeler kullanarak, mesajları sürekli tekrar ederek ve bu mesajların yayarak etki sahibi olurlar ve böylece kitledeki popüler düşünce genel kanı haline gelir. Sonuç olarak kitle dinamikleri; liderlik ve psikolojik manipülasyon teknikleri üzerinden şekillenir (Le Bon, 2002, s.72). Bu çerçevedeki görüşler, 20. yüzyılın başlarında kamuoyu ve propaganda üzerine çalışan araştırmacıları ve gazetecileri etkilemiş; propagandayla ilgili erken çalışmalarda ortak yön olan “manipüle edilebilir toplum” fikriyatının kökleşmesine katkı sağlamıştır (Liu, 2020, s.57).

Propaganda olgusunu pejoratif bir biçimde ele alan kuramcılardan başlıcalarından biri Walter Lippmann’dır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyunu rasyonel yargılarda bulunmaya teşvik etmesinden ziyade manipüle ettiğine inanan Lippmann, fikirlerini *Public Opinion* (1922) isimli çalışmasında açıklamıştır. Lippmann’a göre insanla çevresi arasında sahte bir çevre (*pseudo-environment*) bulunmaktadır. Gerçek dünya bütün niteliğiyle kavranmak fazlasıyla karmaşık ve büyüktür. İnsan zihni bu denli fazla değişkenle baş edebilecek nitelikte değildir, bu nedenle içinde bulunduğu dünyayı

anlamlandırabilmek için gerçek dünyaya benzeyen sahte bir modele dayanmak zorundadır (Lippmann, 1922, s.15-16). Lippmann'a göre insanlar dünyayı algılayacak zamanları, iradeleri ya da yetenekleri olmadığı için gerçekliği stereotipler üzerinden algılar ve düşünürler. Yani insanların önce tanımlayıp daha sonra gördüğüne inanan Lippman'a göre çoğu şeyi deneyimlemeden önce hayal ederiz. Ön kabullerimiz, algı sürecinin tamamını yönetir. Belirli nesneleri aşına veya yabancı olarak işaretler, aradaki farkı vurgular; böylece az aşına olduklarımız çok aşına, az yabancı olanlarsa çok yabancı olarak görülür. Ön kabullerimiz küçük sinyallerle tetiklenir. Tetiklendiklerinde, görülen yeni bir şeyi eski imgelerle doldurur ve hafızamızda diriltileni çevremize yansıtırız (Lippmann, 1922, ss.89-90). Stereotipler dünyayı alışkın olduğumuz ve öğrendiğimiz gibi algılamamızı sağlar, güvende hissetmemize sebep olur, çevremizi olduğu gibi değil ama bütünsel bir şekilde anlamlandırmamıza yardımcı olur. Bu bağlamda stereotiplere yönelik tehdit algıları oluştuğunda dünyanın temelleri sarsılıyormuş hissine kapılırız (Lippmann, 1922, s.95-96). Lippmann'a göre kitle iletişim araçları gerçek dünya hakkında kapsamlı bilgiler edinmemizi sağlayamaz. Her şeyden önce gazeteciler de stereotiplerle düşünmektedir. Fakat asıl sorun gazetelerdeki ekonomik kaygılar, zaman sorunu, sınırlı haber alanı ve kapasite yetersizliğindedir. Bunlardan dolayı medyanın gerçeklerle uğraşacak gücü, isteği ve vakti yoktur; yalnızca gerçeğin yüzeysel ve anlık imajlarını aktarabilir, bu bağlamda aktardığı dünya sahte bir dünyadır (Lippmann, 1922, s.338-364). Bu sahte dünya tesadüfi olarak oluşmamaktadır. Bu noktada propagandanın rolü önemlidir; propaganda Lippmann'da bir grup insanın haberleri kendi istedikleri yönde düzenlemesi olarak tanımlanmaktadır. Fakat propagandanın hayata geçebilmesi bir çeşit sansür mekanizmasına da ihtiyaç vardır, bu anlamda sansür halk ile gerçekler arasına bir duvar örülmesini sağlayarak propagandayı mümkün kılar (Lippmann, 1922, s.42-44).

Propaganda çalışmaları açısından bir başka önemli isim ABD'li siyaset bilimci Harold Lasswell'dir. Propagandayı ulusal bir demokrasinin içsel meselesi olarak sorunsallaştıran Lippmann'ın aksine Lasswell konuyu uluslararası ilişkiler ölçeğinde ele almıştır. Lippmann'ın temel kaygısı kapitalist bir demokraside yurttaşın bilgiye erişimi meselesiyken Lasswell'in temel

kaygısı ulusal güvenlik ve kişisel özgürlükler arasındaki gerilimdir. Lasswell'e göre kaotik bir uluslararası sistemde ulusal güvenliğin sağlanması demokrasinin korunabilmesi için elzemdir. Bu anlamda propaganda kötücül bir araç olmaktan ziyade demokratik sistemin korunabilmesi adına işlevlendirilebilecek nötr bir araçlar silsilesidir ve bilimsel bir araştırmanın nesnesi olabilir. Lasswell *Propaganda Technique in the World War* (1927) isimli kitabında propagandayı ideolojik etkilerden soyutlayarak teknik olarak analiz etmeye girişmiş ve ardından bu doğrultuda propaganda analistleri eğitmeye çalışmış ve etkili propaganda için standartlar ortaya koymuştur (Liu, 2020, s.60). Lasswell'e göre propaganda anlam yüklü sembollerle; yani hikâyeler, söylentiler, raporlar, görseller ve benzer sosyal iletişim biçimleriyle fikirlerin yönlendirilmesidir. Buna göre propagandanda; insanları, onların çevresel veya fizyolojik koşullarını değiştirerek ikna etmek yerine doğrudan manipülatif toplumsal telkinler yoluyla tutumların ve algıların yönetimiyle ilgili bir faaliyettir. Bu anlamıyla bir düşmana karşı kullanabilecek askeri ve ekonomik araçların yanında önemli bir üçüncü mücadele aracı olarak öne çıkar. Propagandanın amacı hedeflediği toplumun düşmana karşı nefretini arttırmak, tarafsız ülkeler ve müttefiklerle dostça ilişkileri sürdürmek, tarafsızları düşmana karşı kışkırtmak ve düşman direncinin oluşturduğu sağlam duvarı parçalamaktır. Kısacası propagandanın uluslararası tutumlar üzerindeki belirleyici etkisi onu rekabet zemininde önemli kılar. (Lasswell, 1927, s.9-10).

Lasswell çalışmalarında öğrenme teorisine dayanan bir uyarın-tepki modelini temel almıştır. Kitle etkilerine odaklanan bu yaklaşım, insanların medyaya verdiği tepkileri tekdüze ve anlık olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda propaganda düşünmeyen kitlelere hazır fikir setleri sunulması olarak ele alınmıştır. "Sihirli mermi teorisi" olarak bilinen bu yaklaşım insanların biyolojik temelli içgüdüleri tarafından yönlendirildiği ve benzer uyarılara benzer tepkiler verdiği varsayımına dayandırılmıştır. Ancak araştırma yöntemleri geliştikçe, medyanın insanlar üzerinde seçici etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Dinleyici kitlesine ait değişkenler; yani izleyicinin toplumsal konumunu, algı filtrelerini, önceden var olan tutumlarını, sosyal ilişki kalıplarını ve diğer zihinsel/sosyal durumlarını gözeterek yapılan araştırmalar, medyanın

doğrudan etkisi fikrini çürütmüştür. Bu çalışmalar, medya etkisini "sınırlı etkiler" modelleriyle açıklayan ve etkiyi içinde faaliyet gösterdikleri sosyal çevrenin bir fonksiyonu olarak gören yaklaşımları doğurmuş; etkiler, insanlarda önceden var olan tutumların ve fikirlerin pekiştirilmesi olarak anlaşılmaya başlanmış ve propaganda da bu bağlamda ele alınmıştır (Jowett ve O'Donnel, 2012, s.182). Sınırlı etki teorisi, 1940'lardan 1960'lara kadar medya teorileri arasında ana akım haline gelmiş ve propagandayı manipülatif bir olgu olarak düşünenleri rahatlatabilecek bir yaklaşım sunmuş; toplumsal grupların propagandanın etkisine direnç gösterebildiği görülmüş ve bu da halkın rasyonelliğine olan inancı yeniden tesis etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından propaganda yöntemlerinin anti faşist siyasal pratikler içinde önemli bir rol oynaması propaganda yöntemleri ile demokratik rejimlerin bir arada olabileceği inancını doğurmuştur (Liu, 2020, s.67).

Propaganda çalışmaları alanında bir başka önemli bir isim olan Jacques Ellul *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* (1962) başlıklı çalışmasında propaganda çalışmalarını ideolojik çerçevelerin ötesine taşıyarak tarihsel ve toplumsal bir perspektif geliştirmeye çabalamıştır. Ellul, propagandayı ahlaki bir suç veya yalanlar bütünü olarak gören anlayışları reddetmiş ve kavramı modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak analiz etmiştir. Ellul'a göre modern toplumların verimlilik odaklı yapısı propagandayı besler (1962, s.x). Bu nedenle propaganda, yalnızca savaş veya siyasetle sınırlı kalmaz; halkla ilişkiler ve eğitim gibi kurumsallaşmaların içinde de yayılır (Liu, 2020, s.70). Modernleşme ve demokratikleşme, geleneksel toplumsal bağları parçalayarak atomize bireylerden oluşan bir kitle toplumu yaratır. Bu bireyler, organik bağlardan yoksun olsa da kitle formunda bir araya gelir. Kitle toplumunun temel aktörü, temel eğitim düzeyine sahip ancak eleştirel yeteneği zayıf ortalama insandır. Ellul'a göre modern eğitim, propagandaya en açık kitleyi üretir. Gerçek kapasitesini aşan bir özgüvenle entelektüel olduğuna inandırılan bu grup, manipülasyona karşı en savunmasız olandır. Bu anlamda propaganda, belirli bir eğitim seviyesini zorunlu kılar (Ellul, 1962, s.111). Ellul'a göre propaganda temelde örgütlü grupların kitleleri yönlendirmek için kullandığı bir yöntemler bütünüdür. Bu yöntemler, bireylerin ruhsal olarak birleşmesini

sağlamayı ve onları grup eylemlerine aktif ya da pasif şekilde katılmaya yönlendirmeyi hedefler. Psikolojik manipülasyon teknikleriyle kitleler ortak bir kimlik veya hedef etrafında toplanır (Ellul, 1962, s.61). Ellul propagandayı özünde bir teknik olarak ele almış; teknolojik toplumlarda "özdeş sonuçlar doğuran" psikolojik manipülasyon mekanizmalarına odaklanmıştır (1965, s.7). Ellul'a göre propaganda, komünistler, faşistler veya Batılı demokratik kurumlar tarafından kullanılsa bile aynı etkiyi yaratır. Ellul, propagandayı kötü niyetli insanların ürettiği bir araç değil, sosyolojik bir olgu olarak görür. Bilinçli ya da bilinçsiz üretilmiş olsun; neredeyse tüm taraflı mesajların propagandif olduğunu savunur (Jowett ve O'Donnel, 2012, s.4).

Propaganda hakkındaki diğer önemli çalışmalardan biri de Noam Chomsky ve Edward S. Herman tarafından yazılan *Rızanın İmalatı*'dir (2012). Lippmann'un propagandayı "rıza imalatı" süreci olarak tanımlamasından hareket eden bu çalışma kitle medyası eliyle hayata geçen bir propaganda modeli tanımlamıştır. Bu modele göre kitle medyası eğlence, enformasyon ve bireyleri toplumun bütününe bağlama işlevlerini yerine getirirken refahı elinde tutan egemen sınıfların çıkarlarını korumak için topluma belirli değerler, inançlar ve davranış kodları aşılar; bu süreçler propaganda yoluyla gerçekleştirilir. Propaganda modeli sansürün açık olduğu otoriter rejimlerden ziyade propagandanın gizli yürüdüğü ülkelere odaklanır. Servet ve güç eşitsizliğe odaklanan propaganda modeli egemen sınıfların para ve güç yoluyla haber akışını belirli süzgeçlerden geçirerek muhalefeti marjinalleştirip kendi sınıfsal çıkarlarını koruyan mesajları halka iletme süreçlerini inceler. Bu bağlamda propaganda modeli beş parçalı bir filtre sisteminde oluşur. Birinci filtre kitle medyasının tekelleşmiş mülkiyet yapısı, kar odaklı olması ve büyüklüğüdür; büyük ölçekli medya kuruluşları, kâr odaklı yatırımcıların kontrolü altındadır. İkinci filtre kitle medyasının temel gelir kaynağının reklamcılık olmasıdır; medyanın varlığı reklam gelirlerine bağlıdır. Bu nedenle içerikler, reklam verenlerin isteklerine uyumlu olmak zorundadır. Üçüncü filtre medyanın haber kaynakları olarak hükümetle, sermaye çevrelerine ve bu aktörlerin onayladığı uzmanlara bağımlı olmasıdır. Kitle medyası zaman ve kaynak yetersizlikleri nedeniyle birincil haber kaynaklarına ulaşamaz. Bu kaynak boşluğu para ve güç

sahibi olan resmî kurumlar ve sermaye kesimleri tarafından doldurulur. Dördüncü filtre tepki üretimidir. Hükümetler ve sermaye kesimleri medyayı yasal mevzuatla ve toplumsal tepkilerin hedefi haline getirerek kontrol altına tutar. Beşinci filtre ise anti komünizmdir; haber içerikleri hükümet ve sermaye çevrelerini rahatsız etmeyecek bir ideolojik filtreden geçirilir (Chomsky ve Herman, 2002, s. 72-73).

Propagandayla ilgili bu anlayışlar ve tarihsel gelişim süreci sınırları belli bir kavramın veya pratiğin belli olmadığı göstermektedir. *Demokrat*'ın onu çıkaran siyasal hareket tarafından bir propaganda aracı olarak ele alınmasıyla burada ele alınan propaganda anlayışları arasında temel bir çelişki bulunmaktadır: Lippmann, Lasswell, Ellul, Chomsky ve Herman tarafından taraflı ya da tarafsız olmasından bağımsız olarak bir yönü mutlaka manipülasyondan oluşan propaganda anlayışları, radikal bir toplumsal dönüşüm hedefli bir hegemonya projesinin propaganda yayını anlamlandırabilmek için elverişli değildir zira gerçekte, nesnellikle propagandanın iç içe geçtiği koşullarda bu anlayışların propaganda tanımları işlevlerini yitirmektedir. Bu anlamda propagandayla ilgili kesin ve sınırlayıcı tanımlara yaslanmak yerine geniş kapsamlı bir perspektif geliştirmek nesnel bir araştırma için daha verimli olacaktır. Jonathan Auerbach ve Russ Castronovo'nun (2013) propagandaya dair geniş kapsamlı önermeleri meseleyi olumsuz değerlendirmelerin ötesine taşıyabildikleri için bu çalışma bağlamında önemlidir:

- 1- Propaganda öz olarak kötücül ya da ahlak dışı değildir. Propagandanın doğal olarak manipülatif olduğuna dair tüm ön kabuller, bizzat propagandanın pratiğinden, özellikle dünya savaşlarından dolayı ortaya çıkmıştır. Fakat propagandanın anti faşist, kölelik karşıtı, özgürlükçü ya da çevreci amaçlarla kullanılabildiği de göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle propagandayı pejoratif bir kavram olarak değil nötr, çeşitli amaçlar ve sonuçlarla kullanılabilen bir kitlesel ikna biçimi olarak ele almak doğru bir yaklaşım olacaktır (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.5).
- 2- Propaganda bir tür yaygınlaştırma gerektirir, ancak yaygınlaşan her şey propaganda değildir. Bir görsel veya argüman, ne kadar güçlü ve ikna edici olursa olsun, bir izleyici kitlesi tarafından benimsenmedikçe etkisiz

kalır. Propaganda kitlesel bir olgudur; kamusal alanda dolaşıma girmeli ve birbirini tanımayan geniş kitleleri etkileyip birleştirmelidir. Yakın ilişkilerdeki kişisel iletişim, retorik çağrılarla şekillense de bu tür ikna edici iletişim, propagandayı incelemek için yetersiz ölçekte (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.5).

- 3- Propaganda ve enformasyon arasındaki ilişki, bağlama ve işleve göre değişkenlik gösteren akışkan bir nitelik taşır. Bilgi ile propaganda arasındaki sınır esnek ve istikrarsızdır. Propaganda, izole şekilde tanımlanabilecek önceden belirlenmiş özelliklere sahip sabit bir olgu değildir. Propaganda özsel nitelikler arayarak somutlaştırılmak yerine, işlevsel bir biçimde tanımlanmalıdır: Propaganda kamuya açık şekilde yayılan ve başkalarını etkilemeyi amaçlayan bilgidir. Geniş ölçekte dolaşıma giren bir bilginin propaganda olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği, onun kullanım biçimine bağlıdır. Ek olarak bilginin gerçek olup olmaması da tartışmaya açıktır zira gerçekler asla boşlukta var olmaz, içinde yer aldıkları bağlam tarafından çerçevelenir (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.5-6).
- 4- Propagandanın etkileri kısmi olabilir. Yine de propaganda kısmi dozlarda etkili olsa bile insanlara kitlesel iknanın etkisi olmadan benimsemeyecekleri inançları kabul ettirmek veya eyleme geçirmek için işlevsel olabilir (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.8).
- 5- Propagandayı analiz edebilmek için sadece içeriği değil yayılış biçimleri de inceleme konusu yapılmalıdır. Propagandanın yayılış ve dolaşım biçimi ilettiği bilgi kadar önemlidir (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.8).
- 6- Propaganda hem üreticilerinin hem de alıcılarının denetimi dışında beklenmeyen etkiler üretebilir; propagandacılar net bir niyet olmadan hareket etseler bile derin etkiler yaratabilirler (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.10).
- 7- Propagandanın etkili olabilmesi, nefret, korku ve kıskançlık gibi olumsuz duyguların ötesine geçerek neşe, aidiyet ve gurur gibi olumlu hisleri de kapsayan zengin bir duygusal yelpazeden yararlanmasına bağlıdır. Ancak propaganda çalışmalarında kitlesel iknanın manipülatif, aldatıcı

ve ahlaksız olarak damgalanması nedeniyle bu boyut büyük ölçüde göz ardı edilmiştir (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.11-12).

3.1. Siyasal Bir Araç Olarak Devrimci Propaganda

Propagandanın devrimci siyasal pratikler için kullanımını Fransız Devrimi'ne kadar götürmek mümkündür. Devrim savaşları esnasında askeri açıdan zor duruma düşen cumhuriyetçi Fransız yönetimi, Avrupalı monarşilerin paralı ordularına karşı kitle orduları örgütlemek zorunda kalmıştır. Paralı ordular ile kitle orduları arasında halk kitleleriyle kurulan ilişki bakımından nitel farklılıklar vardır. Kitle ordularının politik bir amaç uğruna bir arada tutulabilmesi için savaşın içeriğinin ve amaçlarının halk nezdinde anlaşılmasına ihtiyaç vardır; işte propagandanın Fransız Devrimi'ni takip eden savaş sürecinde etkin kullanımı ilk olarak bu biçimde olmuştur. Lukacs'a göre devrimci propagandanın bu tarihsel örneğinde propaganda içeriği sadece savaşla sınırlı tutulmamış; savaşın toplumsal içeriğiyle tarihsel arka planının ortaya konması hedeflemiş ve böylece savaş olgusu "Fransız ulusunun" hayatının merkezine yerleştirilmiştir. Kraliyet döneminde orduda var olan aristokrat subaylar ile köylü askerler arasında feodal ayrımın çöküşü, halk tabakalarından gelenlerin ordu içinde yükselmelerinin önünün açılması gibi gelişmeler dönemin Avrupa monarşilerinde mevcut olan halk ve ordu arasındaki mesafenin devrimci Fransız ordusunda kapanmasını sağlamış ve halka yönelik savaş propagandası için verimli bir zemin oluşmuştur. Savaş sırasında devrimci ordunun iâşesinde halkla kurulan bu yeni ilişki sayesinde propaganda yöntemlerine başvurulabilmiş, diğer orduların halktan zorla aldığını Fransız ordusu bir ölçüde rızayla almıştır. Temel olarak Fransız Devrimi'nin kazanımlarının korunması bu dönemdeki siyasal propagandanın içeriğini oluşturmuştur (Lukacs, 1981, s.20-21).

Henüz net bir propaganda anlayışı olmasa da gazeteciliğin Marksist siyasal gelenekte politik ve toplumsal dönüşüm hedefleriyle ilişkili biçimde ele alınması en erken biçimde Marx'ın gazetecilik faaliyetlerinde gözlemlenebilmektedir. Yaşamının önemli bir kısmında profesyonel olarak gazetecilik mesleğini icra eden Marx'ın bu kariyerini iki kısma ayırmak mümkündür: 24 yaşındayken *Rheinische Zeitung* için yazdığı ve gazetenin yayın

yönetmenliğini üstlendiği, daha sonra ise Prusya'daki *Neue Rheinische Zeitung* için yazarlık ve editörlük yaptığı erken dönem ve 1852-1862 yılları arasında kölelik karşıtı ABD gazetesi *New York Tribune* için dış haberler muhabirliği yaptığı olgun dönem (Mosco, 2015, s.30).

Bir gazeteci olarak Marx'ın meslek pratiğinde üç önemli ilke gözlemlenebilmektedir. İlk olarak Marx kariyeri boyunca her türlü sansüre karşı çıkmış ve ifade özgürlüğünü savunmuştur. Prusya'da hayata geçen bir sansür yasası sonrası yazdıkları bu duruma örnektir: *“Sansür herkesin eşit olduğu despotik bir rejim gibi, değerde değilse bile değer yoksunluğunda bizi itaat altında tutar; bu türden bir basın özgürlüğü entelektüel yaşam alanında oligarşiyi sunmak ister. Sansür bir yazarın en fazla bir külfet, kendi gerçekliğinin sınırları içinde bir uygunsuzluk olabileceğini ilan eder. Hangi yazar ‘otorite’ sahibi, hangisi ‘otorite yoksunu’ meselesine gelindiğinde, şimdiye kadar tek otorite olmuş bu türden bir basın özgürlüğü, halkın sesini önceden duyabilmek için dünya tarihini öngörmek gerektiğini öne sürer.”* (Marx, 2012, s.105). İkinci olarak Marx gazetecilik faaliyetinin sadece bir geçim aracı değil siyasi bir görev olduğunu düşünmektedir. Mesleği geniş bir kitleye erişim imkânı sağlamakta ve bu imkân gazetecilik pratiğini siyasi değişim için işlevlendirme fırsatı sunmaktadır. Bu nosyon özellikle propagandanın devrimci biçimlerde ve basın eliyle kullanılmasına alan açtığından dolayı önemlidir. Üçüncü olarak Marx'ın gazeteciliği dünyada yaşanan önemli gelişmeleri eleştirel biçimde mercek altına almaya ve ABD İç Savaşı ya da Afyon Savaşı gibi dönemin güncel vakalarının ekonomi politığına irdelemeye odaklanmıştır. Bu anlamda Marx'ın gazetecilik pratiği “olay yerinden bildiren” geleneksel gazetecilik anlayışlardan ayrılmaktadır (Mosco, 2013, s.30-33).

Propagandanın devrimci hedefler için etkin biçimde kullanımının teorik olarak tartışılması ve pratik olarak hayata geçirilmesinin tarihsel olarak en önemli örneklerinden biri Rusya'da SSCB'nin kurulmasıyla sonuçlanan devrim sürecidir. 1917 Ekim Devrimi'ne önderlik eden ve Rusya'da sosyalist rejimin kurulmasını sağlayan Bolşevik Parti'nin propagandayı tanımlama ve kullanma biçimi bu anlamda önemlidir. Fakat bilinmelidir ki Bolşevikler propaganda üzerine tartışmalar yürütse de kitlesel ikna teknikleri hakkında bir strateji ortaya

koymamıştır. Bolşevik liderler ve teorisyenlerin propagandaya ilişkin açıklamaları örgütsel sorunlar ve pratik siyasal meseleler etrafında şekillenmiş, hiçbir zaman propaganda stratejileri üreten bir “uzman” grubu oluşturulmamış; “beyin yıkama” maksatlı yöntemler araştırılmamış, propaganda faaliyeti öz olarak siyasal eğitim çalışması olarak tartışılmıştır (Kenez, 1985, s.8).

Genel olarak bakıldığı zaman Bolşeviklerin iktidara gelişinden önceki devrimci propaganda faaliyetleri, iktidar sonraki döneme kıyasla ifşa edici, mobilize edici, eleştirel ve motive edici niteliklere sahiptir. Bu araştırma çerçevesinde odaklanılacak tarihsel kesit de bu dönemdir. Bu kesitte Bolşeviklerin propagandayla ilgili fikirleri büyük ölçüde parti lideri Vladimir İlyiç Lenin tarafından şekillendirilmiştir. Lenin’in devrimci propagandayla ilgili savunduğu iki temel fikir bulunmaktadır. İlk olarak propaganda bir eğitim pratiği olarak örgütsel zeminde kadrolar arası fikir birliğinin sağlanması konusunda önemli bir araçtır ve bir örgütlenme faaliyeti niteliği taşımaktadır. İkinci olarak propaganda, siyasal bilinçleri kısa erimli ekonomik kazanım mücadelelerinin ufkuyla sınırlı işçi sınıfını bilinçlendirme konusunda önem taşımaktadır. Yani propaganda ekonomik mücadeleyi politik iktidar mücadelesine dönüştürme, işçi sınıfının sorunlarını genel politik ve toplumsal sorunlarla bağdaştırma konusunda işlevseldir (Liu, 2020, s.85). 1902 yılında yayımlanan *Ne Yapmalı* (2011) başlıklı çalışmasında propaganda ilgili fikirlerini sistematik hale getiren Lenin’e göre işçilerin ekonomik alandaki kendiliğinden mücadeleleri devrimci süreçler için yetersizdir. İşçilerde devrimci bilinç kendi kendine ortaya çıkmaz çünkü işçi sınıfının bilgiye erişimi hem sınırlıdır hem de işçiler egemen burjuva ideolojisinin etkisi altındadır. Bu sebeple devrimci bilinç işçilerde kendiliğinden ortaya çıkamaz, dışarıdan taşınmalıdır. Lenin işçilere içeriği ekonomik eşitsizliklerin teşhirinden ibaret bir propagandayla gitmenin devrimi tetikleme açısından yetersiz kalacağını düşünmekte, Rusya’daki otokrat çarlık rejiminin tüm yönlerini ifşa eden bir propagandanın gerekliliğini savunmaktadır. Bu anlamda Lenin’den iki alıntıya bakmak faydalı olacaktır:

“İşçiler sosyal demokrat bir bilince zaten sahip olamazlardı dedik. Bu bilinç onlara ancak dışarıdan verilebilirdi. Bütün ülkelerin tarihi, işçi sınıfının salt kendi gücüyle ancak sendikal bir bilinç üretecek durumda olduğunu; yani

sendikalarda birleşmek, işverenlere karşı mücadele etmek, hükümetten işçiler lehine şu ya da bu yasayı çıkarmaya zorlamak vb. gerektiği inancını geliştirebileceğini gösteriyor. Oysa sosyalizm öğretisi, mülk sahibi sınıfların eğitilmiş temsilcileri, yani aydınları tarafından geliştirilen felsefi, tarihsel, ekonomik teorilerin içinden doğmuştur.” (Lenin, 2011, s.51)

“Politik sınıf bilinci işçiye ancak dışarıdan verilebilir; yani ekonomik mücadelenin dışından, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından verilebilir. Bu bilginin elde edilebileceği tek alan, bütün toplumsal sınıfların ve katmanların devlet ve hükümetle olan ilişkilerinin alanıdır, bütün sınıflar arasındaki karşılıklı ilişkilerin alanıdır. Bu nedenle, işçilere politik bilgiyi götürmek için ne yapmalı sorusuna, çoğu durumda pratikçilerin -özellikle de "ekonomizme" eğilimli olan pratikçilerin- yetindikleri yanıtı vermekle kalmamak gerekir; yani yalnızca, "işçilere gitmek" yanıtı verilmemelidir. İşçilere politik bilgiyi götürmek için, sosyal demokratlar, toplumun bütün sınıflarına gitmek zorundadırlar, kendi müfrezelerini dört bir yana salmak zorundalar.” (Lenin, 2011, s.97-98)

Buradaki “dışarıdan” kelimesi genel olarak “işçi sınıfının dışındaki aydın kesimler ve örgütlü devrimciler” olarak yorumlansa da kastedilen sadece işçi olmayan kimselerin işçilere bilinç taşıması değildir. “Dışarıdan” demek işçi-işveren ilişkisinin dışı demektir. Yani bir işçi kendi çalışma arkadaşlarına “bilinç taşısa” dahi işçi ve işverenlerin arasındaki ilişkilerin dışına, hem tüm sınıf ve tabakaların kendi aralarındaki ilişkilere hem de bunların devletle olan ilişkilerini kapsayan alana yönelmek zorundadır. Lenin’e göre işçilerin ekonomik bilince ulaşması, işverenleri kendilerine karşıt bir sınıf olarak görmesi ve bu bağlamda kendileriyle siyasal rejim arasındaki karşıtlığı görmesi için bütünsel bir bilinç gerekli değildir. İşçiler bütünsel bir bilinç olmadan da bu bilgilere ulaşabilir. Ancak mevcut düzeni yıkacak bir siyasal hareketlilik ve bu süreçte işçi sınıfının diğer ezilen toplumsal kesimlere önderlik edebilmesi için bütünsel bir bilinç gerekir. Devrimci hareket işçilerin işverenlere karşı tepkilerini bir başlangıç noktası olarak önemseyecek, orada kalmayıp aynı tepkileri emek gücünü satmayı zorunlu kılan toplumsal düzenin yıkılması için ileri taşıyacaktır. Bu taşıma işlemi de güncel ve parçalı sendikal bilincin aşılp tarihsel, bütünsel ve

devrimci bilincin içselleştirilmesiyle hayata geçecektir. Bütünsel bilinç verili toplumsal düzeni tüm yönleriyle görecektir, bu düzenin tüm sınıf ve tabakalar üzerindeki etkisini dikkate alacak ve siyasal sistemin çalışma yaşamının ötesinde gündelik yaşam, aile, din, bilim ve başka alanlardaki kendini ortaya koyuş biçimlerini değerlendirecektir. Devrimci bilinç bu sebeple parçalı değil bütünseldir (Çulhaoğlu, 2015, s.412-413).

Kısaca söylemek gerekirse Lenin'in fikri çabası şu noktaya odaklanmaktadır: İşçi kendi alanıyla sınırlı kalmamasın, toplumsal yapının bütününe gitsin, işçiye gidilecekse de onun özel alanı dışından, yani toplumun bütününden gidilsin (Çulhaoğlu, 2015, s.419). Bu bağlamda propaganda işçilerin doğrudan ekonomik meseleleriyle ilgili olmayan politik ve toplumsal bir içeriğe de sahip olmalı ve tüm bu mücadele başlıkları birbirleriyle ilişkili biçimde işlenmeli; propaganda ise bir eğitim faaliyeti olarak bu süreçlerde kullanılmalıdır:

“Şimdi ortaya çıkan soru şu: Politik eğitimin içeriği ne olmalıdır? İşçi sınıfının otokrasiye karşı düşmanlığı fikrinin propagandasıyla yetinilebilir mi? Kuşkusuz ki hayır. İşçilerin politik yönden ezildiklerini açıklamak yetmez (tıpkı onların çıkarlarının, işverenlerin çıkarlarına aykırı olduğunu açıklamamanın yeterli olmaması gibi). Bu baskının her somut görünümünü ajitasyonda kullanmak gerekir (tıpkı ekonomik baskının somut görünümünü ajitasyonda kullandığımız gibi). Ve toplumun en farklı sınıfları bu baskıdan nasibini aldığı için, bu baskı da yaşamın en farklı alanlarında -mesleki, kamusal, bireysel, ailevi, dinsel, bilimsel vb. vb.- ortaya çıktığı için, otokrasinin çok yönlü politik teşhirinin örgütlemesini üstlenmediğimiz takdirde, işçilerin politik bilincini geliştirme görevimizi yerine getirmemiş olacağımız açık değil mi?” (Lenin, 2011, s.77-78)

Lenin'in "sınıf bilinci" olarak adlandırdığı kavram propaganda açısından düşünülürse işçi sınıfının tüm toplumsal sorunları eleştirel bir şekilde analiz edebilme, baskıcı ve sömürücü toplumsal ve politik düzeni teşhis edebilme yetisidir. Lenin, bu bütünsel ve kapsayıcı bilincin devrim için yeterli bir hazırlık zemini olabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla, propagandanın en etkili sonucu elde edebilmesi için ekonomik mücadele ufku aşılmalı, tüm dünyayı

dönüştürmeyi hedefleyen bir akılla hareket edilmeli ve propaganda bireysel işçi bilincinin dönüşümünü hedefleyen bütünsel bir faaliyet olmalıdır. Devrimci propaganda, burjuva ideolojisinin etkisindeki işçi sınıfının tüm sembolik evrenini yeniden kurmalı, dünyayı sınıf bilinci çerçevesinde yeniden inşa etmeli, net ve bütünsel bir ideolojik çerçeve üretebilmelidir (Liu, 2020, s.88).

Lenin *“Hem teorisyen hem propagandacı hem ajitator hem de örgütleyici olarak halkın bütün sınıflarına gitmek zorundayız”* diyerek hem propagandanın egemen sınıfsal ittifak dışındaki herkese yönelik üretilmesi gerektiğini savunmuş hem de propaganda anlayışı çerçevesinde entegre bir üçlü görev tanımı yapmıştır (Lenin, 2011, s.101). Lenin’in propaganda sisteminde teorisyenlik, propagandacılık ve ajitatorluk olmak üzere üç temel rol fark edilmektedir. Teorisyenlik doğru teorik çerçevenin üretilmesiyle ilgilidir. Bolşevikler, geleneksel “akademik ve bilimsel tarafsızlık” anlayışların aksine teorik araştırmaları sınıf mücadelesinin, politik mücadelenin ve dolayısıyla propaganda faaliyetlerinin bir parçası olarak ele almışlardır. Bilgi-güç ilişkilerini sorunsallaştırıp bilgi üretim süreçlerindeki politik güçlerin etkisini azaltmanın mümkün ve doğru olacağına inanan pozitivist anlayışların aksine Lenin, bilgi-güç ilişkisinin kaçınılmaz olduğunu kabul edip, bilgi ve güç ilişkisindeki gücün sahipliği meselesini sorunsallaştırmaktadır. Bilginin tarafsızlığını reddeden Lenin, bunun kim için ve kime karşı kullanıldığıyla ilgilenmekte, böylece teorik araştırmalar propaganda süreçlerinin bir parçası olarak değerlendirilebilmektedir. Propagandacılık rolü ise teorik araştırma yapmaktan ziyade partinin mevcut teorik ve politik açılımları çerçevesinde ikna hedefli pratikleri kapsamaktadır. Bu bağlamda partiye bağlı gazeteciler, yazarlar ve araştırmacılar Bolşevik propagandacıların büyük kısmını oluşturmaktadır. Ajitatorlar ise tabandaki propaganda faaliyetleri yürüten kadrolardır; parti politikalarını yalın ve çarpıcı biçimde aktarmakla, kitlesel seferberlik inşa etmekle ilgilenmektedirler. Görev tanımları mevcut olsa da bu roller çerçevesinde sınırları belirlenmiş bir iş bölümü mevcut değildir; Lenin parti kadrolarının tümünün bu üç rolü de hayata geçirebilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu üç farklı rolün varlığı Lenin’in propaganda sisteminin farklı grupları hedeflediğini de göstermektedir. Teorik çalışmalar eğitilmiş kesimleri,

propagandif çalışmalar devrimci siyasal örgütün etkisine açık ancak politikalar konusunda rasyonel ve açıklayıcı açılımlara ihtiyaç duyan eğitimli ve “kanaat önderi” ya da “parti kadrosu” niteliği taşıyan insanları, ajitasyon faaliyetleri de geniş kitleleri hedeflemektedir (Liu, 2020, s.89-90).

Leninist propagandanın en önemli noktalarından biri gazetelere siyasal örgütlenme konusunda merkezi bir rol biçmesidir. Lenin’in devrim stratejisinde disiplinli bir siyasal parti nasıl merkezi oynuyorsa böyle bir partinin örgütlenmesinde de merkezi bir ulusal gazete önemli bir rol oynamaktadır. Lenin’e göre ulusal çapta yayın yapan bir gazete sadece kolektif bir propagandacı ve ajitator değil, aynı zamanda kolektif bir örgütleyicidir. Bu bağlamda Lenin tek bir ulusal parti gazetesinin çıkarılmasında her zaman ısrarcı olmuş, bu gazetenin sadece geniş kitlelere ulaşma konusunda verimli olmayacağını, aynı zamanda farklı alanlardaki kopuk devrimci kadroları ortak bir ağda birleştirme konusunda da etkili olacağını savunmuştur (Liu, 2020, s.90-92).

Bu perspektifle hayata geçen Bolşevik yasal basın faaliyetleri 1907’de *Zrenie* (Bakış) isimli iki sayı çıkabilen bir gazeteyle başlamıştır. 1910 yılında Bolşevikler ve Menşeviklerin ortak girişimiyle çıkmaya başlayan ancak daha sonra Bolşevik kontrolüne geçen *Zvezda* (Yıldız) önce haftalık çıkmaya başlamış, daha sonra periyodunu haftada üç sayıya çıkarmıştır. Çıktığı bir buçuk yıllık süreçte toplamda 69 sayı basılmış, bunların da 30’u toplatılmıştır. Ancak Bolşeviklerin en etkili gazete çalışması 1912’de Petrograd’da yayına başlayan *Pravda*’dır. Tirajı 20 bin ile 40 bin arasında değişen gazetede Petrograd’da bulunan tüm önde gelen Bolşevik militanlar çalışmış, gazete iki yıllık yayın tarihinde dokuz kez kapatılmış, sekiz kez de yeni isimlerle tekrar kurulmuş, çıkarılan 646 sayıdan 190’ı sansürlenmiştir. Bu süreçte resmi otoritelerin hukuki baskısından korunmak gazete içeriğinde bir “Ezop dili” tutturulmuş, örneğin “Merkez Komite” yerine “önde gelen Marksistler” ifadesi kullanılmıştır. Çıktığı dönemde *Pravda* tüm parti yayın faaliyetinin amiral gemisi rolünü üstlenmiş, Rusya’da çıkan tüm Bolşevik yayınlar *Pravda* çizgisini dikkatlice takip etmiştir (Kenez, 1985, s.26-27).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmada iki yöntem kullanılmıştır. İlk olarak gazetenin nasıl ortaya çıktığını ve üretim sürecini, siyasi motivasyonlarını, rutin işleyişini, dağıtım biçimini ve okurlarıyla kurduğu diyalogu anlamak için derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

İkinci olarak görüşmelerden elde edilen verilen ışığında *Demokrat*'ın yayın politikası çerçevesindeki önemli gündemler belirlenmiş ve bu gündemlerle ilgili manşet haberleri konularına göre tasnif edilerek yorumlayıcı içerik analizi yapılmıştır. Manşetlerin kategorizasyonu şöyledir:

- Toplumsal sorunlar,
- Siyasal kriz
- Toplumsal hareket
- Resmi baskı ve şiddet
- Faşizm / Anti Faşizm
- Dış Haberler / Emperyalizm

Araştırmada elde edilen bulgular propaganda ve devrimci propagandaya ilişkin çalışmada ortaya propaganda eksenli literatür ve teorik çerçeve eşliğinde tartışılmış, bunun dışında *Devrimci Yol*'un devrimci popülist bir hegemonya projesi olarak tartışıldığı teorik çerçeve de gazetede üretilen propagandayı analiz edebilmek adına kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında *Demokrat* gazetesinin üretim veya dağıtım süreçlerinde rol almış yedi kişiyle ve gazetenin arşiv çalışmasını yürütmüş bir kişiyle 15 Mart 2025 ve 4 Nisan 2025 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir:

- Hasan Basri Çıplak (10 Şubat 2025): *Demokrat*'ın sorumlu yazı işleri müdürüdür.

- Kumru Başer Kafaoglu (12 Şubat 2025): *Demokrat* muhabiridir.
- Ayşe Düžkan (14 Şubat 2025): *Demokrat* muhabiridir.
- İnci Hekimoğlu (20 Şubat 2025): *Demokrat* muhabiridir.
- Tuncer Özdemir (21 Şubat 2025): *Demokrat* dağıtım sorumlusudur.
- Mehmet Yeşiltepe (7 Mart 2025): *Devrimci Yol*'un İstanbul örgütlülüğündedir. Gazetenin dağıtım ve gönüllü muhabirlik süreçlerinde yer almıştır.
- İbrahim Aydın (7 Mart 2025): *Devrimci Yol*'un Karadeniz örgütlülüğündedir. Gazetenin dağıtım ve gönüllü muhabirlik süreçlerinde yer almıştır.
- Mutlu Arslan (4 Nisan 2025): TAKSAV (Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat için Vakıf) çalışanıdır.

Görüşmeciler tez yazarının kişisel ilişkileri aracılığıyla bulunmuş, görüşmeler ise yaklaşık olarak 30-70 dakika arasında sürmüştür. Sorular gazetenin çıkış sebeplerini, üretim ve dağıtım süreçlerini, yayın politikasını, okurlarıyla kurduğu ilişkileri ve okurları tarafından nasıl tartışıldığını, dönemin basınındaki konumunu ve *Devrimci Yol*'la ilişkisini anlayabilmeye yönelik olarak kurgulanmıştır.

Bu araştırmanın temel sınırlılığı büyük ölçüde görüşmelere ve manşetlere dayanmasıdır. Bu durum çalışmanın gazetenin siyasal içeriği ve propaganda faaliyeti konusunda temel niteliklerini ortaya koyabilmesine karşın gazetenin başka bölümlerinin incelenmesiyle ortaya çıkabilecek nüansları görememektedir. Özellikle belirtmek gerekirse kültür-sanat ve çocuk haberleri, okur mektupları, araştırma dosyaları ve *Devrimci Yol*'un siyasal mesajlarının iletildiği imzasız yazılar ve köşe yazarlarının içerikleri çalışma kapsamına girmemiş, bu da söz konusu bölümlerin gazetenin temel propagandasıyla nasıl ilişkilendiğinin görülememesine sebep olmuştur.

5. DEVRİMCİ PROPAGANDA ARACI OLARAK DEMOKRAT

Demokrat gazetesi, araştırma çerçevesinde yapılan görüşmelerde bir propaganda aracı olarak tanımlanmış; hedefinin ise temel olarak okur kitlesinin siyasal eğitimi ve bilinçlendirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde bir propaganda aracı olarak *Demokrat*'ın üretim ve dağıtım süreçleri, siyasal işlevi ve etki gücü araştırma bulguları ve teorik çerçeve eşliğinde incelenecek ve tartışılacaktır.

5.1. Demokrat'ın Yapısı

Demokrat'ın iç örgütlenmesi, üretimi ve dağıtımını nasıl bir propaganda aracı olduğunu anlamak önemlidir. Zira propaganda sadece içerikle değil dağıtım ve üretim süreçleriyle de ilgili bir olgudur (Auerbach ve Castronovo, 2013). Bu anlamda bir hegemonya projesi olarak ele aldığımız *Devrimci Yol*'un propaganda organı olarak tasarlanan *Demokrat*'ı tartışmadan önce gazetenin örgütlenişi, kadro yapısı ve dağıtım süreçlerini ortaya koymak gerekmektedir.

Demokrat'ın kuruluş aşamasındaki örgütlenme süreci iki kanaldan yürümüştür. İlk olarak *Devrimci Yol*'un ilişkili olduğu fakat *Devrimci Yol* üyesi olmayan yazarlar, gazeteciler, akademisyenler ve sanatçılar gazetede yer almaları için davet edilmiştir. Bunların arasında gazetenin imtiyaz sahipliğini üstlenen Dursun Akçam ve genel koordinatörlük görevini üstlenen Arslan Başer Kafaoğlu gazete yönetiminde söz sahibi olmuş, iktisatçı Emil Galip Sandalcı ve şair Can Yücel de yazı işleri ekibine zaman zaman katılarak gazete yönetiminin fiili olarak içinde yer almıştır (Kumru Başer, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2025).

İkinci kanal ise *Devrimci Yol* kadrolarıdır. Daha önce gazetecilik tecrübesi olan, yabancı dil bilen, gazetecilik eğitimi almış ya da alan, yayın üretme ve dağıtım çalışmalarında rol almış *Devrimci Yol* militanları çalışma alanlarından alınarak *Demokrat*'a alınmıştır. Bu süreçte sendikal çalışmadan, mahalle çalışmalarından, üniversite çalışmalarından ve dergi dağıtım çalışmalarından çeşitli insanlar gazeteye kaydırılmış ve yeteneklerine göre

görevlendirilmiştir. Bu konuda gazetenin farklı alanlarında çalışan Düzkan, Hekimoğlu ve Özdemir şunları söylemiştir:

“Devrimci Yol dergisinin dağıtımını yapıyordum. Ankara’da yasaklandı, gittik Bursa’da bastık. Bursa’da yasaklandı, İzmir’e gittik. Böyle kaçak göçek basıyorduk dergiyi. Bir gün İzmir’de bastığımız dergiyle Ankara girişinde yakalandım. Bir altı ay kadar hapis yattım. Çıktım. Gazete tartışmaları başladı. Dergiden dolayı dağıtım tecrübemiz olduğu için gazete dağıtımı işinde de çalışmaya başladık.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

“Zaten Devrimci Yol’cuydum. İki farklı alanda çalışıyordum. Bunlardan biri Devrimci Sağlık İş sendikasıydı. Yabancı dil bildiğim için Demokrat’a alındım. Yabancı dil bilmek o dönem yaygın değildi. Dış haberlere düşündüler ama işçi muhabiri olmayı başardım. Örgütlü yapı içinde oldu orada çalışmaya başlamam. 20 yaşındaydım.” (Ayşe Düzkan, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2025).

“Üniversite öğrencisi iken Demokrat’a girdim. Marmara Basın Yayın’da okuyordum. Devrimci Yol sempatisini idim. Sıkıyönetim muhabiri yapıldım. Bana ilk söylenen parka, bot klasik giyiminden uzak duracağımı. Selimiye Kışlası’nda sıkıyönetim mahkemelerini izledim ve ek olarak toplumsal olaylar sayfasında çalıştım.” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Demokrat’ın yönetimi şöyledir:

- Dursun Akçam: İmtiyaz Sahibi
- Arslan Başer Kafaoğlu: Genel Koordinatör
- Bülent Özukan: Yazı İşleri Müdürü.
- Hasan Basri Çıplak: Yazı İşleri Müdürü.
- Işık Yurtçu: Yazı İşleri Müdürü.
- Selami Aydın: Yazı İşleri.
- Yalçın (Oşin) Çilingir: Yazı İşleri.
- İbrahim Sevimli (Yavuz): Yazı İşleri.
- Cumhuriyet Aytulun: Yazı İşleri.
- Ömer Kâmil Oral: Mesul Müdür.
- Ayşegül Dora Güney: İstihbarat Şefi.

- Ergün Atasü: Ankara Temsilcisi.
- Oktay Pirim: Ankara İstihbarat Şefi.
- Fatmagül Sevkuthan Nevsuhan: İzmir Temsilcisi (TAKSAV Arşiv, 2025; Şekil 5.1; Şekil 5.2)

Gazetenin İstanbul ekibi şöyledir:

- Muhabirler: Ayşe Düzkan, Aybars Çağlayan, Ayşen Gür, Bediz Doğan, Bülent Can, Cem Usal, Cengiz Yıldırım, Cengizhan Güngör, Dilek Güney, Esat Papila, Ferda Volkan, Fevzi Saygılı, Firdevs Tacettin Robinson, Gülnur Özuslu, Handan Erbayav Gülerman, Handan Turhanlı, Hikmet Çelebi, Hüseyin Adli Apaydın, Hüseyin Özkan, İnci Hekimoğlu, İrfan Karaoğlu, Kadir Kapuağası, Kumru Başer Kafaoğlu, Metin Koç, Mustafa Bülbül, Mustafa Ertaş, Nevzat Öztürk, Neyyire Özkan Yılmaz, Nurcan Akad, Pınar Ünsal, Recai Ünal, Sabetay Varol, Sevgi Argun, Sultan Özkan, Süleyman Özçiftçi, Vildan Yiğit.
- Foto Muhabirleri: Ali Uluggergerli, Hüseyin Avuç, Süha Şerbetçioğlu.
- Gece Servisi: Cengiz Özdemir, Erol Savran, Hatice Kumbasar, Ceylan Özerengin, İbrahim Gül, Mustafa Muti Ceviziçi.
- Dış Haberler: Ragıp Zarakolu, Şebnem Şenyener.
- Çocuk Sayfası: Nural Birden.
- Karikatür: Haslet Soyöz, Ohannes Şaşkal.
- Araştırma: İzak Atiyas.
- İdare: Adnan Aktaş, Arslan Kahraman, Atilla Duran, Celal Bayar, Nebahat Muslu, Orhan Örucü, Selçuk Ceviziçi, Zafer Çelik, Zafer Kul, Zeynep Yerdelen.
- Sayfa Sekreterleri: Muzaffer Aksoy, Arif Esen, Hikmet Çelebi.
- Dizgi-Düzelti: Aida Ünlüer, Birsan Havva Aksoy, Ayla Ertuğrul Çiringel, Ayşe Çelikkol, Esin Hasılcıoğlu, Mustafa Kemal Karaosmanoğlu, Müge Acar, Sema Erdemli.
- Teknik Servis: Aydemir Ökmen, İbrahim Kurt, Mazhar Gün, Nadir Mutluer, Radife Kurt, Ramazan İkikat, Ziya Çağrıçı, Zülfikar Güçlü.

- Dağıtım: Ahmet Yücel, Ali Yılmaz, Candan Sönmez, Mehmet Bölükbaşı, Yusuf Kaçmaz.
- Muhasebe: Mehmet Akan.
- Güvenlik: Ali Açıkgoz, Ferdi Koç, Hüseyin Aktaş, Hüseyin Türkoğlu.
- Ulaşım: Adil Yılmaz (TAKSAV Arşiv, 2025).

Ankara ekibi ise şöyledir:

- İdari İşler: Yalçın Gülerman.
- Muhabirler: Kemal Balcı, Mehmet Genç, Sevil Ürgün, Yasemin Sağlam, Zafer Polat.
- Araştırma-İnceleme Birimi: Ayşe Meltem Özaltın, Kayhan Acardağ, Oğuz Türkyılmaz.
- Araştırma Destek: Abdullah Ersoy, Celal Küçüker, Filiz Akçay, Mustafa Sönmez, Serpil Sancar.
- Dizi-Süreli Yayınlar: Murat Çelikkan.
- Çocuk Sayfası: Ekrem Berik, Füsün Akarsu, Hatun Yılmaz, Nadire Mater, Selçuk Pehlivan.
- Teknik Destek: Hatice Ayrancı, Hamdi Gürpınar, Karen Şen, Mustafa Delikanlı, Sema Derici.
- Muhasebe: Atilla Duran.
- Dağıtım Sorumlusu: Tuncer Özdemir (TAKSAV Arşiv, 2025)

İzmir ekibi şöyledir:

- Muhabir: Selver Savran (TAKSAV Arşiv, 2025).

Köşe yazarları ise şöyledir: Emil Galip Sandalcı, Can Yücel, Gülten Akın, Emre Senan, Haslet Soyöz, Rifat Ilgaz, Ahmet Yıldız, Adnan Binyazar, Alpaslan Işıklı, Cevat Geray, Demirtaş Ceyhun, Doğu Ergil, Enver Gökçe, Erdal Atabek, Fehmi Yavuz, Fikret Otyam, Günay Akarsu, Hayati Asilyazıcı, Hıfzı Topuz, İlhami Soysal, Kerim Korcan, Mehmet Bayrak, Mert Başat, Murat Belge, Muzaffer Erdost, Niyazi Ağırnaslı, Özdemir İnce, Selçuk

Demirel, Talip Apaydın, Tanju Cılızoğlu, Turhan Temuçin, Türkkaya Ataöv, Ümit Kaftancıoğlu, Vahap Erdoğan, Vedat Dalokay.

Şekil 5.1 Demokrat'ın 26 Aralık 1979- 29 Ocak 1980 tarihleri arasındaki künyesi, Kaynak: Halkın Gazetesi Demokrat, TAKSAV Arşiv, 2025, <https://taksavarsiv.org/demokrat/#toggle-id-4>.

Şekil 5.2 Demokrat'ın 2 Mart 1980-12 Eylül 1980 tarihleri arasındaki künyesi, Kaynak: TAKSAV Arşiv, 2025, <https://taksavarsiv.org/demokrat/#toggle-id-4>.

Ayşe Düzkın'ın aktardığına göre gazetenin örgütlenme yapısı bugünün daha yatay ve daha az hiyerarşik biçimde örgütlenmiş alternatif medyalarından ziyade ana akım gazetelere benzemektedir; müdürler, şefler, yazı işleri üyeleri ve siyasal sorumlulardan oluşan bir yönetim yapısı bulunmaktadır. Gazetenin dönemin diğer ana akım gazeteleri gibi işçi-sendikal mücadele servisi, yurt haberleri servisi, toplumsal olaylar servisi, kültür-sanat servisi ve çocuk servisi bulunmaktadır.

Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre gazetenin temel yayın politikası künyede yer alan isimler tarafından belirlenmemektedir. Temel istikamet gazete içinde *Devrimci Yol*'un siyasal sorumluları olan Hasan Basri Çıplak, Cumhur Aytulun, Selami Şakir ve İbrahim Sevimli ile *Devrimci Yol*'un gazete dışındaki yöneticilerinin bir ya da iki haftalık periyotlarda düzenledikleri toplantılarda belirlenmektedir ve bu toplantılar *Demokrat* bürosunda değil *Devrimci Yol*'a ait mekanlarda yapılmaktadır. Birinci sayfanın, manşetlerin ve

gazetenin odaklanacağı gündemin belirlenmesinde Dursun Akçam ve Arslan Başer Kafaoğlu dışında *Devrimci Yol*'un gazetede ki siyasal sorumlu olarak tanımlanabilecek kadroları etkin rol oynamaktadır. Fakat İnci Hekimoğlu'nun belirttiğine göre siyasal sorumluların bu belirleyiciliği bir ideolojik baskı durumu yaratmamış ve gazetenin çıktığı süreçte yarılma yaratacak düzeyde bir tartışma konusu çıkmamıştır. Bunda da anti faşist siyasal gündemin yakıcılığını yarattığı ortaklaşma önemli rol oynamış, oluşabilecek potansiyel ayrım noktaları silikleşmiştir. Yine de Ayşe Düzkın kimi zaman siyasi sorumluların gazete işlerindeki tecrübesizlikleri nedeniyle profesyonel kadroların işlerini zorlaştırdıklarını ve bu nedenle çeşitli tartışmaların yaşandığını ifade etse de ideolojik ya da siyasi düzeyde bir gerilim yaşanmamıştır:

“Devrimci Yol'un ideolojik baskısı var mıydı? Murat Belge gibi, Dursun Akçam gibi, Emil Galip gibi, Arslan Başer gibi kişilerin olduğu bir gazeteye ideolojik olarak baskı yapmak kolay değildir. Ama ideolojik baskıya gerek de yoktu. Çünkü öyle bir siyasal ve toplumsal ortam vardı ki böyle bir baskıyı ihtiyaç kılacak bir ortam ve siyasal atmosfer oluşmadı. Hiçbir zaman benim haberlerime bir müdahale olmadı, etrafımda da görmedim.” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Görüşmecilerin aktardığına göre gazetenin yazı kurulu her sabah saat sekizde Dursun Akçam, Yalçın Çilingir, Cumhur Aytulun ve Ragıp Zarakolu'nun katılımıyla toplanmakta, gazetenin diğer yöneticileriyle beraber Emil Galip Sandalcı ve Can Yücel de değişen sıklıklarla toplantılara katılmaktadır. Burada günün gazetesi planlanmakta, manşetler gündeme göre belirlenmektedir. Eylemler, günün siyasal gelişmeleri, resmi siyasal baskılar ve siyasal şiddet ortamına ilişkin gelişmeler mutlaka görülmektedir:

“Gazetede Devrimci Yol'un gündemi belirleyiciydi. Mesela DİSK kongresi var. Öyle bir şey olduğu zaman DİSK kongresi öne çıkabilir mesela, köşe yazarlarından yazı rica edilir. Ama ağırlıklı olarak Adalet Partisi iktidarı ve faşist saldırılar ve devrimcilerle faşistler arasındaki çatışmalar var.” (Ayşe Düzkın, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2015).

Sonuç olarak gazetenin *Devrimci Yol* kadroları ve *Devrimci Yol* üyesi olmamakla beraber harekete yakın duran entelektüeller tarafından idare edildiği görülmektedir.

Demokrat'ın kadrosunun çoğunluğu genç, 30 yaşını aşmamış insanlardan oluşmaktadır. Görüşmecilerin aktardığına göre çalışan profesyonel muhabir sayısı günlük bir gazetenin standartları için yetersizdir. Bu profesyonel muhabir açığı ise *Devrimci Yol*'un yaygın siyasal ilişkileri ve kitleselliği kullanılarak ikame etmektedir. Bu ilişkiler sayesinde *Demokrat* etrafında geniş ve gönüllü bir doğal muhabir ağı inşa edilmiş ve bu ağ bir haber ajansı gibi çalışmaya başlamıştır. Bu anlamda patronsuz, sermayesiz ve kar amaçsız bir gazetenin getirdiği dezavantajlar *Devrimci Yol*'un geniş siyasal ilişkiler ağı sayesinde telafi edilebilmiştir. Görüşmecilerin aktardığına göre gazetenin doğal muhabir ağının en çok haber ulaştırdığı alanlar taşra kentleri, büyük kentlerin gecekondu mahalleleri ve üniversitelerdir:

“Yoğun ve sistemli olarak, her ilde ve kasabada gazetenin bir gönüllü muhabiri vardı. Bunlar gönüllü olmasına rağmen işin hakkını verirdi. Orada ne olmuşsa gazeteye iletilirdi. Miting mi olmuş yürüyüş mü olmuş, halkın fındık sorunu mu varmış çay sorunu mu varmış, buna ilişkin insanlar ne düşünürmüş iletilirdi. Bu doğal muhabir ağı gazeteyi halkın gazetesi yapan temel etkenlerden birisiydi. Yoksa sadece ajanslara bağlı bir gazete sermaye ve devlete bağımlı bir gazete olurdu. Gazete etrafında doğal bir ajans örgütlenmesi doğmuştu. Devrimci Yol esasında çok geniş bir hareketti. Çok geniş ilişki ve imkanları vardı. Bunlar da gazete için seferber ediliyordu.” (İbrahim Aydın, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

“Direniş noktaları, grev noktaları, mahalleler o dönem öne çıkıyordu. O dönem doğan muhabirlik diye bir olgu vardı. Senin Demokrat'a haber ulaştırman için profesyonel muhabir olman gerekmiyordu mesela. Bu direniş noktalarından insanlar Demokrat'a haber ulaştırıyordu.” (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

“O dönemde ev telefonları çok kısıtlı. Biz gençlik hareketinde ve mahallelerde çok etkindik. O kesimlerdeki arkadaşlar halktan gördükleri, yakaladıkları

haberleri getirip muhabir arkadaşlara götürürdü. Onlar da gazeteye ulaştırırdı. Mahallelerden geliyordu haberler. Çok fazla muhabirimiz yoktu mesela Ankara'da ama çok haber geliyordu. ODTÜ'deki arkadaşlar mesela kendi aralarında haberleri hazırlayıp gazeteye ulaştırıyordu. Maddi olarak kaynağımız azdı ama haber kaynağı açısından kaynaklarımız boldu. Hatta çok fazla haber aktığı için doğrulamak vakit alıyordu, bazen arkadaşlar kızılıyordu, neden haberimizi yapmadınız diye.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Dönemin siyasal şiddet iklimi düşünüldüğünde irdelenmesi gerek başka bir mesele de güvenlidir. Bu anlamda gazetenin kuruluş çalışmaları esnasında mekânsal düzenlemeler silahlı bir saldırı olması ihtimali de gözetilerek yapılmış ve kalıcı bir güvenlik bir ekibi oluşturulmuştur:

“Güvenliği kendimiz oluşturduk. Binanın ön tarafı sokağa bakıyor. Arka tarafı da bir ilkokula bakıyor. Akşam okulda kimse yok. Bizim bir demirci arkadaşımız vardı. Ona bir demir kapı yaptırdık. Kapıya da bir görüşme mazgalı koyduk, gelenleri içeri sokmadan evvel görelim diye. İkinci katın girişine koyduk. Bütün merdivenleri de en aşağıdan yukarıya kadar kimsenin giremeyeceği biçimde telledik. Arka tarafa da yukarıdan aşağıya kadar patlayıcı madde atılmasını engelleyecek biçimde tel ördük. Bina girişine bir de kulübe koyduk. Oraya üç arkadaş koyduk, bir de diyafon var. Onlar gelenleri karşılıyor, diyafonla haber veriyor. Kendi güvenliğimizi kendimiz sağlıyorduk yani.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025)

10 aylık süreçte gazeteye herhangi bir resmi polis baskını olmamış ancak bir olayda gazete güvenliklerinin siyasi olmayan bir kavgaya karışması sonucunda fiili biçimde gazeteye gelen bir grup polis ve asker büroyu aramak istemiştir:

“Bir akşam muhabir arkadaşlardan biri geldi. Aşağıya polis asker karışık bir grup gelmiş, beni görmek istemişler. İndim. Dediler ki ‘burada silahlı adamlar varmış, buraya girmişler’. Dedim ‘burada silahlı adamlar olmaz, gazete burası’. ‘İhbar var, buraya silahlı adamlar girmiş, aramam lazım’ dedi. Dedim ‘arama iznin olmadan arayamazsın’, o da ‘ben ararım’ dedi, öyle biraz

sertleştik. Bu arada farkındayım bunlar ufak ufak odalara girdiler. Bizim tartıştığımız yerde bir tuvalet vardı. İçeride ışık yanıyor, biri var belli. Sordu bana, ‘Burası neresi?’ diye. Dedim ‘tuvalet’, ‘Kim var içeride?’ dedi. ‘Nereden bileyim’ dedim. Bu da kapıyı zorlamaya başladı. İçeriden de tutuluyor. Sonra kapı açıldı, bir polis çıktı içeriden böyle fermuarını çekiyor. Adam biz konuşurken tuvalete girmiş. Ondan sonra çıkıp gittiler. Allah Allah yani ilk defa polis geliyor. Sonra bizim güvenlikçileri çağırdım ‘Hayırdır nedir bu?’ diye. Meğer bunlar yemekten dönerken bir iş hanının önünden geçiyorlarmış. Oranın önünde hamallar rahatsızlığı olan bir adamla dalga geçiyorlarmış. Fazla abartmışlar. Bizimkiler de uyarmış bunları, ‘yapmayın, ayıptır’ diye. Onlar da ‘siz ne karıştıyorsunuz’ diye üstlerine yürüyünce bizimkiler silah çekmiş. Bunlar kaçmışlar oradan ama sonra da ihbar etmişler.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

5.1.1. Demokrat’ın Kaynakları ve Teknik İmkanları

Demokrat’ın hem teknik olanakları hem de finansal kaynakları sınırlıdır. Özellikle kâğıt konusu hem önemli bir maliyet kalemi olmasından hem de dönemin ekonomik krizi şartları sebebiyle piyasada yeteri kadar kâğıt olmamasından dolayı önemli bir sorundur; bu sebeple kâğıt tedariği için bazen karaborsaya başvurulmaktadır:

“Maddi sıkıntılar çok yaşıyorduk. Ama mahallerden, bölgelerden destek buluyorduk. Bağışlar vardı. Zaten çalışanlara çok fazla para veremiyorduk. Kimse de o maaşın peşinde değildi. Devrimcilik meseleydi. Zaten çoğumuz gençtik, bekardık, çok bir sorumluluğumuz yoktu. Bir Kurban Bayramı’nda Ankara’da kurban derisi toplayıp gazete kâğıdı almıştık mesela. Kâğıt bulmakta zorlanıyorduk. Tefecilerden gazete kâğıdı alırdık. Bazen neredeyse gazeteyi basamayacak duruma geliyorduk. Ama İstanbul’daki arkadaşlar büyük bir özveriyle bu sorunları çözdüler; kâğıtsızlıktan dolayı gazeteyi basamayacak duruma gelmedik hiç” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Kâğıt tedariği için kullanılan yollardan biri de işçi inisiyatifidir. Bir dönem matbaa işçileri örgütlenerek fiili olarak *Hürriyet*’ten kâğıt tedarik

edilmiştir, o imkân da ortadan kalkınca daha zahmetli ancak kâğıt tedarîği için daha elverişli bir baskı yöntemine geçilmiştir:

“SEKA grevi vardı. O yıllarda Türkiye’de kâğıt alınabilecek tek yer SEKA. Kitap kağıdını da oradan alıyorsun. Gazete kağıdını da oradan alıyorsun. Sadece bizi değil bütün Cağaloğlu’nu etkiledi. Bir gün Günaydın’ın müessesesi müdürü Kemal Kınacı bizi aradı. ‘Varsa bir iki bobin kâğıt verebilir misiniz’ dedi. Dedik bizde de yok. Tabi sağ olsunlar bizim matbaa ve baskı işleriyle uğraşan arkadaşlarımız Dünya matbaasının personelini örgütlediği için o dönem biraz Hürriyet’in kağıtlarını fiili olarak kullanmış olduk. Bir noktada o imkân da bitti, onlarda da kâğıt kalmadı. Düz ofset makine baskısına döndük, bunlar bobin kağıtlara değil düz kağıtlara baskı yapıyordu. İş uzuyordu. Baskıdan sonra sayfaları gazete bürosuna getirmek ve sayfaları orada iç içe yerleştirmek zorunda kalıyorduk. Tabi bir de paketleyip uçağa yetiştiriyorduk.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Görüşmecilerin aktardığına göre gazetenin kuruluş sürecindeki kampanyada elde edilen para uzun erimli finansman için yeterli olmamış, sadece gazetenin çıkış sürecini karşılayabilmiştir. Finansman için dayanışma kampanyaları düzenlenmiş, örneğin 100 liraya satılan bir “imece kartı” çıkarılmıştır (Şekil 5.3). Bunun dışında okurlardan malzeme desteği de gelmektedir:

“Gazetenin çıkış döneminde Devrimci Yol çevresindeki kampanyayla sermaye oluşturdu. Daha sonra maddi sıkıntılara girdik, imece kartı diye bir şey çıkardık. Okurlardan çok destek de gördük. Sinop’tan bir emekli öğretmen beş tane daktilo göndermişti.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Şekil 5.3 Demokrat’ın imece kartı, Kaynak: Halkın Gazetesi Demokrat, TAKSAV Arşiv, <https://taksavarsiv.org/demokrat/#toggle-id-2>

Demokrat’ın kuruluşu esnasında büronun tutulması, boyanması ve tamir edilmesi oluşturulan bütçenin tükenmesine sebep olmuş, bu sebeple eşyalara para kalmamıştır. Gazetenin ilk eşyaları iflas etmiş bir gazeteciden parasız temin edilmiş, gazeteci ise bunun karşılığında kadroya geçirilmiştir. Eksik kalan eşyalar ise *Devrimci Yol*’un işçi örgütlülüğünün imkanları sayesinde ucuza elde edilmiştir. Bu süreç şöyle gelişmiştir: *Devrimci Yol*’un işçi örgütlülüğünün grev yaptığı bir sigorta şirketi iflasını açıklamış, iş yerinin eşyaları haczedilmiştir. Haczedilen eşyalar açık arttırma usulü ile icra dairesi tarafından satılacağı tarihe kadar yedimin olarak *Demokrat*’ın yöneticisi Hasan Basri Çıplak’a teslim edilmiştir. Fakat bu eşyalar hemen büroda kullanılmaya başlanmış, açık arttırmaya *Demokrat*’tan başka birinin girmemesi fiilen sağlanmış ve eşyalar böylece satın alınmıştır:

“Binayı tuttuk, boya ve tadilat işini hallettik. Masa ve sandalyeler için para kalmadı. Bir arkadaş vardı gazetede, Aslan Kahraman diye. O dedi ki ‘benim bir tanıdığım var. Magazin gazetesi açtı ama bir iki ayda battı. Onun masa sandalyeleri var ne yapacağını şaşırmış durumda’. O arkadaş eşyaları bize para almadan verdi, sonra biz de onu foto muhabiri olarak kadroya aldık. İlk masa sandalyeleri öyle aldık. O arada bizim arkadaşların yönetici olduğu bir sendika vardı. Bir sigorta şirketine greve gitmişler alacakları için. Adam da iflas açıklamış. Borca karşılık icra gelmiş şirkete. Tahtakale’de bir yer. Haber verdiler gittik. Bir pazar günü büyük bir kamyon yanaştırdık. İstanbul Dev-Genç’i aradım yardım için. 10 tane arkadaş geldi. Oradan bir buçuk kamyon eşya aldık. Halıfleklere kadar söktüm. Çok kaliteliydi bütün eşyalar. Yediemin olarak bana teslim edildi. Getirdik bunları Demokrat bürosuna koyduk, halıları da döşedik. Telefonlar, telefon malzemeleri, su soğutma dolabı, vantilatörler.. İki günde hiçbir şeye ihtiyacımız kalmadı. Sonra bir gün icra memuru geldi gazeteye, yediemin olarak eşyaları oraya getirdiğim için yani. Arkadaşlara dedik ‘aman içeriye kimseyi sokmayın’. İcra memuru bir fiyat söyledi, bizim müessese müdürü alıcı, o da bir fiyat söyledi. Başka alıcı yok tabi. İcra memuru bağıryor “satıyorum sattım” diye. İşin kuralı buymuş. Böylece bütün eşyaları satın aldık ve resmileştirdik.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Gazetenin finansal sıkıntılarının yanı sıra teknik sıkıntıları da bulunmaktadır. Örneğin dizgide başlık atmak için kullanılan bir makine eksiktir. Bunun için de Dünya gazetesinin imkanları kullanılmakta, bir çalışan bütün mesaisini bu işe ayırmaktadır:

“Başlık makinamız yoktu. Bir arkadaşımız sırf bu işle uğraşıyordu. Yazı işlerinden başlık metinlerini, puntolarını ve yazı karakterlerini alıyor. Dünya gazetesine götürüyor. Orada çıkarıyor. Buraya getirip dizgiye koyuyor. Sonra yeni başlık torbasıyla yeniden gidiyor. Sonra bir yerden ikinci el aldık.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Yetersizliklerinin yakıcılığı için verilebilecek ikinci bir örnek de güvenlik riski oluşturmalarına rağmen bir MHP binasından makine almanın zorlanmasıdır:

“Bir yerden masaiüstü komposer dizgi makinesi almaya gittik Selami Şakiroğlu ile, ucuza da bulduk. Yer Şişli’de. İndik otobüsten. Bina neresi çıktı biliyor musun? Şişli MHP binası. Haydi... Ulan bunlar Şişli’de bizim üç kız arkadaşımızı öldürdü¹. Ama yapacak bir şey de yok almamız lazım. Selami Ankara’dan geldiği için tanınmazdı ama ben İstanbul Dev-Genç’teydim. Beni tanıyabilirler. Çaldık zili, açan olmadı. Öyle bir tehlike atlattık. Sonra başka yerden ayarladık.”

Demokrat’ta yaşanan eksiklik ve imkansızlıklar konusunda altı çizilmesi gereken noktalar yaşanan zorlukların, yetersizliklerin ve engellerin aşılması noktasında kadroların ilk olarak özveriyle durumu aşmaya çalışmalarıdır. Bu anlamda örgütsel aidiyetin getirdiği siyasi motivasyon ve duygusal enerji önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda gazetede profesyonel çalışanlar maaşlarını alırken siyasi yönetici rolüne sahip insanlar maaş almamakta, ihtiyaçları oldukça harcırah almaktadır:

“Profesyonel arkadaşlara maaş verilirdi. Bir gün bordroya bakıyoruz. Benim ücretim en düşük, asgari. Muhabir maaşları benden yüksek. Kâmil’e dedim ‘Yav muhabir müdüründen yüksek maaş almaz. Sıkıntı olur bu’ dedim. ‘Ne bileyim öyle yazdım’ dedi o da. Sorumlu arkadaşlar olarak biz maaş almıyorduk. Param biterse ihtiyaç kadar. Yol, yemek vs.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

“Demokrat büyük sıkıntılar yaşıyordu. Bazı dönemler kampanyalar yapıyordu toparlanmak için. Bazen harçlık bile zor alıyorduk. Maddi ve manevi büyük fedakarlıkla çalışıyordu herkes. Faşizmi yeneceğimize inanıyorduk. Buna ancak bu yolla karşı koyabiliyorsak parasız da olsak aç da kalsak devam ediyorduk. Zaten gazeteye büyük engellemeler yapılıyordu, özellikle dağıtım konusunda. Bunların hepsi bir şekilde aşılıyordu.” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

¹ 28 Nisan 1977’de İstanbul Şişli’de Galatasaray Mühendislik Yüksek Okulu öğrencisi ve Dev-Genç üyesi üç kadın silahlı saldırıya uğramış, bir kadın hayatını kaybetmiştir. Kaynak: <https://www.birgun.net/makale/sisli-meydaninda-uc-kiz-433130>

“Bir gün Fikirtepe’ye boya almaya gittim. Ucuza bulmuştuk. İki tane yağ tenekesinde boyalar var. Para gitmesin diye taksiye binmek istemedim. Minibüs bekledim ama yüküm var diye hiçbir minibüs almadı. O yağ tenekelerinin sadece iki parmak giren kulpları olur. 17-18 litre. Parmaklarıma kan oturmuştu o gün.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Fakat Ayşe Düzkan, yaşanan maddi sıkıntılara rağmen aldığı maaşla o günün koşullarında geçinebildiğini ve sigortasının düzenli olarak yatırıldığını da belirtmiştir:

“Demokrat’ta çok genç bir kadro vardı. Biz stajyer görünüyorduk. İyi bir para alıyorduk. O parayla ailemden destek almadan geçinebiliyordum. Düşünün her gün dışarıda yemek yiyoruz, iş yerinde yemek çıkmıyor. Ailemden para almadan geçinebiliyordum. Bir de bizi sigortalamışlar O sayede çok erken emekli olabildim. Buradan Devrimci Yol’a teşekkürlerimi sunuyorum.” (Ayşe Düzkan, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2025).

Yine önemli noktalardan birisi de gazetenin ihtiyaçları söz konusu olduğunda gösterilen esnekliktir. Örneğin gazetenin teknik bir ihtiyacı söz konusu olduğunda, *Devrimci Yol*’un “provokatör” olarak gördüğü Aydınlık gazetesiyle iletişim kurulabilmiştir:

“Başlık makinamız arızalandı bir gün. ‘Ne yapacağız’ dedik, Dünya gazetesi de kapalı. Aydınlık’ı aradım. ‘Hay hay gelin’ dediler. Arkadaşları yolladım. Çok iyi karşılaşmışlar. Hepsi gelip tek tek bizimkilerle tanışmış. Bizden etkilenmişler. Daha sonra yayıncılık yaparken o zamanlar Aydınlık’ta olan biriyle karşılaştım. O da o gün oradaymış. ‘Yav çok sevindik bizi aradığınız için’ dedi. Ben de ‘mecbur kalmasak o binaya bile girmezdik’ dedim.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Aynı esnekliğin görülebileceği örneklerden biri de özel ilanlardır. Gazetenin ilk özel ilanını bir bankadan alması içeride tartışmalara yol açmış ve sol bir günlük gazete olarak *Demokrat*’ın bu konudaki politikasının netleşmesini sağlamıştır. Bu süreçte İş Bankası, *Demokrat*’a ilan vermek istemiş ancak bu durum gazetenin hem yöneticileri hem de çalışanları arasında tartışmaya ve

gerilime sebep olmuştur. Sonuç olarak *Demokrat*'ın örgütsel bir yayın değil bir kitle gazetesi olduğu ve gazetenin ekonomik ihtiyaçları da kritik seviyeye geldiği gerekçesiyle ilan yayınlanmıştır. Fakat bu tartışma ve netleşme sürecinin ardından *Demokrat*'a başka özel ilan gelmemiştir:

“Demokrat'a bir gün İş Bankası bir reklam göndermiş. Yanlış hatırlamıyorsam 23 Nisan'la ilgili balonlu malonlu bir ilan. Çeyrek sayfa bile değil. Yayınlayalım mı yayınlamayalım mı diye tereddüt oldu. Bazı yönetici arkadaşlar karşı çıktı, bunlar banka, oligarşinin temsilcileri diye. Dedim 'yani İş Bankası değil de Coca-Cola da olsa yayınlamak zorundayız. Biz öyle keskin bir hat ya da çizgi koymadık burayı kurarken'. Aldığımız ilk özel ilan oydu. Başka da gelmedi zaten.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

5.1.2. *Demokrat*'ın Basımı ve Dağıtımı

Demokrat gazetesi İstanbul'da, *Hürriyet*'e ait olan Dünya gazetesinin tesislerinde basılmakta, uçak yoluyla Ankara ve İzmir'e gönderilmektedir:

“Bizim Türkiye'nin her tarafında baskı yapacak imkânımız yoktu. O zamanlar Türkiye'nin büyük gazeteleri İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de ve hatta Trabzon'da bile baskı yapıyorlardı. Biz Hürriyet ile anlaşmıştık. İstanbul'da gazeteyi basıyorduk. Hürriyet, Dünya gazetesini de çıkarıyordu. Bir matbaa Dünya basımı ile uğraşıyordu fakat öyle çok tirajı olan bir gazete değildi. O makineleri kiraladık, orada basmaya başladık. Oradan paketlenip havaalanına götürüyorduk. Oradan Ankara ve İzmir'e uçakla gidiyordu, oradan da çevre illere dağılıyordu.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

1970'li yıllarda Türkiye'de Gameda ve Hür Dağıtım olmak üzere iki ayrı dağıtım şirketi bulunmakta; *Demokrat*, *Hürriyet*'e ait olan Hür Dağıtım'ı kullanmaktadır (Koloğlu, 1992, s.79). Gazetenin İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere üç ayrı dağıtım merkezi bulunmakta; gazete bu dağıtım merkezlerinden Hür Dağıtım'a ait kamyonlarla yurda dağılmaktadır. *Demokrat*'ın dağıtım ekibinin ise bu anlaşmalı dağıtım sürecinde iki rutin sorumluluğu bulunmaktadır. İlk sorumluluk dağıtım sürecinin denetlenmesidir; yani gazetelerin bayilere ulaşıp ulaşmadığını kontrol etmek, satış sayılarını

kaydetmek ve bunlar için yerellerdeki *Devrimci Yol* örgütlülüklerinden bilgi almaktır. İkincisi sorumluluk ise dağıtım sürecinde herhangi bir aksilik olması durumunda gazetenin Hür Dağıtım'a ulaştırılmasını sağlamaktır. Gazetenin dağıtım sorumlusu Tuncer Özdemir bu konuda şunları söylemektedir:

“Ankara’da arkadaşları yönlendiriyordum. Elimizde listeler vardı. Bayilere yollayıp ne kadar gazete gitmiş ne kadar satılmış, bütün rakamları alıyorduk. Hasıraltı edilmesin diye. Bayilerdeki satışları da kontrol etmeye çalışıyorduk. Gazeteleri dağıtım şirketi bayilere kendi dağıtırdı. Biz o işe çok karışmıyorduk. Ama biz dağıtım şirketini de sürekli kontrol ediyorduk. Bize mahalleden haber geliyordu şu bayiye gazete gitmedi diye, o konuda uyarıda bulunuyorduk. Hür Dağıtım İstanbul’dan getiriyordu uçakla. Hür Dağıtım alıyordu onu. Zamanında uçak inmezse Hür Dağıtım geri dönüyordu. O zaman ben gidip Esenboğa’dan alıp Hür Dağıtım’a götürmeye çalışıyordum. Geçmişte gazeteler bir İstanbul’da bir de Ankara’da basılıyordu. Ankara’dan Hür Dağıtım ta Erzurum’a ve Kars’a kadar araç kaldırıyor. Yetiştiremezsek ertesi güne kalıyordu. Okurlarımız açısından çok bir problem olmuyordu. Haberleri zaten ilk gazeteden öğreniyorlardı. Köşe yazılarında zaten bir bayatlama olayı olmuyordu. Hürriyet’te basılıyordu gazete. İstanbul’dan dağıtımla ilgili iki arkadaşımız sorumluydu. Baskı geciktiği zaman gazeteler İstanbul’dan Marmara ya da Ege bölgesindeki illere otobüslerle gönderiliyordu.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Demokrat’ın satışlarının artmasıyla beraber sadece İstanbul’da basım yapmak yetersiz hale gelmeye başlamış, Ankara’daki satışlarının iyi gitmesi sebebiyle Ankara’da da basım yapılmaya karar verilmiş, bunun için yine *Hürriyet* ile anlaşma sağlanmıştır. Fakat hazırlıkların sürdüğü esnada Ankara’da sıkıyönetim yargısı tarafından gazetenin kent içinde basımı ve dağıtımı yasaklanmıştır. Bu sebeple Ankara baskısı işi gündemden çıktığı gibi Ankara’nın bir dağıtım merkezi olma durumu da ortadan kalkmış, uçakla Ankara’ya gazete yollanması da yasak hale gelmiştir. Bu noktadan sonra gazete baskıları İstanbul’dan Ankara dışına kadar gazetenin kendi imkanlarıyla ayarladığı araçlarla taşınmış, yasağın başladığı sınıra girmeden Hür Dağıtım’a teslim edilmeye başlanmıştır:

“Gazetenin Ankara’da tirajı iyiydi. 15-20 bin. Ama Ankara’ya bile gazete uçakla gidiyordu. Saat iki-üç gibi haber akışını kesmek zorunda kalıyorduk gazeteyi hazırlamak için. Yoksa yetişmezdi. Biraz güncelin gerisinde kalıyorduk. Hürriyet’le anlaştık. Hürriyet’in Ankara’da hiç kullanmadığı bir matbaası var. Onu kullanacağız Ankara baskısı için. Ben de tam Ankara’ya teknik ekibi ve onların eğitimini organize etmek gitme hazırlıklarına başladım. Pat! Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı gazeteyi yasakladı. Öyle de bir yasak ki gazetenin basımı, satışı değil Ankara’ya dışarıdan girip başka illere transit gitmesi bile yasak. Normalde biz gazeteyi Ankara’ya uçakla yollardık. Oradan Anadolu’ya, Karadeniz’e dağıtım şirketinin arabalarıyla giderdi. Onu da yasakladılar. Ne yapacağız? Karadeniz hattı için mesela gazetenin tarihini değiştirerek basım yapıyorduk. Arkadaşlar gazeteleri arabalarına doldurur, yola çıkar, Ankara çıkışında bir benzinlikte Hür Dağıtım’a teslim eder, onlar alır giderdi. Gazete bir gün geç gitmiş olurdu ama gittiği yerlerde de beş saat içinde tükenirdi.”

Demokrat’ın dağıtım rutini çoğunlukla sıkıyönetim idareleri ve mahkemeleri tarafından kesintiye uğratılmakta; gazetenin basımı ve dağıtımı sık sık yasaklanmaktadır. Bu durumda Hür Dağıtım’ın standart dağıtım sistemi hakkıyla kullanılamamakta, gazetenin dağıtımı için Devrimci Yol’un örgütlülüğü devreye girmekte, bu süreci de yine Demokrat’ın dağıtım sorumluları idare etmektedir:

“Ankara’ya sokamıyorduk gazeteyi açıktan. Kaçak göçek aldığımız gazeteleri elden bazı bayilere ya da Devrimci Yol’dan arkadaşlara verip dağıtımını ve satışını yaptırabiliyorduk. Ankara’da dağıtım yasaklandığı zaman Karadeniz’e bir kere ben götürmüştüm. Paketleri otobüsten aldım. Ara yollardan, Kastamonu üzerinden Samsun’a götürdüm. Kötü bir araba vardı bizde o sırada. Yolda önce tır çarptı, dikiz aynamı söktü götürdü, sonra arabanın elektrik aksamı arıza yaptı. Sonuç olarak sabah dağıtımına yetiştiremedim. Sonradan yasak sebebiyle İstanbul’dan Samsun otobüslerine verilmeye başlandı Karadeniz gazeteleri. Sıkıyönetim komutanı merak etmişti o zaman, ‘Biz yasaklıyoruz, bu gazete nasıl dağıtılıyor?’ diye bizim gazetenin yöneticilerinden Arslan Başer Kafaoğlu’nu çağırmişti, bilgi almaya çalışmıştı. Yine İstanbul’da Hürriyet’in genel yayın yönetmeni vardı; Nezih Demirkent, dağıtımdan da sorumluydu. Bizle de iyi

ilişkileri vardı. Merak ediyordu dağıtım işini nasıl kotardığımızı. Bir gün bize ne kadar para aldığımızı sordu, 500 lira dedik. ‘Gelin üç katını vereyim, Hürriyet’te çalışın’ diye teklif etti. ‘Biz o parayı bile çoğu zaman almıyoruz, bu bizim için bir inanç meselesi’ demiştik ona, çok şaşırmıştı.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

“Gazetenin dağıtımını yasaklardı bazen. İstanbul’dan arkadaşlar gazeteleri araçlara koyar, bir şekilde Karadeniz’e ulaştırırdı. Yoğun bir emek vardı. Bu okuyucu kitlesi zaten normal dağıtım yollarıyla elde edilemezdi.” (İbrahim Aydın, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Sıkıyönetim yasaklarının baskı ve dağıtımı geciktirmesinden dolayı bu süreçte gazetelere bazen basım tarihinden daha ileri tarihler atılmaya başlanmış, böylece gazete ulaşacağı şehre geç gitmesine rağmen sanki gününde ulaşmış havası yaratılmıştır. Sıkıyönetim yasaklarına meydan okumak ve okurların moralini yüksek tutmak için yapılan bu uygulama, Hür Dağıtım’ın bile bir gün gecikmeli ulaştığı illere *Demokrat* nüshalarının tam basım tarihinde ulaşması sebebiyle dikkat çekmeye başlamıştır:

“Mesela ayın 8’i ise ayın 10’unun tarihi yazılıyordu. 8’inde basılan gazete Artvin’e zamanında gitmiş gibi oluyordu. Hürriyet’tekiler şaşırmıştı, ‘biz Artvin’e gününde gazete yollayamıyoruz, siz nasıl yolluyorsunuz’ demişlerdi.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

5.1.3. Demokrat’ın Kurumsallığı ve Propaganda

Auerbach ve Castronovo’ya göre propagandayı analiz edebilmek için propagandanın içeriğinin ötesine bakılmalı, propagandanın dağılımı da işin içine katılmalıdır. Propagandanın yayılışı ve dolaşım biçimi ilettiği bilgi kadar önemlidir (2013, s.8). Bu bağlamda *Demokrat*’ın üretim ve dağıtım süreçlerine bakıldığında gazete, öncelikli olarak *Devrimci Yol*’un daha önce erişemediği entelektüellerle ilişkiye geçmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Ayşe Düzkan’ın söyledikleri önemlidir:

“Okunan yazarlar vardı, Can Yücel mesela, komikli... Fakat ortalama solcu yine Cumhuriyet’e daha çok güveniyor olabilir. Ortalama solcular o dönem TKP’nin

çevresindeydi, Devrimci Yol'un değil. Demokrat, aydın insanlar falan deniyor ya, onlar daha çok TKP'nin çerperindeydi. Devrimci Yol'un çerperinde olmak tehlikeli bir şey çünkü; sürekli çatışma ve silah var. Herkes silahlı.” (Kişisel Görüşme, Ayşe Düzkan, 14 Şubat 2025).

Devrimci Yol'un 1970'lerde entelektüel kesimlere ulaşma konusunda açmazları bulunmaktadır. Harekete dair sol içinde “irice bir öğrenci hareketi” olduğu yönünde ön yargılar bulunmakta, siyasal ve teorik kapasitesi konusunda şüpheler bulunmaktadır. Demokrat'ın kurulması hem hareketin içinde olmayan fakat çerperinde bulunan entelektüel isimlerin harekete geçmesini sağlamış hem de bu türden yeni insanlarla etkileşime geçilmesine yardımcı olmuştur. Halil Yasin Ketenoglu bu konuda şunları belirtmektedir:

“Demokrat gazetesinin bana göre şöyle de bir avantajı ve başarısı oldu; O güne kadar aydın kesimle temasımız çok sınırlı olarak Halkevleri üzerinden ve biraz da TMMOB, TÖB-DER, TÜM-DER gibi örgütlerle olan ilişki üzerinden yürüyordu. Türkiye’de herhangi bir siyasal partinin üyesi olmayan ya da ona yakınlık duymayan geniş bir aydın kitlesi vardı. Ama solda bu kesimler daha çok TİP, TKP çevreleri tarafından etkilenmeye ya da önemli ölçüde CHP etkisine açıktı. Demokrat gazetesiyle başlayan süreç, bir anlamda Devrimci Yol'un kendi dışındaki sol aydınlarla ciddi bir temas sağlamasını getirdi. Dışarıdan bakıp bizi fazla tanımayan, bizi ‘üç beş tane baldırı çıplak üniversite genci’ gibi gören geniş aydın çevresi, işin çok farklı olduğunu görmeye başladı. Siyasal faaliyetlerimiz, düşünce tarzımız... Öyle zannediyorum Demokrat'ın en önemli yararlarından biri bu oldu.” (Ketenoglu, 2015, s.160).

Entelektüel kesimlere ulaşmanın yanı sıra gazetenin üretim ve dağıtım süreci aynı zamanda *Devrimci Yol'un* örgütlenme sürecine dönüşmüştür. Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre dağıtım yoluyla mevcut siyasal ilişkiler işlevli kılınmış, gazetenin dağıtımına yönelik engellemelerin *Devrimci Yol* ilişkilerine dayanarak aşılması örgütsel bağların güçlenmesini sağlamış ve bu bağlar bir örgütlülük hissiyatı yaratılmasına katkı sunmuştur:

“Gerçekten hareketin mantığını anlamadan Devrimci Yol'cu olan çok insan oldu o süreçte. Oradaki kadroların yapmış olduğu güzel şeyler onları etkiledi.

Mahallelerde yapılan çalışmalarda, çatışmalarda o kadrolar hep en öndeydi. Hiçbir zaman geri kalmadılar. Kitleler de böylece bizi benimsedi. Gazete de bizim bu geniş sempatizan kitlesine erişmemizi, onlarla iletişimize geçmemizi sağladı.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Bu bağlamda Lenin’e bakmakta fayda vardır. Liu’ya göre Lenin için bir gazete sadece bir devrimci ajitasyon ve propaganda aracı değil aynı zamanda kolektif bir örgütleyicidir. Düzenli koordinasyon, malzeme alışverişi, personel paylaşımı ve deneyim aktarımı sayesinde gazete, örgüt birimleri arasında gerçek bağlar kurulmasını sağlayabilecektir. Gazete çıkarmanın yasal olduğu koşullarda bile gazetenin örgütlenmesinin oluşumuna zemin hazırladığı yasadışı örgütlenme ağı, siyasal şiddeti de içeren dağınık pratikleri koordine edebilecek, oluşturulan politik ilişkiler ağıyla örgüte taktiksel bir esneklik katacaktır. Bu süreçte muhabirler, yazarlar, editörler, gönüllü muhabirler ve dağıtım ekiplerinden sabit olmayan bir iletişim ağı oluşacak ve kadroların sürekli biçimde rotasyonu yoluyla örgütsel yapıdaki yerel dar görüşlülükler kırılacak; insanlar siyasal öncüler haline gelecektir. Lenin’in “gazete örgütleyicidir” tezi bu kitlesel iletişim sürecinin içinde yer insanların somut bağlar kurmasına vurgu yapmaktadır. Sadece propagandanın içeriği değil propaganda faaliyetinin kendisi de örgütleyicidir. Hayata geçirilen gazete projesi hem kitleleri seferber etme hem de propagandacıları devrimci öncülere dönüştürme hedefini taşımaktadır. Bu bağlamda Lenin’in propaganda anlayışında özgün olan nokta, propaganda faaliyetlerinin propagandacıların kendisini eğitme ve örgütleme işlevini keşfetmiş olmasındadır (Liu, 2020, s.90-92). *Devrimci Yol*’un örgütsel yapısı açısından *Demokrat*’la yapılanın da bu olduğunu söylemek mümkündür. Hareketin geniş ve dağınık ilişkiler ağının toparlanması konusunda gazete işlevli olmuştur.

Popülist siyasetin başarısı öz olarak siyasal alanın “halk” ve “halk düşmanları” arasındaki bir ikiliğe dayalı biçimde çerçevelenmesine ve popülist siyasal aktörün kendini “halkın temsilcisi” olarak kabul ettirebilmesine dayanmaktadır. Bu süreç, belirli bir siyasi öznenin “halk” kimliği altında birleştirilen farklı toplumsal grupların temsilini üstlendiği hegemonik bir operasyondur (Laclau, 2005, s.73-83). Bu bağlamda geniş anlamda sol içindeki

entelektüel kesimlere erişme çabası; *Devrimci Yol*'un, hedeflediği hegemonik projenin kurucu öğelerini ortaya çıkarıp önderliğini üstlenme çabası olarak okunabilir (Erdoğan, 1998, s.35). Bu çerçevede *Devrimci Yol*, siyasal programı gereğince kurmayı hedeflediği “anti emperyalist ve anti oligarşik direniş cephesine” dönemin solunu ve özel olarak da solcu entelektüelleri dahil etmeye uğraşmış, *Demokrat*'ı da bu hedefle işlevlendirmiştir. Bu isimler *Devrimci Yol*'ın bir parçası olmasalar bile *Devrimci Yol*'un belirleyici olduğu ve siyasal-toplumsal hayatın *Devrimci Yol* perspektifiyle seçilip, yorumlanıp, haberleştirildiği bir günlük gazetede, bu hegemonik projenin bir parçası olarak yer almışlardır. Bunun ne derece başarılı olduğu ya da bu konuda başarı ölçütünün ne olabileceği belirsiz olsa da ortada *Demokrat* eliyle *Devrimci Yol*'cu olmayanların *Devrimci Yol*'un arzuladığı türden, “faşizm ve halk”, “oligarşi ve halk” türünden bir siyasal taraflaşmanın öznesi haline getirilme çabası açıktır. *Devrimci Yol* tarafı, *Demokrat* ekseninde bağımsız solcu entelektüellerle kurulan bu ilişkiyi karşılıklı bir beslenme süreci olarak ele almak istemiş, bu ilişkinin entelektüellere net ve özgün bir siyasal hedef, kimlik ve aidiyet vereceği, bunun yanında da gazete eksenli üretimlerin *Devrimci Yol*'a daha özelleşmiş siyasal ve toplumsal perspektifler sağlayabileceği düşünülmüştür (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025). Lenin'in propaganda sistemindeki üç temel rol olan teorisyenlik, propagandacılık ve ajitatörlük kavramsallaştırması hatırlanırsa (Liu, 2020, s.89-90); *Demokrat* eliyle ilişki kurulan bağımsız solcu entelektüellerin doğru toplumsal ve politik gündemlerle ilgili doğru teorik çerçevenin üretilmesi sürecinde rol alan teorisyenlik rolüne, *Devrimci Yol* etkisindeki gazete çalışanlarının ise *Devrimci Yol*'un mevcut siyasal çizgisi çerçevesinde ikna ve rasyonel açıklamalar üretmekle sorumlu olan propagandacılık rolüne karşılık geldiği söylenebilir.

5.2 Demokrat'ın Siyasal İşlevi

Demokrat'ın temel siyasal çizgisi, araştırmaya katılan tüm görüşmeciler tarafından, aynı biçimde ifade edilmiştir: “Sağ-sol çatışması yok, faşist saldırılar var”. *Devrimci Yol*'un yayınlarında, eylemlerinde ve propaganda çalışmalarında yoğun şekilde kullandığı bu slogan, *Demokrat*'ın çıkış amacını da açıklamaktadır. İkinci bölümden de hatırlanacak olursa *Devrimci Yol* hareketi ile

Cumhuriyet gazetesi arasında 1970’li yılların sonuna *Devrimci Yol*’un *Cumhuriyet*’i boykot etmesiyle sonuçlanan ve nihayetinde *Demokrat*’ın kurulmasına sebep olan bir gerilim yaşanmıştır. Gerilimin ekseninde *Devrimci Yol*’un MHP eksenindeki güçlerle girdiği çatışmaların *Cumhuriyet* tarafından “sağ-sol çatışması” olarak aktarılması yatmakta; *Devrimci Yol* ise sağ ve sol güçler arasında eşit bir çatışma olmadığını; MHP’nin, iktidarın, kolluk güçlerinin ve kontrgerillanın “emperyalizm ve oligarşi” adına halka saldırdığını savunmaktadır. Laclau’ya (2007, s.198) göre organik bir bunalım dönemine giren sisteme meydan okuyan popülist güçler, sistemi çökertmekten ziyade yeni bir popüler çekirdek etrafında yeni bir sistem inşa etme göreviyle karşı karşıyadır. “Faşizm” ve “halk” arasındaki çatışmada fiilen “sistem” içinde konumlanan *Cumhuriyet* gazetesini boykotla zayıflatmanın dışında yeni bir gazete inşa edilmesine girişilmesinin, Laclau’nun belirttiği göreve karşılık geldiği söylenebilir.

“Ülkede öyle bir can pazarı vardı ki o günlerde. O günlerde *Cumhuriyet* gazetesi bize ‘goşist’ demeye başladı. 150 bin dergiyi satan bir harekete ‘goşist’ demeye başladılar. *Cumhuriyet*’e gidildi, birkaç kez konuşuldu. Böyle yapmayın, gerekirse biz yardımcı olalım diye. Ama *Cumhuriyet* tavrını değiştirmede. Biz de *Cumhuriyet*’i boykot ettik ve bayağı bir satışları düştü. Baktık ki olmuyor, gazete çıkarmaya karar verdik. 6 aylık bir ön çalışma yaptık. Bir maddi karşılık beklemeden o işin içine girdik. Maksadımız da devrimci bir olay vardı, gazete aracılığıyla bunu bütün ülkeye aktarmaya çalıştık. Başarılı olduğumuza da inanıyorum yani. O zamanlar Dursun Akçam, Arslan Başer ve Emil Galip’le görüşüldü. Ortak toplantılar yapıldı. Dursun Akçam ‘sahibi olurum’ dedi. Arslan Başer ‘genel koordinatör olurum’ dedi. Biz de zaten dünden hazırız, yapalım dedik.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

“Solun o dönem düzenlediği mitingler İstanbul’da aşağı yukarı 500 bin insanın katılımıyla gerçekleşiyordu. Çok güçlü bir öğrenci, işçi hareketi vardı. Askeriye ve polis içinde bile politik bölünmeler, yarılmalar vardı ama güçlü olan taraf yine de sağdı. Kontrgerilla ve MHP o dönemde alenen beraber çalışıyordu. Sola, işçilere ve öğrencilere buradan müthiş bir saldırı vardı. O dönem Aydınlik ve daha çok da *Cumhuriyet* sol olarak çıkan günlük gazeteler olmasına rağmen bu

saldırganlığı yayınlayabilecek bir basın organı yoktu. Bu ihtiyaçtan doğdu Demokrat.” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

“O dönemde anti faşist mücadele çok önemliydi. Çünkü faşistler saldırıyordu ve toplumda bir direniş hali vardı. O direniş haline destek olan bir gazete düşünülüydü. O karşı karşıya gelişi meşrulaştıran, devrimcilerin ve halkın tarafını meşrulaştıran, saldırıya uğrayanların tarafını meşrulaştıran, orada bir bilinç ve duruş oluşturan bir yönü vardı Demokrat’ın. Bu gazetenin ekseninde anti faşist mücadele var. Hatta şöyle özetlenebilir: Sağ-sol çatışması yok faşist katliamlar var. İktidar sağ sol çatışması diyordu. Böylece kendini bu çatışmanın dışında konumlandırıp müdahale etmeye çalışıyordu. Sağ sol çatışması yok, faşist katliamlar var, bu katliamlara karşı halkın direnişi var; eksen tam olarak buydu. Bir de halkın bu saldırılara karşı kendi kendine direnişi ve örgütlenmesi var. Biz bunun içinde yer alalım, halkla birlikte örgütleyelim ve bunu devrimci doğrultuya kanalize edelim. İşte gazete bu bilincin yayın kısmını, bu bilinci oluşturma yönünü görevini üstlendi. Ama günlük ölçüde bu görevi yapıyordu. Mesela faşistlerle çatışıyorsun ama eşit bir çatışma yok. Bir saldırı var. Savunuyorsun. Gazete bu bilinci kayıpları anlatırken de saldırıları anlatırken de halkın meşru direnişi anlatırken de öriyor ama günlük olarak öriyor. Dergiden farkı buydu, dergi bunu günlük yapamadığı için dar kalıyordu. O günlerde günlük hayatta burjuva siyasetle alternatif siyaset adeta yarış içindeydi. Bazen sol siyaset, burjuva siyasetin önüne geçiyordu. Demokrat da bu konuda önemli bir rol aldı.” (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Görüşmecilerin ifade ettikleri gibi bu gazetenin çıkış motivasyonu dönemin siyasal şiddet iklimini *Devrimci Yol*’un politik merceğiyle yorumlamak ve aktarmaktır çünkü ortada tüm siyasal ve toplumsal gündeme damga vuran bir siyasal şiddet iklimi mevcuttur. Tekrarlamak gerekirse; siyasal alanın “halk ve düşmanları” arasındaki bir antagonizmaya dayalı biçimde çerçevelenmesine ve popülist aktörün kendini “halkın temsilcisi” olarak sunmasına dayanan popülist siyaset, söz konusu aktörün “halk” kimliği altında birleştirilen farklı toplumsal grupların temsilini üstlendiği hegemonik bir operasyon olarak tanımlanmaktaydı (Laclau, 2005). Bu anlamda *Demokrat*’ı yaratan motivasyon görüşmelerde net şekilde görülebilmektedir. “Sivil faşistler” olarak tanımlanan MHP ekseninde

güçler başta olmak üzere, kolluk kuvvetleri, devletle ilişkili paramiliter kontrgerilla örgütü ve siyasal iktidar “halk düşmanı” kategorisinde değerlendirilmektedir. Bunun karşısında ise o dönem yükselen emek hareketi, öğrenci hareketi, toplumsal muhalefet ve MHP şiddetine karşı oluşan toplumsal tepki “halk” kategorisinde bir araya getirilmektedir.

Demokrat’ın anti faşist çizgideki ısrarının bir diğer nedeni de var olan siyasal şiddet ortamını “sağ-sol çatışması” değil “faşizme karşı halk direnişi” olarak çerçeveleyerek mevcut nesnelliği bir propaganda faaliyetine dönüştürmektir. Auerbach ve Castronovo’ya göre propaganda ve enformasyon arasındaki ilişki, bağlama ve işleve göre değişkenlik gösteren akışkan bir nitelik taşımaktadır. Yani bilgi ile propaganda arasındaki sınır esnek ve istikrarsızdır. Geniş ölçekte dolaşıma giren bir bilginin propaganda olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği, onun kullanım biçimine bağlıdır (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.5-6). Bu anlamda siyasal şiddet nesnelliğinin *Cumhuriyet*’te ele alınış biçimi bir hegemonik proje olarak *Devrimci Yol*’u besleyen değil zayıflatan bir nitelik taşımış, nesnelliğin “sağ ve sol radikallerin çatışması” olarak çerçevelenmesi CHP’yi güçlendirecek bir propaganda faaliyetinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. *Demokrat* ise nesnelliği *Devrimci Yol*’u besleyecek bir propaganda faaliyetine çevirme girişimi okunabilir.

Devrimci propagandanın işçinin kendiliğinden ve sendikal mücadelelerle sınırlı bilincinin devrimci ve bütünsel bir siyasal bilince dönüştürme konusunda etkili olduğu hatırlanırsa (Çulhaoğlu, 2015, s.412-413) benzer bir çabayı *Demokrat*’ta da gözlemlemek mümkündür. Görüşmecilerin aktardığına göre bu *Demokrat* projesi bir yönüyle de anti faşist direnişi propaganda yoluyla radikal bir siyasal-toplumsal dönüşümü mümkün kılma amacı taşımakta, *Devrimci Yol*’un gözlemlerine göre halkta var olan “anti faşist direniş eğilimlerini” devrimci bir doğrultuya kanalize etme hedefi gütmektedir. Bu da kendiliğinden nitelikler taşıyan anti faşist siyasal bilinci siyasal bilinci, radikal ve bütünsel bir devrimci siyasal bilince dönüştürme çabası olarak görülebilir.

Görüşmecilerin aktardığına göre *Demokrat* tüm sol kamuoyuna seslenecek ve en geniş anlamıyla kendini solcu olarak tanımlayan herkese hitap edebilecek bir gazete olarak kurgulanmıştır:

“Çok sayıda sol hareket vardı. Ve her birinin ayrı ayrı dergileri olurdu bunların. Cumhuriyet çok mühim biriydi gazetenin yönetim ve editoryal politikasının belirlenmesinde. Şey demişti: Sağcıların Tercüman’ı var. Biz solun Tercüman’ı olacağız... Tercüman gazetesi o zaman her sağcının okuduğu ve sahip çıktığı bir gazeteydi. Sağcılar da kendi aralarında biraz daha dinci, biraz daha milliyetçi bir sürü gazetesi olabilirdi ama Tercüman bütün sağcıların gazetesiydi. Gazete net bir biçimde Devrimci Yol propaganda gazetesi olmayacaktı. Kendini solcu ve demokrat olarak tanımlayan herkes gazeteyi kendine ait hissetmeliydi.” (Kumru Başer Kafaoğlu, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2025).

Devrimci Yol’un siyasal fikriyatı çerçevesinde yayına başlayan *Demokrat*’a hareketin mikrofonu olma misyonu biçilmemiş, farklı toplumsal kesimleri “halk” kategorisinde buluşturma ve “halk” ile “halk düşmanları” arasındaki çelişmenin tanımlanarak “halk” kategorisine giren ama *Devrimci Yol*’a dahil olamayacak toplumsal/politik kesimleri ve aktörleri kucaklamaktır. Bu anlamda *Devrimci Yol*’un hegemonya projesinde işlevlenen direniş komiteleri ile gazete arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bu anlamda direniş komitelerinde AP, CHP ve MSP tabanının bir araya getirilerek ortak bir anti faşist direniş çizgisinde buluşturulması ve buranın daha ileri siyasal hedefler için bir zemin olarak tasarlanması ile *Demokrat*’ın kurgulanışı arasında bir paralellik bulunmaktadır:

“Devrimci Yol’un o dönem direniş komiteleri gibi bir politikası vardı. Tüm mücadele alanlarında bütün halk güçlerini bir araya getirecek ve bir temsiliyet oluşturacaktı bunlar. Gazete de bu anlayışla oluşturulup bunu hayata geçirmeye çalışıyordu. Bu anlamda Devrimci Yol’un siyasal çerçevesiyle uyumluydu.” (Kumru Başer Kafaoğlu, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2025).

“Bu süreçte direniş komiteleri nasıl bir rol üstleniyorsa gazete de öyle bir rol üstlendi. Ben hep direniş komiteleri ile paralel düşünüyorum. Yani bir dergi var. Cumhuriyet’ten de çok okunuyor ama buna rağmen günlük bir gazeteye ihtiyaç

duyuldu. Çünkü dergi yaygınlığına rağmen hem içerik bakımından hem de hitap ettiği kitle bakımından dar kalıyordu. Devrimci Yolcu olmak gerekiyor benimsemek için. Onun tabanına yönelik çıkıyor. Direniş komitelerine ne diyorduk? Cephesel örgütlenmenin alt birimleri diyorduk. Aynı zamanda gelecek toplumun nüveleri. Gazete buraya hitap ediyordu ama bunun dışında bütün sola da hitap ediyordu. Bu anlamda gazeteyi Devrimci Yol çıkarsa da sadece onun sesi yoktu. Mesela gazetede önemli rol alan Emil Galip ve Arslan Başer Devrimci Yol'cu değildi. Can Yücel ve Mustafa Sönmez de öyle. O anlamda gazetenin yayılması ve okunması bir anlamda cephesel örgütlenmenin bir yönünü oluşturuyor. Sola ve halka yayıldı. Cephesel örgütlenmenin de kapsamı budur. Bunu aslında Demokrat başardı demek eksik olur. Devrimci Yol başardı. Direniş komitelerinde MSP, AP ve CHP tabanı halktır diyen bir anlayış vardı. Bunlar örgütlenebilir ve direniş komitelerinde yer alabilir diye bir anlayış vardı. İşte Demokrat da bu anlayışla yaratıldı. Bu durumları gazete üzerinden de okuyabiliriz.” (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Demokrat anti faşist ve bütün solu kucaklayacak bir gazete hedefiyle çıkarken içerik olarak da moral yükselten, okurlarının direnç duygusunu geliştiren bir yayın çizgisi hedeflemektedir. Bu anlamda gazetenin bu hedefi ile Auerbach ve Castronovo'nun başarılı bir propagandanın sadece korku ve öfke gibi olumsuz duyguları değil aidiyet, gurur, direnç gibi olumlu duyguları da tetiklemesi gerektiği şeklindeki tespiti arasında bir uyum olduğu söylenebilir (2013, s.11-12):

“Demokrat'ın temel derdi günlük hayata ve siyasete müdahaleydi. Bir taraftan nesnel olarak gündemi aktarırken bir taraftan da devrimcilerin mücadelesini veriyorduk, insanlara moral olacak şeyler veriyorduk. Bazı yazılarımız vardı, yıldızlı, imzasız; o yazılarda da siyasal süreci ve hedefleri işliyorduk. Bir tek arkadaşlarımızdan Yalçın Çilingir haftada bir müstear isimle yazardı. Gündem belliydi; anti faşizm. Bu gazete sonuçta Devrimci Yol ya da Halkın Kurtuluşu değil. Bir grubun politik yayını değil. O yüzden sınırları belli. O sınırlar içinde üzerimize düşeni yaptık diye düşünüyorum. Bizim dışımızdaki solu da üzecek, kızdıracak, kıracak bir şey yapmadık. Bugüne kadar Demokrat aleyhinde konuşan kimseye rastlamadım. İnsanları açık açık hedef gösterecek insanlar

değildik. Sadece önlerini görmeleri için ışık tutmaya çalıştık.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Fakat anti faşist eksenli bir antagonizmaya dayanan siyasal çizgi *Demokrat*’taki tek politik doğrultu değildir. Görüşmecilerin aktardığına göre gazete o dönemin bütün toplumsal muhalefetinin; işçi hareketinin, öğrenci hareketinin, köylülüğün ve memur hareketinin sesi ve temsilcisi olmayı hedeflemektedir. Bu durum hedef kitleler nezdinde *Devrimci Yol*’un siyasal meşruiyetini pekiştirme ve "biz" ile "onlar" arasındaki çatışmaya dayanan sınırı çeşitlendirip derinleştirerek farklı toplumsal kesimlerin talepleriyle bir gelecek projesi çizme girişimi olarak okunabilir (Morgül, 2019).

Bunun dışında gündemdeki siyasal baskılar da (polis işkencesi, tutuklama ve gözaltılar, siyasal sürgünler vb.) *Demokrat*’ın ilgilendiği konuların başında gelmektedir:

“İşçi hareketleri, faşist saldırılar, sıkıyönetim mahkemeleri, işkence vakaları işleniyordu. Ağır bir baskı vardı. İşkence çok yoğundu, ölen kaybolan insanlar vardı. Bundan birinci sayfada sabit bir köşemiz haline gelmişti. Bir köşe yapmıştık birinci sayfada. O dönem Süleyman Demirel çıkıp işkence yoktur diyordu. İşkence aletleri ve fotoğraflarından bir köşe hazırlayıp “Sayın Demirel bu nedir” diye soruyorduk?” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Ülkede 1970’li yılların sonuna doğru küresel ekonomik krizin tetiklemesi sonucu ithal ikameci birikim modelinin sınırlarına gelmesiyle başlayan ekonomik kriz ve bu krizin yol açtığı yoksulluk, işsizlik ve temel tüketim ürünlerindeki kıtlık da *Demokrat*’ın ilgilendiği temel meseleler arasındadır. Ekonomik kriz kaynaklı yaşanan sınıfsal direnişler; özellikle Yeni Çeltek Direnişi gibi *Devrimci Yol*’un etkin olduğu hareketlerin kamuoyuna duyurulmasında gazete etkin rol oynamıştır:

“Demokrat’ın birinci derdi ‘sağ sol çatışması yok, faşist saldırılar var’. İkinci derdiyse ekonomiydi bana göre. Ekonomi gerçekten çok kötüydü, insanlar ekmek bulamaz duruma gelmişti. Grevler oluyordu. Yeni Çeltek grevi mesela. Zarar

ediyor diye kapatacaklardı. İşçiler direnişe geçti, kendileri işletmeye başladılar. İşletme iki ay içerisinde kara geçti. Bunun haberini sadece Demokrat yaptı.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Görüldüğü üzere *Devrimci Yol*’un “faşizm” ve “halk” arasındaki antagonizma tespitinden hareket ederek inşa ettiği siyasal çizgiye dayalı yayın faaliyetinin tek içeriği siyasal şiddet olaylarının yeni bir perspektifle yorumlanmasından ibaret değildir. *Demokrat*, yurt çapında işçi, köylü, öğretmen, gençlik gibi toplumsal dinamiklerin eylemlerini sayfalarına taşımayı hedeflemekte; bu anlamda kendine popüler taleplerin sesi olma misyonu biçmektedir. Bu anlamda gazetenin siyasal çizgisi ve odak noktaları 26 Aralık 1979 tarihli ilk sayısındaki “Çıkarken” başlıklı yazıda özetlenmiştir:

“Önemli günlerin içinden geçmekteyiz. “Türkiye tarihinin en büyük bunalımı” yaşanmaktadır. Bu bunalım, toplumun tüm alanlarını sarmıştır. Ekonomik sosyal sorunlar, en yaygın boyutlarıyla kitlelerin yaşamına girmiştir. Geleneksel değer yargıları alt-üst olmuştur, olmaktadır. İyi ile kötü, doğru ile yanlış, eski ile yeni, geçmiş ile gelecek bir arada ve birbirleriyle mücadele içinde bulunuyor. Bu yapıdan kaynaklanan siyasi kutuplaşmalar en üst düzeye düze ulaşmıştır.

Kabul etmek gerekir ki, yaşanmakta olan bunca önemli olaylar topluma gerçek yönleriyle değil, tek yanı ve güdümlü olarak yansıtılmaktadır. Karanlığın sürüp gitmesini isteyen çıkar çevreleri, özellikle günlük basını bu tek yanlılığın “prangası” olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. O nedenle iyiye, güzele, yeniye, doğruya, kısacası Türkiye toplumunun aydınlık geleceğine dönük her şey tek yanlılığın karanlığında boğulmak istenmektedir.

Böyle bir ortamda tüm gerçek demokratlara büyük görevler düştüğüne inananlar, sınırlı olanaklarını birleştirerek “Halkın Gazetesi DEMOKRAT” adlı bir günlük gazete çıkarmaya, basına egemen kılınmak istenen tek yanlılığın zincirlerini kırmak için mücadele etmeye karar vermişlerdir.

“DEMOKRAT” Türkiye’nin bugünkü ortamında kitlelerin sesi, gözü, kulağı olmayı görev bilmektedir. Eskimiş, çürümüş değerlerden kurulu bir bağnazlığın tek yanlılığın egemen ve tek kılındığı bir toplumda, sağlıklı değerlerin gelişmesi

olanaklı değildir. Bu kokuşmuş değerler üstünde yükselen ve yaşanan olayları tümüyle açıklamaktan uzak, “Sağ-sol çatışması” gibi safsataları kesinlikle aşmak gereklidir.

DEMOKRAT halka ait olan ne varsa, halkın aydınlık geleceğine, iyiye, güzele, doğruya, kardeşliğe, özgürlüğe ait ne varsa her şeye sahip çıkan ve olayları halkın çıkarları doğrultusunda tüm gerçek yönleriyle yansıtmaya büyük özen gösteren bir kitle gazetesi olacaktır.

Kuşkusuz, eşitsizliğin, haksızlığın sürüp gitmesinden yana olanlar ve halkımızı orta çağın karanlığında tutmak isteyenler “DEMOKRAT”tan rahatsız olacaklardır. Ve belki de susturmak isteyenler çıkacaktır.

İşte bu yüzden tüm ilerici, yurtsever aydınları gerçek demokratları, kendilerini halkın çıkarlarına da adayanları “DEMOKRAT”ta gerçek bir imeceye çağırıyoruz.

Tüm işçileri, köylüleri, memurları, öğretmenleri, teknik elemanları ve halkımızın geleceğini temsil eden gençleri kendi gazetelerine sahip çıkmaya, onun noksanlarını tamamlamaya, yanlışlarını düzeltmeye, güçlükleri yenmede destek olmaya çağırıyoruz.” (Demokrat Sayı 1, 1979).

Şekil 5.4 Devrimci Yol'un dördüncü sayısındaki bir yazının başlığı, Kaynak: (Devrimci Yol Sayı 4, 1977)

Buradan anlaşılacağı üzere *Demokrat* çok geniş bir okur kitlesine yönelik yayın yapmayı planlamakta, işçilere, köylülere, memurlara ve gençlere seslenmektedir ve ayrıca sol entelektüelleri bünyesine çağırmaktadır. Fakat tüm bunlar ikili bir mücadele dili ekseninde ifade edilmekte, çok çeşitli toplumsal kesimlere seslenen *Demokrat* kendini “halkın gazetesi” olarak tanımlayarak halkın temsilcisi iddiasını taşımakta, böylece seslendiği farklı toplumsal kesimleri de “halk” parantezine almaktadır. Yazının özellikle “*iyi ile kötü, doğru ile yanlış, eski ile yeni, geçmiş ile gelecek bir arada ve birbirleriyle mücadele içinde bulunuyor*” kısmındaki dikotomik söylemin Şekil 5.4'teki “*Hayat ile ölümü, özgürlük talebiyle zulüm ve baskıyı, insanca yaşama özlemiyle daha çok sömürme hırsını uzlaştırmak mümkün mü?*” cümlesinde görüldüğü üzere Devrimci Yol'un politik söyleminde de mevcut oluşu dikkat çekicidir. Dikotomiye dayanan popülist siyasette, planlanan hegemonya projesinin özgül hedeflerine toplumsal, siyasal ya da ekonomik içerikli geniş bir kolektif talepler silsilesi de yedirilir. Böylece popülist örgütün hedefleri, “halk ile düşmanları” arasındaki genel karşıtlığı ifade edecek hale getirilir (Morgül, 2019). Böylece popülizm, farklı talepleri tek bir kapsayıcı çatışmada birleştirerek hem geniş bir toplumsal dinamizmi kapsar hem de siyasal alanı

sadeleştirir (Stavrakakis, 2004). *Devrimci Yol* açısından bu kapsayıcı çatışma “oligarşi” ile “halk ya da “faşizm” ile “halk” arasındaki çelişkidir. Fakat bu çatışmanın olarak “hayat” ile “ölüm” ya da “iyi” ile “kötü” ifade edilmesi, farklı toplumsal çelişkilerin tek bir siyasal programa, tek bir siyasal hedefe bağlanmasına yönelik retorik ve etik temelli bir taktik olarak okunabilir; bu hegemonik projenin *Devrimci Yol* dilindeki adı ise “demokratik halk devrimi”dir.

Tüm bunların yanında *Demokrat* organizasyonel bir ihtiyacı da karşılamakta, *Devrimci Yol*’un ulaştığı kitlesellik düzeyinin gerekli kıldığı bir propaganda aracı niteliği taşımaktadır:

“Devrimci Yol çok güçlenmişti. Hep 80 öncesi için Halkın Kurtuluşu, TKP, Devrimci Yol denir ama Devrimci Yol daha öndeydi diğerlerinden. Bir de Cumhuriyet gazetesinin bir ideolojik hegemonyası vardı. Bunu kırmak için biraz. Dergi çok satıyordu bir de. Hani Devrimci Yol’un söylediği değil polisin söylediği rakamları göz önüne alsak bile yine çok yüksekti. Dağda taşta Dev-Genç yazıyor. Günlük gazete çok önemli bir ideolojik araçtı.” (Ayşe Düzkan, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2025).

“Demokrat bir ihtiyaç ve irade dahilinde doğdu. O ihtiyacın ne olduğunu anlamak için döneme bakmak gerekiyor. Ona karar veren hareketin geldiği nokta şuydu. Bir sürü noktada önemli ilerlemeler olmuştu. Cumhuriyet gazetesinin yayın politikasına bile etki etmeyi önüne koyan bir hareket var. Memur hareketinde ciddi bir ağırlığı var. Gençlik içinde 74'lere kadar uzanan çok ciddi bir örgütlülüğü var. Farklı bir dünyanın olabileceğine inanan, daha özgür ve yaşanabilir bir dünyaya inanan ve buna hızla yaklaşan, bunun prototiplerini üreten bir hareketti Devrimci Yol. O yüzden gazetenin siyasal anlamını da sürekli olarak Devrimci Yol’la düşünmek lazım. Mahallelerde senin halkla kurduğun ilişki ya da halkın birbiriyle kurduğu ilişki bir kurtarılmış bölge değildi belki ama bunu andırıyordu. Gazete işte bunun dili oluyordu, bilinci oluyordu, insanlar başka yerin haberlerini insanlar oradan alabiliyordu. Bu süreçte direniş komiteleri nasıl bir rol üstleniyorsa gazete de öyle bir rol üstlendi. Bilinç götürme, siyasal gerçekleri açıklama, iktidar-toplum ilişkisini açıklama,

iktidarın şiddetini ve rolünü görünür kılma.” (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Görüşmecilerin aktardığı üzere *Devrimci Yol*’un geniş ilişki ağı ve kitleselliği aynı zamanda bir fikri ortaklaşma sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bu kadar geniş bir ilişki ağı içinde, siyasallaşmanın ve çatışmaların çok yüksek olduğu bir zaman diliminde kafa karışıklığı yaşanmaması pek mümkün değildir. Gazete ise bu kafa karışıklığını giderme konusunda sorumluluk sahibidir. Bu noktada Lenin’in devrimci propaganda ve gazeteye ilişkin fikirlerini hatırlamak faydalı olacaktır. Daha önce gördüğümüz üzere Lenin’in propagandaya ilişkin fikri çabası şu noktaya odaklanmaktadır: İşçi kendi alanıyla sınırlı kalmamasın, toplumsal yapının bütününe gitsin, işçiye gidilecekse de onun özel alanı dışından, yani toplumun bütününden gidilsin (Çulhaoğlu, 2015, s.419). Yani siyasal çalışma geniş bir politik ve toplumsal bir içeriğe sahip olmalı ve mücadele başlıkları birbirleriyle ilişkili biçimde işlenmeli; propaganda ise bir eğitim, teşhir ve bilinçlendirme faaliyeti olarak bu süreçlerde kullanılmalı, bireysel bilincinin dönüşümünü hedefleyen bütünsel bir faaliyet olmalıdır. Devrimci propaganda, burjuva ideolojisinin etkisindeki işçi sınıfının tüm sembolik evrenini yeniden kurmalı, dünyayı sınıf bilinci çerçevesinde yeniden inşa etmeli, net ve bütünsel bir ideolojik çerçeve üretebilmelidir (Liu, 2020, s.88). Bu bağlamda Lenin’e göre ulusal çapta yayın yapan bir gazete sadece kolektif bir propagandacı ve ajitatör değil, aynı zamanda kolektif bir örgütleyicidir. Lenin gazetenin sadece geniş kitlelere ulaşma konusunda verimli olmayacağını, aynı zamanda farklı alanlardaki kopuk devrimci kadroları ortak bir ağda birleştirme konusunda da etkili olacağını savunmuştur (Liu, 2020, s.90-92). Yani sonuç olarak üniversitelere, büyük kentlerin gecekondu mahallelerine, kırsal alanlara ve işçi hareketine yayılmış siyasal ilişkilerin ortak bir hegemonik projede bir araya getirilmesi için ve farklı toplumsal çelişkilerin tek ve geniş bir siyasal antagonizma etrafında seferber edilebilmesi için günlük gazete düzeyinde bir propaganda aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda bir propaganda aracı olarak *Demokrat*’a biçilen rol açıktır: *Demokrat* bu geniş ilişki ağının koordinasyonunu, kolektif dilini ve fikri ortaklaşmasını sağlayacak; bu geniş ilişki ağını oluşturan insanların sembolik evrenini yeniden kuracak, güncel

siyasal gelişmeleri yorumlayıp aktararak ortak bir siyasal bilinç ve kimlik üretecektir.

5.2.1. Manşetler Üzerinden Demokrat'ın Gündemi

Demokrat'ta üretilen propaganda içeriğinin gazetenin çıktığı on aylık sürecin tümü açısından analiz edilebilmesi ve görüşmelerden elde edilen bulguların doğrulanabilmesi için manşetlerin konularına göre tasnifi faydalı olacaktır. Bu sınıflandırma dönemin toplumsal ve siyasal koşulları ile görüşmecilerin gazetenin siyasal çizgisine dair aktardığı bilgiler de gözetilerek şöyle yapılmıştır (Tablo 5.1):

- **Toplumsal Sorunlar:** Bu kategoriye iktidar tarafından alınan zam kararları, siyasal yasakların arttırılmasına yönelik yasal düzenlemeler, ekonomik krize ilişkin gelişmeler ve çeşitli toplumsal gruplara (örneğin velilere, çocuklara ya da İstanbullulara) seslenen manşetler eklenmiştir.
- **Siyasal Kriz:** Bu kategoriye siyasal partileri, hükümeti, parlamentoyu, TSK'yı ve sıkıyönetim idarelerini konu alan manşetler eklenmiştir. Bu kategorinin büyük çoğunluğu parlamentoda yer alan partilerin polemiklerinden oluşmaktadır.
- **Toplumsal Hareketler:** Bu kategori toplumsal muhalefet güçlerinin, emek hareketin, köylülüğün, gençlik hareketinin ve sol örgütlerin siyasal pratiklerinden; grevlerden, direnişlerden, sokak eylemlerinden ve mitinglerinden oluşmaktadır.
- **Resmi Baskı ve Şiddet:** Bu kategori devlet kaynaklı baskı ve şiddet pratiklerinden oluşmaktadır. İşkenceler, fail-i meçhul cinayetler, polis-asker şiddeti, siyasi yargılamalar, gözaltılar, tutuklamalar, işten çıkarmalar ve siyasal sürgünler bu kategoride yer alan başlıca manşet konularıdır.
- **Faşizm ve Anti Faşizm:** Bu kategoride MHP veya yasadışı faşist paramiliter örgütler odaklı gelişmeler; şiddet eylemleri, kitle katliamları, suikastlar ve bunlara karşı ortaya çıkan toplumsal ve siyasal tepkiler yer almaktadır.

- Dış Haberler ve Emperyalizm: Bu kategoride ülke dışındaki gelişmelere dair manşetler yer almaktadır. ABD'nin küresel ölçekteki siyasal ve askeri müdahaleleriyle çeşitli bölgelerde ortaya çıkan anti emperyalist direnişler çoğunluktadır.

Tablo 5.1 Demokrat Manşetlerinin Konularına Göre Tasnifi, Kaynak:

<https://taksavarsiv.org/demokrat/>

	Toplumsal Sorunlar	Siyasal Kriz	Toplumsal Hareket	Resmi Bası ve Şiddet	Faşizm/Anti faşizm	Dış Haberler/Emperyaliz
Aralık 1979	2	0	0	4	0	0
Ocak 1980	12	3	1	8	2	4
Şubat 1980	5	3	14	3	3	1
Mart 1980	7	8	4	3	7	2
Nisan 1980	4	19	1	2	0	4
Mayıs 1980	5	6	3	3	10	4
Haziran 1980	3	3	1	0	18	5
Temmuz 1980	2	2	1	6	19	1
Ağustos 1980	4	9	0	8	7	1
Eylül 1980	3	3	0	2	4	0
TOPLAM	47	56	25	39	70	22

Manşetlere bakıldığı zaman görülecektir ki faşizm ve anti faşizm meselesi *Demokrat*'taki siyasal propagandanın merkezinde yer almaktadır.

Görüşmecilerin de aktardığı üzere gazetenin temel motivasyonu ülkede yaşanan siyasal şiddet ikliminin sağ ve sol siyasal güçler arasında yaşanan bir çatışma olarak değil faşist güçlerin halka saldırısı olarak görülmesini sağlamaktır. MHP şiddetinin karşısında fiili olarak çıkan siyasal güçlerin arasında önemli bir yeri olan *Devrimci Yol*'un durumu da düşünüldüğünde bunun nedeni anlaşılmış olur. Popülist siyasal pratiğin “halk ve düşmanları” ikiliğinin *Devrimci Yol* tarafından ortaya konan biçimlerinden birisi de “faşistler ve halk” arasındaki çatışmadır (Morgül, 2009). Gazete bu çatışmayı temel gündem yaparak ve meselenin “sağ-sol çatışması yok, faşist saldırılar var” biçiminde çerçevelenmesine uğraşarak *Devrimci Yol*'un “faşizm ve halk” arasındaki çatışma tespiti ekseninde bir propaganda üretmiş ve bunun kabul görmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu stratejinin *Devrimci Yol* başta olmak üzere MHP karşısına çıkan siyasal güçlere politik ve ahlaki bir meşruiyet kazandırmayı, onları güçlendirmeyi ve yüksek riskler taşıyan devrimci popülist siyasal pratik için gereken ruhsal enerjinin üretilmesini amaçladığı söylenebilir.

Şekil 5.5 Demokrat'ın Müslüman Kardeşler örgütü ile ilgili bir manşeti, Kaynak: Demokrat, 30 Haziran 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800630_Sayi188.pdf

Şekil 5.6 Demokrat'ın Müslüman Kardeşler örgütü ve MHP'nin "İslam düşmanlığı" ile ilgili bir manşeti, Kaynak: Demokrat, 2 Temmuz 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800702_Sayi190.pdf

Erdoğan'a göre *Devrimci Yol*'a bir toplumsal hareket dinamiği kazandıran en önemli etken, hareketin emek-sermaye çelişkisini esas almakla beraber toplumsal yapının ve siyasal konjonktürün özgün dinamiklerini göz ardı etmemesi, özgün bir toplumsal çatışma perspektifi geliştirebilmesi ve bu kutuplaşmayı çözecek anti faşist geniş tabanlı kolektif bir siyasal iradenin yaratılması ihtiyacını görebilmesidir. Fatsa deneyiminde, direniş komitelerinde ve genel olarak *Devrimci Yol*'un militan sağla mücadelesinde CHP, AP ve MSP

tabanıyla böyle bir iradeyi yaratma arayışına girilmesi bu tespitin bir sonucudur (Erdoğan, 1998, s.26). Bu anlamda *Demokrat*'taki anti faşist nitelikteki haberlerin ağırlığının bir sebebi de bu iradenin yaratılmasına katkı sağlamak; yani direniş komiteleri eliyle farklı siyasal partilerin tabanlarında yer alan insanları anti faşist siyasal pratik içerisinde taraflaştırmak ve gazeteyi de bu girişimin sesi olarak konumlandırmaktır. Bu çabanın toplumun hızla politikleştiği, geleneksel politik aidiyetlerin çözülmeye başladığı, hükümetler ve siyasal partiler gibi geleneksel siyasal yapıların derin bir temsiliyet ve otorite krizi yaşadığı bir dönemde ortaya çıktığı düşünülürse, radikal bir girişim olmasına rağmen gerçekleşebilmesi için reel bir zeminin olduğu da anlaşılır. Bu anlamda gazetenin 30 Haziran 1980 tarihinde attığı manşet önemli bir örnek olarak gösterilebilir. Bu örnekte “faşistler” olarak nitelenen olgu, MHP odaklı örgütlenmelerin ötesine taşınarak Müslüman Kardeşler örgütüyle ilişkili olarak ifade edilmekte, daha sonra ise Müslüman Kardeşler ile CIA arasındaki ilişkiler üzerinden faşizm olgusu ABD emperyalizmine bağlanmakta ve böylece dindar Müslümanlara anti faşist ve anti emperyalist bir retorikle yaklaşılmaktadır. Gazetenin anti faşist içerikli haberlerin büyük kısmının MHP içerikli olduğu da düşünülürse faşistler parantezi içine ABD, MHP ve Müslüman Kardeşler girerken halk ise parantezine emekçiler ve sol güçler ile beraber dindarlar da girmekte, dindarlar ile devrimciler anti faşist bir söylem içinde birleştirilmektedir (Şekil 5.5). Diğer bir önemli örnek de 2 Temmuz 1980 tarihinde atılmış iki parçalı manşettir. Manşetin ilk kısmında yine Müslüman Kardeşler örgütü anti faşist bir söylemle hedef alınırken ikinci kısım MHP ile ilgilidir. Bu kısımdaki haberde MHP'li militanların Şişli Camii'nin avlusunda bir yurttaş öldürdükleri, bir çocuğa “Türkeş'in İslamiyet'in altıncı şartı olduğunu” söyleterek zorla namaz kıldırarak ve “Tasavvuf Gecesi” isimli bir etkinliğin biletlerini Şişli esnafına zorla sattıkları ifade edilmiştir. Bu örnekte dindar esnafa “MHP zorbalığı” üzerinden anti faşist bir retorikle seslenilmekte ve hem dindar hem de işçi olmayan bir toplumsal kesim anti faşist bir ekseninde halk kategorisine dahil edilmektedir (Şekil 5.6). Yani *Devrimci Yol*'un direniş komitelerine MSP ve AP'nin tabanında bulunan muhafazakâr ve dindar insanları dahil etmeye yönelik stratejisi *Demokrat*'taki siyasal propagandaya da yansımıştır.

Gazetede en çok ağırlık taşıyan ikinci mesele “Siyasal Kriz” kategorisinde ele alınan ve organik bunalım sürecinin iki ayağından birini oluşturan temsiliyet krizidir. Devrimci propagandanın soyut teşhirle ilgili olmadığı, başarılı bir propaganda için bu teşhirin sürekli bir biçimde somut vakalarla yeniden üretilmesi gerektiği hatırlanırsa (Lenin, 2011, s.77-78) temsiliyet krizinin gazetede kapladığı geniş yer de anlaşılmış olur. Gazete politik teşhiri gün gün, vaka vaka yapmaktadır. Bu bağlamda yoğunluk olarak dördüncü sırada olmasına rağmen, “Resmi Baskı ve Şiddet” kategorisine giren haberler de benzer bir amaca hizmet etmekte, devletin baskı araçlarını merkeze alan siyasal teşhiri somut ve gündelik olarak yapmaktadır (Şekil 5.7; Şekil 5.8).

Şekil 5.7 Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili bir manşet, 25 Mart 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800325_Sayi91.pdf

Şekil 5.8 Devrimci Yol'un Fatsa'da seçilen bağımsız belediye başkanı Fikri Sönmez'e yapılan işkenceyle ilgili manşet, 14 Temmuz 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800714_Sayi202.pdf

Demokrat'ta öne çıkan üçüncü kategori toplumsal sorunlardır. Burada farklı toplumsal kesimlerin özelleşmiş (örneğin üniversitelere girişin zor olması ya da köylülerin ürünlerin değersizleşmesi) sorunlarına dair manşetler yer aldığı

gibi ekonomik kriz ve siyasal baskı yasaları gibi tüm toplumu ilgilendiren meselelere dair manşetler de yer almıştır (Şekil 5.9; Şekil 5.10; Şekil 5.11). Görüşmelerden de görüldüğü üzere bu manşetlerin önemi şurada yatmaktadır: Popülizmin belirli bir siyasal öznenin “halk” kimliği altında birleştirilen farklı toplumsal grupların temsilini üstlendiği hegemonik bir operasyon olduğu tespitinden yola çıkarsak (Laclau, 2005); bu süreç boyunca hegemonik yapının özgül hedeflerine toplumsal, siyasal ya da ekonomik içerikli geniş kolektif talepler de eklemlenir. Böylece popülist siyasal öznenin kendi hedefleriyle popüler talepler arasında bir ilişki kurulmuş olur. Popülist öznenin özgül hedefine farklı toplumsal kesimlerin talepleri yedirildiği oranda bu hedef “halk ile düşmanları” arasındaki genel karşıtlığı ifade edecek hale gelmeye başlar (Morgül, 2019). Dolayısıyla devrimci popülizm nihayetinde farklı talepleri tek bir kapsayıcı çatışmada birleştirerek radikal bir toplumsal ve siyasal dönüşüm yaratma çabası anlamına gelmektedir. Toplumsal sorunları konu alan manşetlerin arkasındaki propaganda stratejisi bu biçimde bir çaba olarak; *Demokrat* aracılığıyla çeşitli popüler talepleri *Devrimci Yol*’un özgül hedefleriyle bağdaştırma girişimi olarak görülebilir. Bu motivasyonu gazetenin diğer kategorilere giren manşetlerinde görmek mümkün olsa da en net gözlemlenebildiği kategori burasıdır.

Şekil 5.9 Karadenizli tütün üreticilerinin sorunları ile ilgili bir manşet, 1 Nisan 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800401_Sayi98.pdf

Şekil 5.10 Üniversite sınavları ile ilgili bir manşet, 11 Haziran 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800611_Sayi169.pdf

Şekil 5.11 Ekonomik kriz ile ilgili bir manşet, 27 Ocak 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800127_Sayi33.pdf

Eylem, grev ve direnişleri konu alan manşetlerin bulunduğu toplumsal hareket kategorisi ise diğer kategoriler gibi farklı toplumsal kesimlere ve taleplere ses olma amacına sahip olmakla beraber bir de farklı talepleri birleştirme stratejisi için gerekli duygusal enerjiyi biriktirmeyi amaçlamakta, moral ve motivasyon aşılama hedeflemektedir. Etkili bir propaganda pratiği öfke ve korku gibi olumsuz duyguların ötesine geçerek direnç, aidiyet, başarı ve gurur gibi olumlu hisleri de kapsayan zengin bir duygusal yelpazeden yararlanmalıdır (Auerbach ve Castronovo, 2013, s.11-12). Bu bağlamda kitlesel iknanın hayata geçebilmesi adına kitlesel hareketin görünür kılınması, kitlesel hareketin gazetenin hedef kitesine toplumsal ve politik güç biçiminde sunulması, meşruiyet inşa edilmesi ve nihayetinde gazete okurlarıyla toplumsal eylemler arasında duygudaşlık kurulması bu kategoriye giren manşetlerin hedefi olarak okunabilir (Şekil 5.12; Şekil 5.13).

https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800212_Sayi49.pdf

Şekil 5.14 El Salvador'da yaşanan ABD destekli askeri ihtimaliyle ilgili bir manşet, 4 Ağustos 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800804_Sayi223.pdf

Şekil 5.15 Bolivya'daki darbe karşıtı direnişle ilgili bir manşet, 27 Temmuz 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800727_Sayi215.pdf

Gazete manşetlerinin propaganda açısından temel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, tümünün bütünsel bir bakış açısı inşa etmeye yönelik olduğu görülmektedir. Farklı toplumsal dinamikleri kendinde eritip siyasal alanı tek bir antagonizma çerçevesinde sadeleştirerek radikal politik ve toplumsal dönüşüm hedefleyen bu hegemonya projesinin, söz konusu dinamikler arasında politik bağlar kurabilmesi ve bunu bir siyasal seferberliğe dönüştürebilmesi için hedeflenen toplumsal kesimlerin kendi özgül sorunlarının ufkuyla sınırlanmaması gerekmektedir. Bu anlamda gazetenin çok sayıda toplumsal dinamiği ve sorunu ortaklaştırma ve kendi ufkuyla politikleştirme misyonu bulunmaktadır. Yani toplumsal dinamiklerin tepkilerini bir başlangıç noktası olarak ciddiye alıp, fakat orada kalmak yerine aynı tepkileri toplumsal düzenin yıkılması için ileri taşıma hedefine yönelik bir propaganda stratejisi işlemektedir. Lenin'e göre bu taşıma işlemi parçalı bilincin aşıp bütünsel bilincin içselleştirilmesiyle gerçekleşebilir. Hedeflenen bütünsel bilinç, verili toplumsal düzeni tüm yönleriyle görmeli, bu düzenin tüm sınıf ve tabakalar üzerindeki etkisini dikkate almalı ve siyasal sistemin kendi ortaya koyuş biçimlerini tüm boyutlarıyla değerlendirme kapasitesine sahip olmalıdır. Devrimci bilinç bu sebeple parçalı değil bütünseldir (Çulhaoğlu, 2015, s.412-413). Bu anlamda *Demokrat* eliyle farklı toplumsal dinamikleri hedeflemenin, farklı toplumsal kesimlere propaganda yapmanın arkasında böyle bir bütünsel bilinç oluşturma niyeti olduğu söylenebilir.

5.2.2 Aylara Göre Demokrat'ın Gündemi

Tablo 5.1'de görüldüğü üzere bazı aylarda manşetlerin içeriklerinde dengeli bir dağılım gözlenirken bazı aylarda asimetric bir dağılım oluşmuştur. Gazetenin 12 Eylül darbesine giden süreçte çıkması, bu dönemin organik krizin doruk noktasına denk gelmesi ve darbeye zemin oluşturan önemli gelişmelerden bir kısmının bu dönemde yaşanması bu asimetrinin ortaya çıkmasındaki temel sebeptir. Bu gelişmelerin neler olduğunu bilmek ve gazetenin neden bu seçimleri yaptığını tartışmak *Demokrat*'ın propaganda pratiğinin anlaşılması açısından önemlidir.

Aralık 1979'un sonunda yayına başlayan *Demokrat*'ın bu ay içinde altı sayısı mevcuttur. Bu ayda en çok manşetin yer aldığı kategorinin "Resmi Baskı ve Şiddet" olmasının sebebi ise 1978 yılında yaşanan Maraş Katliamı'nın yıldönümünde yapılan eylemlerin sonucunda yaşanan gözaltı ve işkenceleri konu alan haberlerdir (TAKSAV Arşiv, 2025; Şekil 5.16; Şekil 5.17).

Şekil 5.16 *Demokrat*'ın 1979 Maraş Katliamı protestolarına ilişkin bir manşeti, 26 Aralık 1979, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19791226_Sayil.pdf

Şekil 5.17 *Demokrat*'ın Maraş Katliamı protestosuna katılan bir memurun işkencede öldürülmesine ilişkin haberi, 28 Aralık 1979, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19791228_Sayi3.pdf

Ocak 1980, “Toplumsal Sorunlar” kategorisinin öne çıktığı bir ay olmuştur. Bunun sebebi bu ay içerisinde TBMM’ye polisin yetkilerini arttıran, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkıyla derneklerin ve sendikaların etkinliklerini kısıtlayan yasa tekliflerinin yapılmasıdır. Yine bu ay temel tüketim maddelerine yapılan zamlar ve devalüasyon gündemi de bu kategorinin öne çıkmasına sebep olmuştur (TAKSAV Arşiv, 2025; Şekil 5.18; Şekil 5.19).

Şekil 5.18 Demokrat'ın polisin yetkilerini arttıran ve örgütlenme hakkını kısıtlayan yasa önerleriyle ilgili bir manşeti, 1 Ocak 1980, Kaynak:

https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800101_Sayi7.pdf

Şekil 5.19 Demokrat'ın zamlarla ilgili bir manşeti, 28 Ocak 1980, Kaynak:

https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800128_Sayi34.pdf

Şubat ayında en çok manşetin olduğu kategori on dört haberle “Toplumsal Hareket” olmuş, ayın neredeyse yarısı bu kategoriye düşmüştür. Bunun nedeni TARİŞ direnişinin Şubat 1980 sürecinde şiddetlenmesidir (TAKSAV Arşiv, 2025). 12 Eylül darbesine giden yolun önemli duraklarından biri olan TARİŞ direnişinin başlamasının esas sebebi 1979 yılında AP’nin başında olduğu 43. Hükümetin İzmir’deki TARİŞ işletmesinde solcu ya da CHP’li olarak bilinen işçileri çıkarıp yerlerine MHP’lileri yerleştirmesi sonucu ortaya çıkan tepkilerdir. Bu süreçte işçilerle polis arasında zaman zaman silahların da kullanıldığı büyük çatışmalar yaşanmış, direniş İzmir kentinin büyük kısmına yayılmış, yüzlerce işçi yaralanmış veya gözaltına alınmış, binlerce işçi ise işten çıkarılmıştır (Çelik, 2020, s.545). Yaşanan gelişmelerin çapının büyük olması ve meselenin hem *Demokrat*’ın anti faşist hassasiyetine hem de sınıfsal bakışına değmesi sebebiyle TARİŞ direnişi gazetenin Şubat yayınının yarısını kaplamıştır (Şekil 5.20; Şekil 5.21).

Şekil 5.20 Demokrat'ın TARİŞ direnişiyle ilgili bir manşeti, 10 Şubat 1980,
Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800210_Sayi47.pdf

Şekil 5.21 Demokrat'ın TARİŞ direnişiyle ilgili bir manşeti, 12 Şubat 1980,
Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800212_Sayi49.pdf

Mart ayında önceki aya göre manşet kategorilerinde dengeli bir dağılım oluşmuştur. “Siyasal Kriz”, “Faşizm/Anti Faşizm” ve “Toplumsal Sorunlar” kategorilerinde neredeyse eşit sayıda bir dağılım olmuş ve bu ayın ağırlığını toplamda 22 haberle bu üç kategori oluşturmuştur (Tablo 5.1).

Nisan ayında en çok manşetin yer aldığı kategori on dokuz haberle “Siyasal Kriz” kategorisi olmuştur. Bunun sebebi TBMM içinde cumhurbaşkanlığı seçim turlarının başlaması ve tamamlanamamasıdır. Özetlemek gerekirse; 6 Nisan 1980’de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün görev süresi sona ermesine rağmen TBMM’de yapılan seçimlerde 100’ün üzerinde oturum yapılmasına rağmen bir türlü yeni cumhurbaşkanı seçilememiş ve durum 12 Eylül darbesine giden süreçte yaşanan siyasal krizin önemli bir ayağı olmuştur (Aydın ve Taşkın, 2018, s.311). *Demokrat* da Nisan ayının yarısından fazlasını yaşanan bu krizi aktarmaya ayırmıştır (Şekil 5.22; Şekil 5.23).

Şekil 5.22 Demokrat'ın Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili bir manşeti, 4 Nisan 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800404_Sayil01.pdf

Şekil 5.23 Demokrat'ın Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili bir manşeti, 9 Nisan 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800409_Sayil06.pdf

Mayıs ayı Nisan'a kıyasla daha dengeli bir dağılıma sahip olmasına rağmen "Faşizm/Anti Faşizm" kategorisi birbirinden farklı gündemlere sahip on manşetle en çok öne çıkan kategori olmuştur (Şekil 5.24; Şekil 5.25).

Şekil 5.24 Demokrat'ın anti faşist içerikli manşetlerinden biri, 26 Mayıs 1980,
Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800526_Sayi153.pdf

Şekil 5.25 Demokrat'ın anti faşist içerikli manşetlerinden biri, 24 Mayıs 1980,
Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800524_Sayi151.pdf

Haziran ayı birbirinden farklı gündemleri konu alan on sekiz manşetle “Faşizm/Anti Faşizm” kategorisinin öne çıktığı bir ay olmuştur (Şekil 5.27). Bu ayın öne çıkan gelişmesi ise İzmir’de beş öğrencinin güvenlik güçleri tarafından öldürülmesidir. “İnciraltı Katliamı” olarak bilinen bu cinayet *Demokrat*’ta da yer bulmuştur (Şekil 5.26).

Şekil 5.26 “İnciraltı Katliamı” ile ilgili Demokrat manşeti, 14 Haziran 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800614_Sayi172.pdf

Şekil 5.27 Demokrat'ın anti faşist içerikli bir manşeti, 25 Haziran 1980, Kaynak: https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800626_Sayi184.pdf

Temmuz ayında en çok manşetin yer aldığı kategori on dokuz haberle “Faşizm/Anti Faşizm” olmuştur. Bunun sebebi ise Çorum Katliamı'nın bu ay içerisinde gerçekleşmesidir (Şekil 5.28; Şekil 5.29).

<https://taksavarsiv.org/wp->

<https://taksavarsiv.org/wp->

Gazetenin ağustos ayındaki manşet dağılımı önceki aya göre dengeli olmuş, “Siyasal Kriz” kategorisinde dokuz, “Resmi Baskı ve Şiddet” kategorisinde sekiz, “Faşizm/Anti Faşizm” kategorisinde yedi haber yer almıştır (Tablo 5.1).

Eylül ayında ise 12 Eylül darbesinin gerçekleşmesi sebebiyle sadece on iki sayı çıkabilmiş, bu on iki gün içinde ise “Dış Haberler” ve “Toplumsal Hareketler” kategorileri haricinde bütün kategorilerde dengeli bir dağılım ortaya çıkmıştır (Tablo 5.1).

5.3. Demokrat’ın Haberciliği ve Yarattığı Reaksiyonlar

Demokrat her ne kadar 10 aylık kısa bir tarihe sahip olsa da dönemin siyasal atmosferinde etkin bir yayın faaliyeti sürdürmüştür. Bu dönemde *Demokrat*’ta çıkan haberler gazetenin hem prestij kazanmasına hem de baskı görmesine yol açmıştır. Görüşmecilerin aktardığına göre bu dönemde *Demokrat*’ın özellikle sıkıyönetim mahkemeleri ve emniyet ekseninde yaptığı haberler, sıkıyönetim idaresinin ülkedeki siyasal ve toplumsal gündem üzerinde etkili olması sebebiyle öne çıkmış; *Demokrat* çalışanlarının saldırılara ve tehditlere maruz kalmasına sebep olmuştur:

“Çok büyük risk altında çıkarıyorduk gazeteyi. Ben sıkıyönetim mahkemelerini izleyen biri olarak faşistlerin tanıdığı biriydim, sürekli orayı izleyen 5-6 kişi arasında tek kadındım. Dolayısıyla benim Demokrat’tan olduğumu biliyorlardı. Dolayısıyla daha koridora girer girmez küfürlere, tehditlere ve fiziki saldırılara maruz kalıyordum. Bir de polis muhabiri olan arkadaşımız Recai Ünal çok hedefteydi. Gazetenin tanınan yazar-çizerlerinden sonra en çok tehdit edilen ve tanınan iki kişisiydik. Sürekli tehdit mektupları alıyordum. Şimdi aynı cesareti gösterebilir miyim bilmiyorum. O günler çok farklıydı. Kapıdan çıkarken eve dönememe ihtimalinizin yüzde 80-90 olduğunu biliyorsunuz. Kapıda taranabilirsiniz, evinize kapı kırılıp girilebilir, kaçırabilirsiniz. Buna rağmen duraklarda, otobüslerde Demokrat okuyan insanları görünce her şeye değiyordu. Bu öyle bir motivasyondur. Düşünün biz Recai ile aramızda şöyle bir konuşma yapmıştık. Bizi kaçırmaya kalkarlarsa kesinlikle orada öldürülelim. Bağıralım, çağıralım, geride tanık bırakalım. Psikolojik açıdan nasıl bir

ortamda çalıştığımızı düşünün.” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Demokrat’ın habercilik faaliyetleri gazetenin sıkıyönetim komutanlıkları tarafından sıklıkla engellenmeye çalışılmasına sebep olmuştur. 21 Kasım 1978’de öldürülen Politika Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ali İhsan Özgür’ün öldürülmesine ilişkin dava bu durumun örneklerinden biridir. 26 Aralık 1979 tarihinde MHP İstanbul İl Gençlik Kolları Başkanı Kazım Ayaydın, Özgür’ün öldürülmesinden dolayı tutuklanmış ve cinayette kullanılan araçta bulunan kağıttaki yazının Ayaydın’ın elinden çıktığı bilirkişi raporuyla kesinleşmiştir (Şekil 5.30). Fakat davanın ilerleyişi esnasında olağanüstü bir gelişme yaşanmış, savcı davayı bırakarak tanık olmak istediğini beyan etmiştir. *Demokrat* muhabiri İnci Hekimoğlu’nun aktardığına göre savcı, güvenlik bürokrasinin tehdidi veya telkini sonucu davadan çekilmiş ve durumun *Demokrat* tarafından haberleştirilmemesi için fiili bir mahkemeye giriş yasağı uygulanmıştır:

“Bir gün kışlaya geldiğim zaman sorumlu komutan beni içeri almadı. Sarı basın kartı olmayanlar artık giremez dedi. Zaten gazeteciler arasında bir tek benim yoktu. Onlar koca koca insanlardı. Sonra halkla ilişkilere gittim, görüşmeler yaptım ve aldılar. Bunun nedeni de şuydu: O zaman Ülkü Ocakları İstanbul İl Başkanı bir avukat vardı, Kazım Ayaydın. Politika Gazetesi Yazı İşleri Müdürünü öldürmekten yargılanıyordu. Cesedin üzerine bırakılan notla Ayaydın’ın yazısı uyuşuyordu, idamla yargılanıyordu. O zamanlar cinayetlerin ardından cesetlerin üzerine notlar bırakılırdı. Bir gün duruşmaya geldiğimizde ona idam isteyen savcı savcılıktan çekildi ve tanık olmak istedi. Tanıklık yaparken kendisine açıklayamayacağı ve kimden geldiğini söyleyemeyeceği özel bir bilgi geldiğini ve Kazım Ayaydın’ın tahliye edilmesi gerektiğini söyledi. Ben şok olmuştum, çok acemiymdim. Kazım Ayaydın tahliye edildi. Tabi sonra anladım, MİT’ten, askeriyeden geliyordu bu özel bilgiler...” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Şekil 5.30 Kazım Ayaydın'ın tutuklanma haberi, Kaynak: Demokrat, 27 Aralık 1979, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19791227_Sayi2.pdf

Demokrat kuruluşundan kısa süre sonra devlet içindeki siyasal baskı gören muhalif, CHP'li ve solcu bürokratların dikkatini çekmeye başlamış ve bu kesimlerden *Demokrat*'a haber akmaya başlamıştır. Bu bağlamda İnci Hekimoğlu'nun aktardığı iki vaka dikkat çekicidir. İlk vaka sıkıyönetim mahkemesinde görevli, CHP iktidarı esnasında göreve atanan bir albayın kızının, albayın amirinin emriyle haber verilmeksizin gözaltına alınması ve bu yolla söz konusu albayın, kızı üzerinden tehdit edilmesidir. Solcu tutuklulara idam cezası vermediği için tehdit edildiği ifade edilen Levent isimli bu albay, *Demokrat*'la iletişime geçmiştir:

“İkinci MC döneminden önce, Ecevit döneminde atanmış bazı hâkim ve savcılar vardı. Bunlar ellerinden geldiğinde hukuka uymaya çalışırlardı. Bir Levent albay vardı. Levent albayın bir gün canı fazla sıkındı. Aram iyiydi onunla, ‘Levent abi’ diyordum. Sordum, ‘bir şeyin mi var’ diye. ‘Sonra konuşuruz’ dedi. Bir gün kimse yokken beni çekti ve kızım kayıp dedi. Lisede okuyan kızı. ‘Büyük ihtimalle siyasi polis aldı’ dedi. ‘Eğer kızımın kılına dokundularsa sana bir sürü şey anlatacağım ama kimseye söyleme şimdilik’ dedi. ‘Tamam’ dedim. On beş gün sonra kızını buldu, siyasi polis almış. Adamın üst katında 1. Ordu Komutanı

Necdet Üruğ var, onun emriyle alınıyor kız, alt katta yargılanan solculara idam cezası vermeyen albayı tehdit etmek için kızını alıyorlar. Levent Albay bunu yazdırmadı, 'yazma' dedi, ben de yazmadım." (Kişisel Görüşme, İnci Hekimoğlu, 20 Şubat 2025).

İkinci vaka ise Mehmet Önsoy isimli, polis işkencesi sonucu hayatını kaybeden gencin davasına ilişkindir (Şekil 5.31). Dönemin Sıkıyönetim Başsavcısı Süleyman Takkeci'dir. Takkeci, Önsoy'un ölümünün kendi kendine başını duvarlara vurması sonucu gerçekleştiğini ve vakanın intihar olduğunu rapor ederek işkenceci polisler hakkında soruşturma yapılmasına mâni olmuştur. İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde görevli bazı askerler de *Demokrat* aracılığıyla Önsoy'un ailesine haber yollayarak Takkeci hakkında şikayetçi olmalarını istemiş, bulundukları makamlar sebebiyle şikâyet edilmesi halinde Takkeci'nin soruşturmasının kendileri tarafından yapılabileceği ve cinayetin aydınlatılabileceğini söylemişlerdir:

"Bir örnek daha vereyim. Mehmet Önsoy gözaltına alınmıştı. Solcu devrimci. İkinci ya da üçüncü günü haber aldık ki Haydarpaşa GATA'ya kaldırılmış ve orada hayatını kaybetti. Ağır işkence görmüştü. Babası gazeteye geldi, avukat desteği sağladık. Bu arada başsavcılık değişmişti. Yeni Başsavcı Süleyman Takkeci'ydi. Takkeci'den önceki başsavcı Ecevit döneminde atanmıştı. Ecevit atadığı başsavcı, Levent Albay ve yanılmıyorsam Saim Önercik pasif göreve alındılar. Artık sadece askeri personelin işlediği suçlara bakabiliyordu. Birgün Levent Albay beni aradı, 'yarın mutlaka bize uğra' dedi, uğradım. 'İşkence ölen çocuğun babasıyla iletişim kurabilir misin' dedi, 'kurarım' dedim. 'Avukatları ve babasıyla iletişim kur, Süleyman Takkeci hakkında bir şikâyet dilekçisi yazsınlar' dedi. Avukatlar tabi şikâyetle bulunmuştu işkenceye dair ama Süleyman Takkeci 'siyasi polislere soruldu, işkence yapılmadığı, kendi kendine başını duvarlara vurarak komaya girdiği tespit edildi' yazarak reddetti soruşturma açılmasını. Bunun üzerine aramışlardı beni. 'Süleyman Takkeci'yi görevi ihmal ettiği gerekçesiyle şikâyet etsinler' demişlerdi. Verdi avukatlar bu dilekçeyi. Tabi onlar artık pasif görev gereği askeri suçlara baktıkları için mecburen Levent abilere geldi bu dava. Ve onlar da inanılmaz bir kararla 'Mehmet Önsoy işkenceyle öldürülmüştür, Süleyman Takkeci gerekli soruşturmayı yapmamıştır, 15 gün

içerisinde işkenceciler tespit edilip soruşturma açılmazsa Süleyman Takkeci hakkında soruşturma açılacaktır' diye bir karar çıkardılar. Karar bu. Biz de bunu manşetten girdik tabi. Kimse inanmadı, bir askeri mahkeme, Süleyman Demireller çıkıp 'işkence yoktur' falan derken işkence yapıldığını söylüyor. İşte bütün bunlar Demokrat'ı güvenilir ve okunan bir gazete haline getirmişti." (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Şekil 5.31 Demokrat'ın Mehmet Önsoy'un İşkencede Öldürülmesine İlişkin Haberi, Kaynak: Demokrat, 2 Ağustos 1980, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800802_Sayi221.pdf

Demokrat'ın bu biçimdeki haberlerinin ve girişimlerinin okurları nezdinde yarattığı etkiyi bu çalışma ekseninde ölçmek mümkün olmasa bile görüşmeciler bunların büyük bir güven ve prestij kaynağı olduğunu gözlemlediklerini ifade etmektedir. Bunun dışında Demokrat'ın bir gazete olarak güvenlik bürokrasisi içindeki muhalif aktörler tarafından ciddiye alınmaya başladığı kesindir.

Demokrat sıkıyönetim idareleri tarafından yoğun bir dağıtım yasağına maruz kalmasının dışında sansür problemi de yaşanmaktadır. Gazete sıkıyönetim mahkemeleri eliyle kapatılmamak ya da faaliyetini sekteye uğratacak seviyede bir ceza almamak adına bir “Ezop dili” üretmek zorunda kalmıştır. Örneklendirmek gerekirse “ışkence” sözcüğünü kullanmak ya da askeri darbe ihtimalinden doğrudan bahsetmek bir ceza sebebidir. Bu sebeple yasaklı ifadeler yerine alternatifler kullanılmış, bunlar sıkıyönetim komutanlıkları nezdinde teşhir oldukça da yenileri üretilmiştir.

“Gazete yasal engellere ve sansüre takılmamak için bir Ezop dili kullanmak zorunda kalıyordu. Örneğin 12 Eylül 1980’de çıkan ancak darbe nedeniyle dağıtılamayan son sayıda başka bir ülkedeki darbe olayı haberleştirilmişti. Gazete ve Devrimci Yol Türkiye’de bir darbe bekliyordu. Bu haberlerle bu durum irdeleniyordu. Dolaylı anlatım vardı.” (Kumru Başer Kafaoğlu, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2025).

“Sıkıyönetimden çok ağır baskı altındaydık. ‘İşkence lafını kullanırsanız kapatırız’ diyorlardı. Bu sefer işkence yerine ‘sıcak sorgulama’ demeye başladık. Sonra ‘sıcak sorgulama’ya da tehdit geldi. Sonra tırnak içinde ‘sorgulama’ demeye başladık. Kapatılmamak için neyi nasıl ifade edeceğimiz konusuna çok kafa yoruyorduk. Beni sıkıyönetime sokmadıkları vakit oradaki halkla ilişkiler birimiyle görüşmeye gittiğim zaman beni çok hedef gösteren bir Tercüman muhabirini orada buldum. Yaşı da çok büyüktü. Kırkı geçmişti. Benim yaptığım bir haber nedeniyle dönüp gözüme baka baka ‘Albayım bu, buradaki hakimleri hedef gösteriyor’ dedi. İki albay vardı, biri ‘zaten kapatılacak’ dedi. Diğeri de ‘deme öyle, şimdi gazetede haber yapacaklar’ dedi. Ben de ‘siz böyle bir şey diyorsanız tabi bu bir haberdır’ dedim. Sonra bizim arkadaşlar Tercüman’ı arayıp ‘sizin muhabiriniz muhabirlik değil muhbirlik yapıyor’ demişler. O zamanlar birine muhbir demenin bir bedeli vardı, apar topar aldılar onu, geri çektiler. Sonra onun başka gazeteci arkadaşlardan MIT mensubu olduğunu öğrendim. Böyle büyük bir baskı altında çıkıyordu gazete. Sürekli bir literatür geliştiriyoorduk ama haberlerimizi mutlaka bir şekilde giriyorduk. (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

Bu bakımdan *Devrimci Yol*'un propaganda aracı olan *Demokrat* ile yirminci yüzyıl başlarında Rusya'da yayın yapan Bolşevik propaganda gazetesi *Pravda*'nın sansür karşısında benzer bir taktik geliştirdiği söylenebilir (Kenez, 1985, s.26-27).

Demokrat yasal engellemeler ve baskılar dışında siyasal şiddetin yasal olmayan biçimlerinin de hedefi haline gelmiştir. Gazetenin çalışanları sürekli biçimde kaçırılmakla ve öldürülmekle tehdit edilmiş, kimi zaman gazete çalışanların yakınları güvenlik bürokrasisi, kontrgerilla ve MHP merkezli siyasal şiddetin hedefi haline gelmiştir. Çalışanlar işlerini sürekli bir tehdit, şiddet ve kayıp iklimi içerisinde yapmaya çalışmaktadır. Özellikle kendi ailesinden birinin ölüm haberini sıcaklığına yapmak zorunda kalan bir çalışanın anlattıkları, bu risk ortamını anlamak ve betimlemek adına çarpıcıdır (Şekil 5.32):

“Adana'dayım. Akşam saat beş sıraları. Haberleri telefonla İstanbul'a geçmeye başladık. Bizim muhabir olarak yetiştirdiğimiz arkadaşlardan biri geldi. Dedi ki bir öğretmeni vurmuşlar. Dedim hemen git ve öğren. O sırada Adana'nın en büyük korsan mitinglerinden biri olacaktı. O eyleme giden üç arkadaştan birine sıkıyorlar. Orada düşüp ölüyor. Çocuk dedi ki “abi öğretmenmiş, adı Nazif Tol”. Böyle yığılıp kaldım. Benim ablamın eşiymiş. Yine de haberi geçtim İstanbul'a. Öyle bir kötü anım da var.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Şekil 5.32 Nazif Tol'un öldürülme haberi, Kaynak: Demokrat, 10 Eylül 1980, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800910_Sayi260.pdf

Bütün bu güvenlik sorunlarını aşmak için *Devrimci Yol* örgütlülüğü kullanılmış, gazetenin tanınan yazarlarına öz savunma eğitimi verilmiş ve *Devrimci Yol* militanlarından korumalar tahsis edilmiştir:

“Güvenlik problemi vardı. O dönemde gazetelere yönelik silahlı ve bombalı saldırılar yaşıyorduk. Gazetenin yazarları Devrimci Yol tarafımdan sağlanan korumalarla evlerine gidip gelmekteydi. Gazetenin yazarlarına öz savunma eğitimi veriliyordu. Babama Arslan Başer’e verdiğimiz hatırlıyorum. İşte nasıl savunacaksın kendini, neye dikkat edeceksin. Ne zaman evden çıkacaksın ya da çıkmayacaksın. Hangi arabaları görürsen saklanacaksın gibi...” (Kumru Başer, Kişisel Görüşme, 12 Şubat 2025).

“Hasan Cemal Cumhuriyet Ankara bürosunun şefiydi o zamanlar. Uğur Mumcu da orada bulunuyordu. Uğur Mumcu bir gün bizim gazeteye geldi. Dedi ki ‘siz kendi muhabirlerinizi, yazarlarınızı ve idarecilerinizi koruyorsunuz.’ Biz gerçekten koruyorduk. Ergün Atasü vardı bizim mesela, evinden gelip giderken arkadaşlarımız onu koruyordu. Mumcu işte Hasan Cemal’e demiş ki ‘Demokrat kendi yazarlarını koruyor, siz niye beni korumuyorsunuz?’ Hasan Cemal de ‘Uğur abi öl de sekiz sütuna manşet atalım diye’ demiş espiyle. Uğur Mumcu anlattı bunu.” (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025).

Ancak bu tedbirlere rağmen gazete resmi ve gayri resmî politik şiddetin hedefi haline gelmiş, 12 Eylül'den önce İstanbul'da Recai Ünal, 12 Eylül'den sonra Ankara'da Adil Yılmaz isimli çalışanları öldürülmüştür.

5.3.1. Recai Ünal ve Adil Yılmaz'ın Öldürülmesi

Demokrat'ta İstanbul polis-adliye muhabiri olarak çalışan Recai Ünal, 21 Temmuz 1980 tarihinde İstanbul Karagümrük'teki evinden gazete bürosuna gitmek üzere çıktığında kaçırılır. 22 Temmuz sabahı saat 02.00 sıralarında iple boğulmuş halde bulunur. Bedeninin üzerinde *Türkiye İslam Birliği İntikamcıları* imzalı “Fatih'te hiçbir komünist cezasız kalmayacak” yazılı bir not bulunur. Öldürüldüğü sırada 21 yaşında olan Ünal İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Gazetecilik Yüksekokulu son sınıf öğrencisidir. Bir dönem İstanbul Ülkü Ocağı Başkanlığı yapmış İsmail Hakkı Cerrahoğlu, *Demokrat* muhabiri Recai Ünal'ı, CHP'li Muhtar Yaşar Baki Duru'yu ve öğretmen Halis Babacan'ı öldürmekten dolayı yargılanır ancak davaların hepsi zaman aşımından düşer. Cerrahoğlu sonradan 21. Dönem MHP Zonguldak milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Recai Ünal'ın mesai arkadaşı cinayeti şöyle anlatmaktadır:

“O gün biz gazeteden çıktık. Planlı programlı bir şey yoktu. Ben evde yalnızdım, babam yurtdışındaydı, annem de anneannemi kaybetmiştik, oraya gitmişti. Gazeteden arkadaşım Sevgi bende kalıyordu. Sevgi'yle birlikte gazeteden çıktık, arkamızdan Recai geldi. Sonra Nadir diye bir arkadaşımız vardı o geldi. Sonra bir arkadaşımız daha geldi. ‘Hava güzel, Sultanahmet Parkı'na gidelim, dolaşalım, sonra gideriz’ dedik. Oraya indik, birer çay içtik, muhabbet ettik. Sonra Sevgi, Recai ve ben aynı otobüse bindik. O zaman Fatih'te oturuyordum. Recai ‘sizi bırakayım’ dedi. Recai'nin öldürülmesinden önce 10 gün kadar evim kuşatma altına alınmıştı faşistler tarafından çünkü. Babam eve silah falan almıştı. Biz de Sevgi ile kalırken arka odada kalıyorduk çünkü o sıralar evler taranıyordu. Kapının önüne bir şeyler yığıyorduk, kendimizce önlem alıyorduk işte. Geldik eve. Recai de bizden iki durak sonra iniyor. İndiği yer de tam Fatih Emniyet Müdürlüğü'nün önü. Emniyet müdürlüğünün tam karşısında MHP ile binası var. Biz gece haberleri falan dinledik yattık. Sabah gazeteye gittik, polis telsizini dinliyoruz. Ben şeyi duydum, Kemal Türkler vurulduğunu. Koşarak yazı

işleri odasına gittim. Arslan Başer ve Emil Galip oradalar. ‘Kemal Türkler’i vurdular’ dedim. Bir sessizlik... Kimse tepki vermiyor. Sinirlendim ve daha yüksek sesle ‘Kemal Türkler’i vurdular’ dedim. Yine sessizlik. Hissettim ki başka bir şey var. Geri döndüm. O arada arkadaşlarımız gelmeye başladı gazeteye. Recai’yi soruyorlar. Biz de ‘Recai emniyete uğrar, günlük polis bültenini alır, öyle gelir’ diyoruz. Meğer onların haberi olmuş çoktan, bizim haberimiz yok. Sonra bir toplantı yapıldı ve Recai’nin cesedinin bulunduğu söylendi. Ben takip edildiğimizden ve Recai’nin resmi üniformalı birileri tarafından kaçırıldığına eminim. Siviller kaçırıyorsa direnirdi çünkü. Ne olursa olsun asla gitmezdi. Sonra işte (emniyette) bizi sorguladılar. Hatta cesedi bırakılırken orada bir kadın olduğunu söylediler. Sevgi ile beni hedef gösterdiler yani. Hani ‘sizden biri yapmıştır’ demeye çalıştılar. Emniyet müdürlüğünde ve Karagümruk Karakolu’nda tartışmalar yaşandı işte. Tabi ki tutturamadılar ama ne yazık ki Recai gitti. Hani her ölenin arkasından iyi şeyler söylenir ama Recai gerçekten iyi bir insandı. Çok iyi, çok naif, çalışkan ve herkesin sevdiği biriydi. Bir de Recai ile ilgili şöyle bir anım var. Biz toplumsal olaylar sayfası yaptığımız için her ölüm, işkence, katliam haberi önümüze geliyordu. Üç kere önümüze Recai Ünal haberi düştü Anadolu’nun çeşitli yerlerinden. Ben dönüp Recai’ye şöyle bir espri yapmıştım; ‘Recaileri üçledik, sen yırttın’ diye. Düşünün o yaştaki insanların esprisi bu.” (İnci Hekimoğlu, Kişisel Görüşme, 20 Şubat 2025).

1980, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800723_Sayi211.pdf

Ünal'ın öldürülüşün ardından *Demokrat*'ta çıkan haberde (Şekil 5.33) Ünal'ın işkence edilerek öldürüldüğü aktarılmış; cinayete dönemin basın örgütleri, CHP yöneticileri, DİSK'e bağlı sendikalar ve yöneticileri tepki göstermiştir (Demokrat Sayı 211, 1980, s.7). Ünal'ın cenazesi memleketi Amasya Merzifon'da kalabalık bir cenaze töreniyle toprağa verilmiştir (Şekil 5.34).

Şekil 5.34 Recai Ünal'ın cenaze haberi, Kaynak: Demokrat Sayı 213, 1980, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800725_Sayi213.pdf

Recai Ünal dışında *Demokrat*'ın bir dönem dağıtım alanıyla ilgilenen Adil Yılmaz isimli bir çalışanı da 12 Eylül 1980 darbesinden sonra gözaltında gördüğü işkence sonucunda yaşamını yitirmiştir: "Bizim İstanbul'da dağıtımdan sorumlu bir arkadaş vardı. Gece muhabirleri evlerine bırakır, baskıları uçağa götürür, dağıtım yapar... Adil Yılmaz diye bir arkadaş. 12 Eylül'de işkencede öldürüldü" (Tuncer Özdemir, Kişisel Görüşme, 21 Şubat 2025). Yılmaz, Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. Şube 1981 yılının ocak ayında gözaltına alınmış, Derin Araştırma Laboratuvarı olarak bilinen işkence merkezinde sorgulanmış ve gördüğü işkence sonucunda yaşamını yitirmiştir. Emniyet ise Yılmaz'ın gözbağı ile kendisi asarak intihar ettiğini ileri sürmüştür. Ankara *Devrimci Yol* davası sanıklarından İsmail Bağrıyanık, Yılmaz'ın öldürülüşüne ilişkin şunları söylemiştir: "Şeker hastası olan Adil'e elektrik verdiklerinde fenalaştı. Durumu çok kötü olmasına rağmen hastaneye götürmediler; hücrelerine attılar. Ben yemek vermek için hücrelerini açtığımda cesediyle karşılaştım." (Unutulmasınlar Diye, 1993, s.77).

5.4. Demokrat'ın Yaygınlığı

Demokrat'a siyasal muarızları tarafından uygulanan siyasi şiddet gazetenin yarattığı etkinin bir ölçüsü olarak okunabilir fakat toplumsal ve siyasal etki gücünün göstergelerinden birisi de gazetenin ne kadar okunduğudur. Görüşmecilerin aktardıklarına göre *Demokrat* kuruluşundan kısa süre sonra *Cumhuriyet*'ten daha fazla satılmaya başlanmış, gazetenin tirajı 50 bin ile 150 bin arasında değişiklik göstermiş; İstanbul, Ankara, İzmir, Uşak, Artvin, Ordu, Giresun, Adana ve Hatay satışların en çok yüksek seyrettiği iller haline gelmiştir. Görüşmeciler *Demokrat*'ın dönemin bütün sol kamuoyu, sol örgütlerin tabanı ve CHP seçmenleri tarafından okunan bir gazete halini söylemişlerdir.

“O dönemde Demokrat bütün devrimci güçlerin sesi solu oldu. Bazen tirajı yüz bin yüz elli binleri buldu. Ben o dönem Karadeniz 'de çalışıyordum. Bazen gazete geç gelmesine rağmen imece usulü, arkadaşlarımız tarafından köylere ulaştırılırdı. Dağıtım merkezlerinden gazete alınırdı. Normal dağıtım kanallarının olmadığı yerlere gönüllüler tarafından ulaştırılırdı. Biz gazeteleri alırdık. Halk odalarına götürürdük orada köylüler okurdu. Kahvelere bırakırdık. Orada insanlar okurdu. Çok yoğun bir okuyucu kitlesi vardı. Sıkıyönetim idareleri rahatsız olurdu.” (İbrahim Aydın, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Tiraj bakımından dikkat çekici göstergelerden biri de yaz aylarında düşmeysiştir. Yaz aylarında öğrenciler ve çalışanlar tatile ya da memleketlerine gitmesi ve kitlesel yer değiştirmelerin yaşanmasından dolayı gazete satışları düşük seyretmekte, tirajların azalmaktadır. *Demokrat*'ın yayında olduğu yaz ayı döneminde ise bu durum yaşanmadığı gibi tiraj yükselmiştir:

“Gazetenin tirajı hiç düşmedi. Ben piyasadan geldiğim için bilirim, gazeteler açısından yaz ayları özellikle korkutucudur. İnsanlar tatil ve memleket için yer değiştirdikleri zaman gazete satışları düşmeye başlar. Tüm gazete piyasası yavaşlar, tirajlar düşer. Hürriyet'in o zamanki genel müdürü Nezih Demirkent, bizim müessese müdürümüz Kâmil Oral'la sohbet ederken şey demiş. 'Ben yıllardır bu piyasadayım. Yazın tiraj kaybetmeyen bir biz varız. Biz de sadece rakamı korumaya çalışıyoruz. Bir tek arttırabilen sizsiniz. Bugüne kadar

Cağaloğlu'nda alışılmamış bir şey. Siz bunu nasıl yapıyorsunuz?' Okurumuz bize sahip çıkıyordu." (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

Görüşmecilerin aktardığına göre gazetenin en çok ulaştığı ve benimsendiği toplumsal kesimler *Devrimci Yol*'un en örgütlü olduğu yerlerdedir. Bunlar üniversiteler ve büyük kentlerin gecekondu mahalleleri ile Karadeniz ve Çukurova bölgelerindeki kentlerdir. Bu benimsenmenin yaygınlığını bu araştırma çerçevesinde ölçmek mümkün olmasa da en azından *Devrimci Yol*'un etki alanında bulunan kesimlerin gazeteyi güçlü biçimde sahiplendiğini söylemek mümkündür:

"Gazetenin halk tarafından benimsenmesi yaygın bir durumdu. Örneğin insanlar ceplerinde, ellerinde Demokrat'ı görünür şekilde taşıyarak bir tavır gösteriyorlardı. 10 aylık bir süreç olmasına rağmen çok hızlı şekilde bir kimliğe dönüştü Demokrat." (İbrahim Aydın, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Bunun dışında *Devrimci Yol*'un etkisinin daha sınırlı olduğu işçi hareketinde gazetenin diğer toplumsal kesimlerde elde ettiği yaygınlığı elde edemediğini söylemek mümkündür. Burada sol içi rekabetin de bir payı bulunmaktadır. Özellikle DİSK içinde güçlü olan TKP'nin etkin olduğu sendikalarda gazetenin etkisi daha sınırlı olmuştur. Bunun dışında CHP tabanında ve milletvekillerinde de gazetenin okunduğu görüşmeciler tarafından aktarılmıştır:

"Okullarda, üniversitelerde ve mahallelerde gazete yoğun satılıyordu ama sendikal harekette yarattığı etki buralara göre daha sınırlıydı. CHP tabanında okunduğuna sendikalarda tanık oldum. Abdullah Baştürk'le (dönemin DİSK Genel Başkanı) röportaja gitmiştik. O okuyordu, takip ediyordu, biliyordu. TKP'nin etki alanı dışındakiler tanır ve okurdu. O dönem DİSK'in 11. Bölge Temsilciliği vardı, Profilo işçilerinin kurduğu. TKP'li değillerdi. Onlar severdi." (Ayşe Düzkan, Kişisel Görüşme, 14 Şubat 2025).

Bu noktada *Cumhuriyet*'in satış rakamı olarak geçilmesiyle *Demokrat*'ın *Cumhuriyet*'ten daha etkili bir gazete gelmesi arasında bir ayrıma gitmek gerekmektedir. Salt satış rakamları politik ve toplumsal etki gücünü ölçmek için

yeterli bir ölçü değildir. Bunun ölçülebilmesi için çok yönlü, çok alana yayılmış, uzun erimli ve kapsamlı bir araştırma süreci yürütülmesi gerekmektedir. *Demokrat*'ın 10 aylık kısa tarihi böyle bir araştırma için veri sunacak yoğunlukta olmadığı gibi *Cumhuriyet* gazetesi gibi uzun bir tarihsel sürece sahip, okuyucuları nezdinde yüksek prestij sahibi, 1923 devriminden itibaren politik ve toplumsal yaşamın merkezinde yer alan bir gazeteden daha etkili bir politik ve toplumsal etkiye sahip olmanın ölçüsü sadece satış rakamları olamaz. Ancak en azından şu tespiti yapmak mümkündür: *Demokrat* çıkışından itibaren *Cumhuriyet* için ciddi bir rakip haline gelmiştir.

Bu anlamda *Demokrat*'ın *Cumhuriyet*'te olmayan önemli bazı avantajları bulunmaktadır. İlk olarak *Demokrat*'ın çalışanları büyük ölçüde politik militanlardır. Yani mesleki bir kariyer değil siyasal bir sorumluluk adına gazetede çalışmaktadırlar. Bu durum kaynakları sınırlı bir gazetenin üretim ve dağıtım aşamalarında yaşayacağı zorlukların azami düzeyde çalışanlarının özverisiyle aşılmasına olanak sağlamaktadır. İkinci olarak *Demokrat*'ın kendine özgü, sadece kendine çalışan sıkı bir haber kaynağı ağı bulunmaktadır. *Devrimci Yol*'un geniş örgütlülüğü, Türkiye'nin en kitlesel sol örgütü olduğu gerçekliği ve bundan hareketle ülkedeki siyasal ve toplumsal hareketliliğin ve “anti faşist mücadele” ortamının merkezinde olmasından dolayı gazete, bu örgütlülüğün içindeki doğal muhabirlere dayanan fiili bir haber ajansına sahiptir. Üçüncü olarak yine siyasal bir örgütlülüğe dayanmasından dolayı, gazetenin üretiminin ve dağıtımının devlet tarafından engellendiği durumlarda yasal zeminin dışına çıkılarak da olsa yayın faaliyeti sürdürülebilmektedir.

Demokrat'ın yarattığı en büyük etki ise *Devrimci Yol* açısından yol açtığı sonuçlardır. *Devrimci Yol*'a ait günlük bir gazetenin varlığı hareketin örgütlenme ve propaganda olanaklarını önemli ölçüde arttırmasına sebep olmuştur:

“Gazetenin çıkışından sonra *Devrimci Yol*'da şu değişti. Bir gazete çıkması hegemonyayı genişletir, yaygınlaştırır, kurumsallaştırır. Haberleri senin fikirlerin ve düşüncelerinle topluma aktarmak önemlidir. Gazete de o dönemdeki hızlı politikleşmenin bir aracı haline gelmişti, *Devrimci Yol* açısından kitleselliğe bir şekil şemal kazandırma aracı haline gelmişti. Bu zaten

politikleşme demek, bizim istediğimiz de budur. Politikleşme de zaten insanların kendi sorunlarına sahip çıkması demektir bizim için. Bir gazete bu süreci hızlandırıp besler. En genel anlamıyla bir hegemonya oluşturur.” (İbrahim Aydın, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

Bir kitle gazetesinin hem kolektif bir propagandacı hem de kolektif bir örgütleyici olduğu hatırlanırsa (Liu, 2020); gazetenin her gün yüz binden fazla insana propagandasını ulaştırması, *Devrimci Yol*’un siyasal fikriyatının ve çağrılarının yaygınlaşması bakımından önemli bir olanaktır. Gazete, *Devrimci Yol*’un içsel örgütlenmesini koordine etmesi, ulusal düzeyde örgütsel söylem/fikir ortaklığını inşa etmesi sebebiyle hem örgütün içsel örgütlenmesinin sağlanması hem de siyasal propagandanın *Demokrat* eliyle geniş kitlelere ulaştırılarak örgütsel genişlemenin sağlanması bakımından etkili olmuştur. Bunun dışında *Devrimci Yol* hareketinin bir içsel çelişkisi bulunmaktadır; hareket temel olarak MHP’ye karşı oluşan toplumsal tepkiyi örgütleyerek büyümüş ve Türkiye’nin en kitlesel sosyalist örgütü haline gelmiştir. Gazetenin “sağ-sol çatışması yok, faşist saldırılar var” eksenindeki temel politikası da buraya hizmet etmiştir. Fakat anti faşist siyasal pratik ve propagandanın yarattığı, “faşistler” ve “halk” çatışmasına dayanan bu taraflaşmanın etkisini yitirebileceği ihtimali doğduğu takdirde *Devrimci Yol*’un da etkisinin azalma ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle *Devrimci Yol*’un daha farklı toplumsal ve politik çatışmaların ve popüler taleplerin sesi ve örgütleyicisi olmaya ihtiyaç duymakta, bunları kendi temel “oligarşi” ve “halk” antagonizması çerçevesinde birleştirmeyi hedeflemektedir. *Demokrat* da bu açıdan fayda getirmiş; hareketin işçi hareketine, köylülüğe, öğrencilere seslenmesini sağlamıştır.

5.5. 12 Eylül’den Sonra Demokrat

12 Eylül darbesi gerçekleşmeden bir gün önce gazeteye iki ya da üç gün içinde askeri bir darbe olacağı bilgisi ulaşmıştır:

“11 Eylül’de darbe olacağı haberi gelince, İmtiyaz Sahibi Dursun Akçam, İzmir’den Almanya’ya uçtu. 12 Eylül tarihli gazetenin manşeti, “Ankara’da bir şeyler bekleniyor”du. Alt manşeti ben yapmıştım, dış haberler sevisi editörü olarak. “Salvador’da halk barikatlarda”. Güçlü bir direniş beklentisi

içindeydik. Ama gazetenin okurlara ulaştığını sanmıyorum. Gazetede herkes toplu operasyon beklerken, sadece bir cip yanaştı ve sıkıyönetimin kapatma kararını bıraktı kapıya sadece.” (Ragıp Zarakolu, 2020).

Darbenin ardından gazetenin yöneticilerinden İbrahim Sevimli ve bazı çalışanlar bir süre saklandıktan sonra yurt dışına çıkmış, çalışanların bir kısmı da *Devrimci Yol*’a yönelik operasyonlarda gözaltına alınıp tutuklanmıştır. 1982 yılında *Demokrat*’a yönelik “*Devrimci Yol örgütünün yayın organı olduğu*” suçlamasıyla özel bir soruşturma başlatılmış ancak açılan davaya çalışanların tümü dahil edilmemiştir. Arslan Başer Kafaoğlu, Emil Galip Sandalcı ve Ragıp Zarakolu bu davada yargılananlar arasındadır. İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi’nde karara bağlanan dava, 1990 yılında tüm yargılananların beraat etmesiyle sonuçlanmıştır (Ragıp Zarakolu, 2020).

12 Eylül’ün ardından gözaltına alınan gazete çalışanları sorgulama esnasında yoğun işkence görmüştür. Örneğin gazetenin yöneticilerinden Hasan Basri Çıplak, 1984 yılında *Devrimci Yol*’a yönelik bir operasyonda gözaltına alınmış ve gördüğü işkence sonucunda kalıcı işitme kaybı yaşamıştır. Yine Devrimci Yol militanı Mehmet Yeşiltepe’nin işkence konusunda aktardıkları gazetenin darbe rejimi tarafından nasıl algılandığını ve hedefe konulduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

“12 Eylül’de işkencede ‘Bundan sonra Demokrat gazeteniz yok, artık o patlamış ayaklarınızı manşetten yayınlamayacak’ demişlerdi. Bu kadar kafayı takmışlardı.” (Mehmet Yeşiltepe, Kişisel Görüşme, 7 Mart 2025).

12 Eylül’den sonra çalışanlar arasında *Devrimci Yol* davalarından dolayı hapis yatanlar olsa da doğrudan *Demokrat*’tan dolayı hapis yatan tek isim Hasan Basri Çıplak’tır:

“Ben o bilinen Demokrat davasından yargılanmadım ama Demokrat’tan dolayı yargılandığım bir sürü dava var. O dönem bir düzenleme getirdiler. Üç senenin altındaki hapis cezaları temyize gidemiyor. Bana da iki ayrı davadan 14’er ay, toplamda 28 ay hapis cezası çıktı. Mayıs 1984’te yakalandım. Gazetede müdürlük yaptığım için arkadaşlar bana ‘müdür’ diye hitap ederdi. Bunlar da

kod adımı 'Müdür' sanıp örgüt yöneticiliğe delil saymışlar. Şubede gözaltındaydım. Gözaltındayken her gün Selimiye'ye götürüyorlardı mahkemeye. Uzun süredir bulamadıkları için davalar birikmiş. Bir onbaşı iki asker götürüyor her gün. Bir gün dört ayrı davadan tutuklama kararı çıktı bana. Geri dönerken asker sayısı beş altı oldu. Onbaşı dedi ki ben yarım gün içinde dört kere tutuklanan görmedim. Demokrat davasında birkaç arkadaşı yargıladılar ama ceza çıkmadı oradan. Ceza bana çıktı. Sonuç olarak örgüt yöneticiliğinden tahliye oldum ama bırakmadılar. Demokrat'tan 28 ay kesinleşmiş hapis cezam var. Tekrar dava açıldı, yattığım süre o cezaya sayıldı. İki ay sonra tahliye olabildim. Bir dolu para cezası vardı tabi, çıktıktan sonraki onları ödemek zorunda kaldım. Bana verilen hapis cezaları da Emil abinin yazılarından verildi. Mehmet Özsoy'un işkence olayı ile ilgili yazmıştı.” (Hasan Basri Çıplak, Kişisel Görüşme, 10 Şubat 2025).

12 Eylül sürecinin ardından *Demokrat*'ın arşivi ilk kez 2025 yılında TAKSAV tarafından tasnif edilmiş, taranmış ve internet üzerinden herkese erişilebilir hale getirilmiştir. Vakfın çalışanlarından Mutlu Arslan, *Devrimci Yol* üzerine tarihsel bir araştırma yaparken gazeteye erişime zorluk yaşanmasından dolayı böyle bir arşiv çalışmasına giriştiklerini aktarmıştır.

“Uşak Devrimci Yol süreci ile ilgili bir tarih araştırması yapıyorduk. Fakat Demokrat'a ulaşmakta zorlandık o dönem. Vakıfta da Demokrat'ın sayıları tasnif edilmemiş olarak vardı zaten. Eksikler de Milli Kütüphane ve Meclis Arşivi'nden elde edildi. Sonra Demokrat'ın çalışanlarına ulaşıldı yaklaşık 60-70 kişi. Sonunda da Ankara'da Demokrat'la ilgili bir sergi düzenlendi.” (Mutlu Arslan, Kişisel Görüşme, 4 Nisan 2025).

SONUÇ

Demokrat gazetesi 1970’li yılların sonunda ortaya çıkan organik bunalım ortamında, basın dünyasının genel durumu içinde, yapısı ve siyasal işlevi açısından farklı bir noktada olan, kâr amacıyla değil radikal bir siyasal amaçla çıkarılan bir gazete olduğu için önem taşımaktadır. Bu araştırma çerçevesinde *Demokrat* gazetesindeki siyasal propagandanın biçim ve içerik bakımından temel nitelikleri incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde *Demokrat*’ın ortaya çıktığı toplumsal ve siyasal koşullar incelenmiştir. Bu bağlamda 1970’li yıllardaki ithal ikameci sermaye birikim modelinin miadını doldurmasıyla başlayan ekonomik kriz, toplumsal sınıfların siyasal partilere ve hükümetlere güvenini kaybetmesine yol açan siyasal kriz ve dönemin sınıflar mücadelesi organik bunalım ve hegemonya krizi kavramları eşliğinde tartışılmış ve 1970’li yıllardaki basın ortamının genel bir fotoğrafı verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde *Demokrat* gazetesini çıkaran *Devrimci Yol* hareketinin temel tezlerine ve tespitlerine ilişkin tarihsel bir izlek ortaya konmuş; *Devrimci Yol* hareketi popülizm kavramıyla beraber değerlendirilmiş ve *Demokrat*’ın çıkış sebeplerine ilişkin araştırma bulguları tartışılmıştır. Üçüncü bölümde propaganda olgusunun tarihsel süreci incelenmiş, propagandaya ilişkin teorik yaklaşımlar tartışılacak, siyasal bir araç olarak “devrimci propaganda” kavramı incelenmiştir. Beşinci bölümde ise *Demokrat* gazetesi bir hegemonya projesinin propaganda aracı olarak ele alınarak yapısı, işlevi ve etkisi bakımından değerlendirilmiş, araştırma bulguları devrimci propaganda olgusu eşliğinde incelenmiştir.

1980’e doğru Türkiye’deki siyasal ve toplumsal atmosfer birbirinden farklı ve rekabet halinde hegemonya girişimlerinin ortaya çıktığı ancak bunlardan hiçbirinin temsiliyet krizi aşmayı başaramadığı bir zemin olarak tanımlanabilir. AP ve CHP eksenindeki siyasal rekabet böyle olduğu gibi radikal bir toplumsal ve siyasal dönüşüm hedefleyen *Devrimci Yol*’un durumu da böyledir. CHP Türkiye’deki toplumsal muhalefet, sınıf hareketi ve güçlenen sol tepkiselliğe dayanarak emek güçlerini ve sermaye güçlerini uzlaştırmaya

çalışmış, “halkçı düzen” vurgulu ve Ecevit’in kişisel karizmasına yaslanan popülist siyaseti etrafında, tüm sınıfların rızasını alarak yeni bir tarihsel blok inşa etmeye çabalamıştır. *Devrimci Yol*’un hegemonya projesi ise daha farklıdır; *Devrimci Yol* büyük sermaye kesimlerini “oligarşi”, bunların haricindekileri de halk olarak tanımlayarak Türkiye’de adı konmamış bir iç savaş yaşandığı tespiti yapmıştır. Bu iç savaş tespiti çerçevesinde “halk” kesimlerini anti faşist mücadele ekseninde ve “oligarşi” karşısında birleştirme stratejisi izleyen hareket, “demokratik halk devrimi” olarak nitelendirdiği program çerçevesinde popülist bir siyasal pratik örmeye çabalamıştır. “Oligarşi” olarak tanımlanan dar sermaye güçleri haricinde tüm toplumsal kesimlerin rızasını almaya çalışan hareket, bu strateji çerçevesinde çeşitli araçlar geliştirmiştir. *Demokrat* gazetesi ise bu çerçevede bir propaganda aracı olarak kurulmuştur.

Elde edilen bulgular da gazetenin böyle bir hedefle kurulduğunu doğrulamaktadır. *Demokrat* genel olarak büyük sermaye haricinde tüm toplumsal kesimlerin sesi olmayı hedeflese de bütün solun temsilcisi olarak kabul görmeye özel bir önem vermiştir. *Devrimci Yol*, gazetenin kurumsal yapısı içinde bağımsız solcu entelektüelleri *Devrimci Yol*’un popülist hegemonya projesi içinde işlevlendirmeyi hedeflemiş, bunları propaganda sürecinde taraflaştırmak için çalışmıştır. Bu anlamda gazete yönetiminde son söz hakkı *Devrimci Yol*’a ait olsa da bu siyasal örgütlülüğün parçası olmayan insanlar da karar mekanizmalarına dahil edilmiştir.

Siyasal işlev açısından elde edilen bulgular ise gazetede çeşitli toplumsal çatışmaların ve popüler taleplerin “halk” ve “halk düşmanları” temelinde ikili bir antagonizmaya tabi kılınarak devrimci popülist bir propaganda yapıldığını ve gazetenin “halk” tarafının sesi olma iddiası taşıdığını göstermiştir. Bu noktada en çok öne çıkan siyasal gündem anti faşist mücadeledir. Gazete dönemin siyasal şiddet olaylarının “sağ-sol çatışması” olarak algılanmasına karşı yoğun bir mücadele vermiş, siyasal şiddet ikliminin “faşizmin halka karşı saldırısı ve halkın faşizme karşı mücadelesi” olarak çerçevelenmesi hedefini temel eksenine getirmiştir. Ancak burada siyasal propaganda açısından bir açmaz da bulunmaktadır. Gazetenin çıktığı dönemde *Devrimci Yol*’un siyasal pratiği ağırlıklı olarak MHP’ye bağlı güçlerle yaşanan çatışmalardan oluşmaktadır. Bu

durumum gazeteye yansması da anti faşist propagandanın ağırlık kazanması biçiminde olmuştur. Fakat gazetenin kuruluş sebeplerinden birisi de *Devrimci Yol*'un tüm siyasal pratiğinin “faşizme karşı mücadele” çizgisine sıkışmaması, bu gündem zayıfladığı takdirde anti faşist mücadeleden elde edilen kitleselliğin sürdürülebilmesi ve başka politik hedeflere kanalize edilebilmesi için başka toplumsal kesimlere seslenebilme ve ulaşabilme çabasıdır. Fakat siyasal şiddet ikliminin yakıcılığı sebebiyle anti faşizm temalı propaganda yine de diğer içerikli propagandanın önüne geçmiştir.

Gazetenin etki gücüne dair araştırma bulguları ise gazetenin politik muarızları tarafından hem siyasal etki hem de habercilik bakımından ciddiye alınır düzeye geldiğini, bu sebeple gazetenin tehditler ve şiddet eylemlerine maruz kaldığını, gazetenin en büyük rakibi olan *Cumhuriyet* gazetesini tiraj bakımından geçtiğini ve *Devrimci Yol* hareketinin *Demokrat* sayesinde kendi fikri birliğini sağlama ve örgütsel koordinasyonunu geliştirme konusunda ilerleme kaydettiğini göstermiştir. Ancak “etki” hususunda belirtilmesi gereken iki nokta bulunmaktadır: Birincisi gazete her ne kadar *Cumhuriyet*'i sayısal olarak yakalayıp geçtiyse de bu durum *Cumhuriyet*'in ideolojik ve siyasal etkisinin kırıldığı anlamına gelmemektedir. İkincisi ise *Demokrat*'ın *Devrimci Yol*'un etki alanı dışındaki toplumsal kesimleri ne derece etkilediği meselesidir. Gazetenin okurlarının çok büyük kısmının *Devrimci Yol* ile güçlü ya da zayıf bir bağının olduğu düşünülürse bu hususun da araştırma çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olmamıştır. Fakat propagandanın kurgulanışındaki niyet ve siyasal içerik kapsayıcıdır ve geniş bir toplumsal tabana seslenmektedir.

Demokrat'ın yarattığı en büyük etki *Devrimci Yol* hareketinde ortaya çıkardığı değişimlerdir. Bulgular *Devrimci Yol*'un *Demokrat* sayesinde kendi fikri birliğini sağlama ve örgütsel koordinasyonunu geliştirme konusunda ilerleme kaydettiğini göstermiştir. Bu anlamda gazetenin örgütlenmesi ve hareketin siyasal ilişkilerine ulaştırılması *Devrimci Yol*'un siyasal propagandasının günlük olarak kendi etki alanındaki kitleselliğe erilebilmesini sağlamış, bu da hareketin siyasal rakipleri karşısında güç kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca gazetenin *Devrimci Yol*'un ilişki ağının ortak bir sese ve

gündeme sahip olması konusunda da faydalı olmuştur. Bu anlamda gazetenin örgütleyici bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Son olarak bulgular çerçevesinde araştırmanın hipotezinin doğrulandığı söylemek mümkündür. *Demokrat*'ta *Devrimci Yol*'un örgütsel propagandası değil, bir hegemonya projesi *Devrimci Yol* fikriyatının propagandası yapılmıştır. Yani *Devrimci Yol*'un çizdiği siyasal çerçevede, çeşitli toplumsal dinamikleri tek bir siyasal antagonizma çerçevesinde taraflaştırmaya çalışan, devrimci popülist siyasal içerikte bir yayın yapılmaktadır. *Demokrat* sınıfsal ve politik temelli toplumsal tepkileri devrim ufuklu bir perspektifle buluşturmayı amaçlamış; bu nedenle hedeflediği kesimlerin ufkuna giren konuları işlemiş ancak yine de gündeminin temel eksenini *Devrimci Yol*'un gündemi oluşturmuştur.

Bu araştırma *Demokrat* gazetesindeki propagandanın temel niteliklerini belirlemeye çalışmıştır. Bulgular; manşetler hariç tutulursa, gazetenin içeriğinden ziyade gazeteyi ortaya çıkaran aktörlerle görüşülerek elde edilmiştir. Bu durum gazetenin içeriğinden elde edilemeyecek niyetleri, hedefleri ve durumları göstermek konusunda faydalı olsa da propagandanın niteliklerine dair ayrıntıları ve nüansları göstermek konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir. Bu bağlamda gazetenin iç sayfalarında yer alan araştırma dosyaları, *Devrimci Yol* hareketinin siyasal pozisyonunu açıklayan imzasız makaleler, okur mektupları, kültür-sanat sayfası ve çocuk servisi araştırmanın ufkuna girmemiş, propagandanın odak noktasının belirlenebilmesi için görüşmeler ve gazete manşetleri kullanılmıştır. Bu anlamda gelecekte gazetenin farklı bölümlerini konu alacak, içerik odaklı araştırmalar yapılması *Demokrat*'ın bir tarihsel vaka olarak anlaşılabilmesi ve tartışılabilmesi için önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

12 Mart'tan Bugüne. (1978), *Devrimci Yol*, (14).

Ağaoğulları, M.A. (2006), Aşırı Milliyetçi Sağ, *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde (189-236 ss.), İstanbul: Belge Yayınları.

Akça İ. (2020). Yetmişli Yıllarda Hegemonya Krizi, Ordu ve Militarizm, M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1970'li Yılları* içinde (ss.99-119), İstanbul: İletişim Yayınları.

Aksakal, P. (2007), *Fatsa Gerçeği*. Ankara: Penta Yayıncılık.

Alfatlı, A. (2014), “Ali Alfatlı”, Akçam, C. (Ed.), *Tarihle Söyleşiler 1*, Ankara: Özgür Açılım Yayınevi, ss.91-92.

Arı, H. İ. (2015), “Halil İbrahim Arı”, Akçam, C. (Ed.), *Tarihle Söyleşiler 2*, Ankara: Özgür Açılım Yayınevi, ss.82-86.

Auerbach, J. & Castronovo, R. (2013), Introduction: Thirteen Propositions About Propaganda, Auerbach, J. & Castronovo, R (Ed.), *The Oxford Handbook of Propaganda Studies* içinde, Oxford: Oxford University Press.

Aydemir, S. S. (2016), Cumhuriyet, Milliyet ve Tercüman Gazetelerinin 1960–1980 Arası Öğrenci Olaylarına Yaklaşımları, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 1(1), 46-59.

Aydın, S. ve Taşkın, T. (2018), *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydinoğlu, E. (2011), *Türkiye Solu: 1960–1980*, İstanbul: Versus Yayınları.

Bora, T. (2017), *Cereyanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2017), *Cereyanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. ve Cantek, L. (2009). Köşe Yazarlığındaki Değişim ve Politik Düşünce Vasatı. Bora, T. & Gültekingil, M. (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt. 9*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 879-901.

Boratav, K. (2005), *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi

Cantek, F. Ş. (2020), Yetmişli Yıllarda Basın, M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1970’li Yılları* içinde (ss.689-723), İstanbul: İletişim Yayınları.

Chomsky, N. ve Herman, E. S. (2012), *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Polisiği*. (Çev. E. Abadoğlu), İstanbul: bgst Yayınları.

Cumhuriyet Boykotu Başarıyla Sonuçlandı (1978), *Devrimci Yol*, (23).

Cumhuriyet Gazetesini Boykot Bildirisi. (1979), *Devrimci Yol Dergisi Özel Sayı*, ss.1-2

Çakır, R. (2004), Millî Görüş Hareketi, Bora, T. & Gültekingil, M. (Ed.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları

Çelik, A. (2020), Yetmişli Yıllarda Emek Hareketi:15- 16 Haziran'dan 12 Eylül'e Yükseliş ve Düşüş, M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye’nin 1970’li Yılları* içinde (ss.515-546), İstanbul: İletişim Yayınları.

Çulhaoğlu, M. (2015), “Ne Yapmalı?”, *Marksist Klasikleri Okuma Kılavuzu* içinde, İstanbul: Yordam Kitap.

Demirbilek, S. (2011), *İki Darbe Bir Yaşam-Terzi Fikri*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.

Demokrat Sayı 1. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19791226_Sayi1.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 2. (1979), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19791227_Sayi2.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 3. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19791228_Sayi3.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 7. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800101_Sayi7.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 10. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800722_Sayi210.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 33. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800127_Sayi33.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 34. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800128_Sayi34.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 47. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800210_Sayi47.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 49. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800212_Sayi49.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 49. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800212_Sayi49.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 89. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800323_Sayi89.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 91. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800325_Sayi91.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 98. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800401_Sayi98.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 101. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800404_Sayi101.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 106. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800409_Sayi106.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 151. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800524_Sayi151.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 153. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800526_Sayi153.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 169. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800611_Sayi169.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 172. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800614_Sayi172.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 184. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800626_Sayi184.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 188. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800630_Sayi188.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 190. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800702_Sayi190.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 194. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800706_Sayi194.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 195. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800707_Sayi195.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 202. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800714_Sayi202.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 215. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800727_Sayi215.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 211. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800723_Sayi211.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 213. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800725_Sayi213.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 221. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800802_Sayi221.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 223. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800804_Sayi223.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Demokrat Sayı 260. (1980), TAKSAV Arşiv, https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/09/19800910_Sayi260.pdf, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Devrimci Yol Bildirge. (1977), Ankara: Devrimci Yol Dergisi, ss.9-15.

Devrimci Yol Sayı 4. (1977), TAKSAV Arşiv, <https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/10/dy-sayi-14.pdf>, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Devrimci Yol Sayı 23. (1977), TAKSAV Arşiv, <https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/10/dy-sayi-23.pdf>, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Devrimci Yol Sayı 30. (1977), TAKSAV Arşiv, <https://taksavarsiv.org/wp-content/uploads/2024/10/dy-sayi-30.pdf>, (Erişim Tarihi, 10 Nisan 2025).

Devrimciler Ne İçin Savaşıyorlar. (1979), Ankara: Burç Matbaacılık, ss.1-18.

Direnış Komiteleri ve Partileşme Süreci. (1978), *Devrimci Yol*, (16).

Ellul, J. (1962), *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. (Çev. K. Kellen ve J. Lerner), New York: Vintage Books.

Erdoğan, N. (1998), Demokratik Sol'dan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar, *Toplum ve Bilim*, (78), 22-37.

Ersan, V. (2013), *1970'lerde Türkiye Solu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Gönüleri, Ş.A. (2025), Medyanın Ekonomi Politikası Bağlamında Geleneksel ve Yeni Medyada Patronsuz Gazetecilik Olgusu: Demokrat ve Birgün Gazeteleri Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, İstanbul.

Gramsci, A. (1992), *Selections From The Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York: International Publishers.

Gümüş, G. (2023), Yeni Çelttek Direniş: Madenden Bölgeye Yayılan İşçi Özyönetimi Yeni Çelttek Direniş: Madenden Bölgeye Yayılan İşçi Özyönetimi, *Çalışma Ve Toplum*, 1(76), 455-486. <https://doi.org/10.54752/ct.1241252>.

Gürel, B. (2004), 1970'ler Türkiye'sinde İslamcı ve Faşist Siyaset: Vaadler ve Sonuçlar, *Praksis*, 12, s.85-102.

Halkın Gazetesi Demokrat (2025), TAKSAV Arşiv, <https://taksavarsiv.org/demokrat/#toggle-id-2>.

Hamamcı, C. (2013), "Devrimci-Halkçı Bir Yerel Yönetim Deneyimi: Fatsa Belediyesi", A.K. Gültekin & İ. Gündoğdu (Ed.), *Devrimci-Halkçı Yerel Yönetimler, Umut ve Mücadele Mekanlarından Deneyimler* içinde (s. 167-173). İstanbul: Patika Kitap.

Hetland, G. (2014), The Crooked Line: From Populist Mobilization to Participatory Democracy in Chávez-Era Venezuela, *Qualitative Sociology*, 37, s.373–401.

Jansen, R. S. (2011). Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory*, 29(2), 75-96. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2011.01388.x.v>

Jowett, G. S. & O'Donnell, V. (2012), *Propaganda and Persuasion* (5th ed.). London: Sage.

Kazgan, G. (2005), *Türkiye Ekonomisinde Krizler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazin, M. (1995). *The Populist Persuasion: An American History*. New York: Basic Books.

Kejanlıoğlu, D.B. (2001), The Media in Turkey since 1970, Lovatt, D. (Ed.) *Turkey Since 1970* içinde, London; Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1057/9780333977804_5

Kenez, P. (1985). *The Birth of the Propaganda State: Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917-1929*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ketenoglu, H. İ. (2015), “Halil İbrahim Ketenoglu”, *Tarihle Söyleşiler 2*, Ankara: Özgür Açılım Yayınevi, ss.156-159.

Keyder, Ç. (2006), Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politigi, *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde (38-75), İstanbul: Belge Yayınları.

Keyder, Ç. (2014), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Koloğlu, O. (1996), *Türkiye’de Basın*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Laclau, E. (2005). *On Populist Reason*. London. New York: Verso.

Lasswell, H. D. (1927), *Propaganda technique in the World War*. New York: Alfred A. Knoff.

- Le Bon, G. (2002), *The Crowd*, New York: Dover Publications.
- Lenin, V. İ. (2011), *Ne Yapmalı*, (Çev. A. Berberoğlu), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Lippmann, W. (1922), *Public opinion*, London: Transaction Publishers.
- Liu, H. (2020), *Propaganda*, New York: Routledge.
- Lukacs, G. (1981), *The Historical Novel*, Middlesex: Penguin Books
- Marx, K. (2012), *Basın Özgürlüğü Üzerine*, (Çev. Ö. Kulak ve K. Gülenç), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Moffitt, B. (2016). *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation* (1st ed.). Stanford University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvqsdsd8>
- Morgül, K. (2009), Performing Revolutionary Populism: The Revolutionary Path Movement in Turkey. *Qual Sociol* 42, 273–297,
<https://doi.org/10.1007/s11133-019-9416-4>
- Mosco, V. (2015), Marx is Back, But Which One? On Knowledge Labour and Media Practice, Fuchs, C. ve Mosco, V. (Ed.), *Marx and the Political Economy of the Media* içinde (23-35. ss.), Boston: Brill.
- Mouffe, C. (2019), *Sol Popülizm*, (Çev. A. Yanık), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563. doi:10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x
- Müftüoğlu, O. (1988), “Devrimci Yol Üzerine Notlar”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* 7. Cilt: 1960-1980, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.2251
- Müftüoğlu, O. (2014), Bostancıoğlu, A. (Ed.) *Bitmeyen Yolculuk*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ozan, E.D. (2015), İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde (657-746 ss.), İstanbul: Yordam Kitap.

Ozan, E.D. (2021), *Gülme Sırası Bizde*, İstanbul: Metis Yayınları

Özdemir Taştan, İ. (2012), Devrimci Yol'un Retoriği: Devrimci Yol Dergisinde Bir Kurtuluş Ve Gelecek Tasavvuru Olarak Devrim (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.

Pekdemir, M. (2008), "Devrimci Yol", Bora, T. & Gültekingil, M. (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.751-752.

Pekdemir, M. (2014), "Melih Pekdemir", Akçam, C. (Ed.), *Tarihle Söyleşiler 1*, Ankara: Özgür Açılım Yayınevi, ss.359.

Portelli, H. (1982), *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çev, K. Somer), Ankara: Savaş Yayınları.

Savran, S. (2016), *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri I*, İstanbul: Yordam Kitap.

Seçim Aldatmacasına Hayır! (1979), *Devrimci Yol* Sayı 30, TAKSAV Arşiv.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. (1988), E. Kürkçü (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.2256.

Sönmez, M. (1986), *Türkiye Ekonomisinde Bunalım*, İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez, M. (1992), *Türkiye'de Holdingler*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Stavrakakis, Y. (2004), Antinomies of formalism: Laclau's theory of populism and the lessons from religious populism in Greece, *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 253–267, <https://doi.org/10.1080/1356931042000263519>

Thomas, P.D. (2010), *Gramsci Çağı*, (Çev. İ. Akçay, E. Ekici), Ankara: Dipnot Yayınları.

Toprak, B. (2006), Dinci Sağ, *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde (237-254 ss.), İstanbul: Belge Yayınları.

Topuz, H. (2003), *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Unutulmasınlar Diye (1993), İstanbul: Bireşim Yayınları.

Weyland, K. (2001), Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics, *Comparative Politics*, 34(1), 1–22.
<https://doi.org/10.2307/422412>

Yanaşacak Başka Liman Yok (1997), *Devrimci Hareket*, (6), ss.4.

Yetiş, M. (2014), Gramsci ve Devletin İki Görünümü, *Mülkiye Dergisi*, 33(264), 129-153.

Yıldırım, D. & Haspolat, E. (2020), Türkiye’de Hegemonya ve Karşı Hegemonya Stratejileri Bağlamında Yol Siyaseti: Fatsa Örneği, *Fiscaoeconomia*, 4(3), 661-704.

Yılmaz, M. A. (2014), “Mehmet Ali Yılmaz”, Akçam, C. (Ed.), *Tarihle Söyleşiler I*, Ankara: Özgür Açılım Yayınevi, ss.192.

Zarakolu, R. (2020), 40. yılında 12 Eylül, Evrensel Gazetesi, <https://www.evrensel.net/yazi/87283/40-yilinda-12-eylul>, (Erişim tarihi: 21.03.2025)

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Uğur Demirbilek
Tez Başlığı : Günlük Gazeteyle Propaganda: Demokrat (1979-1980)
Savunma Tarihi :28/04/2025
Danışman : Prof. Dr. Ceren Sözeri ÖZDAL

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-SOYADI

İmza

Prof. Dr. Ceren SÖZERİ ÖZDAL

Doç. Dr. Özlem DANACI YÜCE

Dr. Ece BAYKAL FİDE

Prof. Dr. Ulun Akturan
Enstitü Müdürü